

The background is a vibrant pink color. It is covered with a repeating pattern of gold coins, likely Hungarian 100-forint coins, which feature a central emblem and text around the edge. In the lower right quadrant, there is a small, detailed illustration of a chess knight, a horse's head wearing a crown.

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

8.

A szent és a lovag

„A szélességet az ég derekán keresztül
méltán nevezhetjük tehát Napútnak”

(Fazekas Mihály)

B2-páholy

A dolgok mostanában különös módon kapcsolódnak össze bennem. Egyik hősöm, akin az eszem jár, 1046-ban született a Lengyel Királyságban, és közel ötvenévesen halt meg. Termetre is nagy király volt. Másik hősöm 1931-ben született Brazíliában, ma is él, és termetre csak olyan átlagos, és kissé már, korának megfelelően, korpulens. Egyik egész élete során hadakozott, a másik is egész élete során hadakozott. Az egyik magyar király volt, a másik király a világköltészetben. Az egyik szenteket avatott és szentté avatták, a másik szenteket fosztott meg a trónusuktól, és soha nem fogják szentté avatni. Az egyik valahol Torda környékén a kunok elől üldözötve fohászával kettéválasztott egy hegyet. A másikat valahol a költészet domborzatán üldözték mindenféle idejemúlt költők, mire föl meguntta ezt, fölmérgesedett, toppantott egyet a lábával, és a költészet kettéhasadt. Az egyiket I. László királynak hívták, a másikat Augusto de Camposnak. És nekem be kellett látnom, hogy egyik nagy emberrel sem találkozhatom. Előző mintegy ezer évvel előbb született nálam, és még neki sem sikerült ezer évet megélnie egyfolytában. Utóbbi a messzi Brazíliában él, ahová ez idáig senki sem erőltette, hogy elutazzam.

Idén aztán *mégisre* fordult a kocka. Ha Mohamed nem megy a hegyhez, a hegy megy Mohamedhez – mondhatnám nagyképűen. Történt ugyanis, hogy idén Campos Magyarországra érkezett, hogy átvegye a Janus Pannonius-díjat Pécssett. Talán annak köszönhetően, hogy az alkalomra megjelentetett kötetbe engem is felkértek fordításra, meghívtak a háromnapos ünnepségre. Három nap Camposszal!

De ki is ez a Campos? Avantgárd költészeti fordulatom idején találkoztam a nevével szinte egyetemista diákként, és rögtön fölsimertem benne a nagy reformátort. Egyébként társaival, Haroldo de Camposszal és Décio Pignatarival 1952-ben indította el a Noigandres csoportot. Szakítva az addigi költészet hagyományával, megteremtette a vizuális költészetet, majd az új médiákkal kísérletezve *verseit elektromos óriásplakátokon, videotext-formátumban, valamint a neonfény, a hologram, a lézer és a számítógépes grafika segítségével jelentette meg* (MTI). Nem volt igazi király, nem lesz valódi szent, de a huszadik századi költészet egyik legnagyobb forradalmára. Majdnem azt írtam, hogy volt. Pedig azt kell írnom szerencsére, hogy van. (A többi fontos tudás megkereshető a Google különféle közleményeiben.)

Nagy találmánya tulajdonképpen Mallarmé elméletén alapult, aki a 19. század végén azt vallotta, hogy a vers nem gondolatokból, hanem szavakból áll (*Kockavetés* vagy *Kockadobás*). Így hozta létre konkrét költészeti, vizuális költészeti, hangköltészeti (fónikus) munkáit, utóbbiakat mind a mai napig maga adja elő a színpadokon...

Visszatérve a találkozásra, hát az lezajlott ifjúságom legnagyobb idoljával. Beszélni ugyan nem volt alkalmam vele, mert úgy körülvették a rajongói, hogy még akkor sem tudtam pár szót váltani vele, amikor Pál Ferenc professzor, az ELTE Brazil Központjának vezetője be akart mutatni neki. Már megszorítottuk egymás kezét, de mielőtt megszólalhattunk volna, szétsodortak bennünket a mögötte-mögöttem tolakodó bemutatkozó szándékozók.

Egy közös fénykép azért készült rólunk, az öröklétnek. Biztos vagyok benne, hogy bár vele sem válhattam volna pár esetleges szót, Szent László király is belement volna egy közös selfie-készítésbe.

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

XIX. évfolyam 8. szám

A Cédrus Művészeti Alapítvány kiadványa. Megjelenik évente tízszer.
Főszerkesztő: **Szondi György**. Szerkesztik: **Bába Szilvia** (művelődés), **Babics Imre** (vers),
Balázs Géza (nyelvújítás), **Bognár Antal** (évkönyv), **Elek Szilvia** (zene), **Hlavacka András** (műbírálat),
Kovács Ildikó (szöveggondozás), **Prágai Tamás** (örökös szerkesztő), **Sebeők János** (környezet),
Szondi Bence (tördelés), **Toót-Holló Tamás** (próza), **Wenner Tibor** (művészet).
Napút-kör: **Báthori Csaba**, **Bereményi Géza**, **Csáji László Koppány**, **Doncsev Toso**,
Gráfik Imre, **Jankovics Marcell**, **Dr. Koncz Gábor**, **Radinóti Zsuzsa**,
Rakovszky Zsuzsa, **Szakolczay Lajos**, **Szörényi László** (tiszteletbeli konzulensek).
Alapította: **Masszi Péter**. Lapterv: **Gosztola Gábor**.
Szerkesztőség: 1136 Budapest, Pannónia u. 6.

Teléfono: (1) 247-6657 • (30) 511-3762 • E-mail: szongyi@gmail.com • Honlap: www.naputonline.hu
A Cédrus Művészeti Alapítvány adószáma: 18110661-2-41

Nyomdai kivitelezés: Érdi Rózsa Nyomda. Terjeszti a Hírker Zrt. és az NH Zrt. ISSN: 1419-4082

B2-páholy

Zalán Tibor tárcája borítóbelső

Mustra

Toót-Holló Tamás: Csillan a hab 3

Szócs Géza: A szent király és népe. 18

Tóth Sándor: Szent Lászlóhoz kiáltás. 20

Téka

Vörösmarty Mihály: Cserhalom 22

Tompa Mihály: Szent László királyról 25

Jankovics Marcell: „Istenadta
dicsőség a népnek”
(Két filmforgatókönyv) 28

Nádorfi Lajos és Móser Zoltán fotói
. színes melléklet

Móser Zoltán: Anigma, rejtvény,
rejtély, számadás 41

Szentmártoni Szabó Géza: László király,
a szent és a lovag. 48

Tizennegydedmagunkban

Frankovics György: Szent László
a horvátoknál 57

Bogdan Adamczyk: Szent László kultusza
Lengyelországban 67

Kovács István: Szent László-szobor
a litvánok székesegyházában 71

Berez Ágnes Gabriella: Leánymentés. 73

Dobos Marianne: „Szent László is...” 77

Miklóssy Endre: Szent László,
avagy magyar szobrok sorsa 82

Hangszóló

Virágh László: Himnusz védőszentemhez. . . . 84

Szótár

Balázs Géza: Szent László emléke
a nyelvben 88

Téka

Németh István Péter: A gyógyító Lovagkirály 92

Ablak

Tamási Orosz János: „...gunyhó...
az mindig kő...” 99

Tárlat

Prokopp Mária: Fénylően világít
(Prokop Péter Szent László-ábrázolása) . . 111
Prokop Péter festményei színes melléklet

Szelestei N. László: 17. századi orációk
és prédikációk Szent László királyról 117

Égalj

Tóttós Gábor: Szekszárd Szent
és nem szent Lászlói 130
Gottfried lovag három napja 133

Erdélyi Z. János: A szolga 139

Kis Pál István: Szekszárdi harangok;
Szekszárd, a kedves; Tolna-táji körkép . . 147

Stanczik-Starecz Ervin: Virágunk,
Szent László 149

E számunk szerzői 148

Illusztrációk

Prokop Péter rajzai . . . 17, 66, 70, 76, 98, 132

Melléklet

Káva Téka - Napút-füzetek 118.

Szappanos Gábor: Szentek hétköznapi csodái
(Élet a végítélet után)

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

XIX. évfolyam 8. szám

A szent és a lovag

E számunk képzőművész vendége: Prokop Péter (1919–2003) a 20. század második felének egyik legjelentősebb magyar festőművésze. Itthon a szakmában még kevésbé ismert, mert alkotó éveinek nagyobb részét, 1957–1999 között, Rómában töltötte. Itt, főképpen az 1970–80-as években, nagy elismertségnek örvendett.

A művész teremt! A művészi alkotás étellel teli! Az ábrázolt él a képen, és sugárzik! Erre törekedett Prokop Péter egész életében, minden alkotásán. (P. M.)

Toót-Holló Tamás

Csillan a hab – a Forrás Könyve II.

(Részlet)

Előjáróban. A most következő regényrészlet egy metatörténelmi regényből származó szövegmustra. Toót-Holló Tamás regénye annyiban metatörténelmi alkotás, hogy a történelmet, azon belül is a nemzeti mitológiák formájában megjelenő, a nemzet kulturális emlékezetében megőrzött hagyományt nem tüzetesen ábrázolja, hanem inkább egy dimenziókapunak fogja fel, amelyen átlépve a figyelmes szemlélő számára egybetáruulhat a múlt és a jelen, a költészet és a valóság, a valaha megélt egyetemes és a most megéleendő személyes történelem. A kerlési csatajelenetben asszonyt szabadító, a kun vitéz után iramodó, s vele a keresztény lányért megvívó Szent László alakja így az ő számára egy folyamatosan örvénylő mitikus időfolyamban jelenik meg előttünk újabb és újabb alakban – mindig ugyanúgy, mindig ugyanarra az asszonyt szabadító küzdelemre elszánva, de a kun vitézzel megvívott párbajt a Fény és a Sötétség újabb és újabb fénytörésekben játszó megmérettetéseiben is felmutatva.

Ahogy az egyik róla szóló himnikus költeményben a Fény vitézeként megjelenő Szent László a csillagok közt is fényességes csillagnak mutatkozik,¹ a dicső lovagkirály ebben a metatörténelmi regényben éppenséggel már a magyar teljességtörténetek örök Csillagösvényére érkezik, amelyen járva a maga asszonyt szabadító fényét a magyar népmesék leghíresebb asszonyt szabadító varázsmeséinek naphéroszai között ragyogtatja fel. A csillagok közt fényességes csillag ezzel aztán pedig úgy lehet, hogy a hét rendbéli úton az ő egyszeri, kerlési próbatételéből valami egyetemes megpróbáltatás születhet. Toót-Holló Tamás regénye ezzel valami hasonló mutatóványra vállalkozik, mint amelyet a templomi freskófestészetünk a maga eszközeivel már évszázadokkal ezelőtt el is végzett, amikor a Szent László hősiességét dicsérő egyszeri csatajelenet a Fény születéséről szóló egyetemes érvényű teremtéstörténetté avatta. Az ősi krónikákban, s aztán pedig Vörösmarty nemzeti eposzában, a *Cserhalomban* is élénk tárt szerelmi háromszöget ez a regény úgy vonja különös fénytörésbe, hogy a történet sokak által elemzett ciklikusságát, örök visszatérésre hajlamosító jellegét tehát más, hasonlóan egyetemes varázslatokat felmutatni képes magyar varázsmesék kontextusában is figyelemre méltatja.

Hogy mindig ott legyen benne Szent László. Aki a kerlési csatában asszonyt szabadítva még csak herceg. Hogy mindig ott legyen benne az ismeretlen lány, aki után a herceg sebesülten is nekiiramodik, hogy kimentse őt a csata forogtatógából. S hogy mindig ott legyen benne a szintén ismeretlen kun vitéz, akit

¹ Vö.: *Szent László-ének* (1470 körül) – himnikus költemény a Peer-kódex szövege alapján

a jelenetben a Fény és a Sötétség küzdelmét látni vélő templomi freskófestők akár a Sötétség vitézeként is megjelentettek már.

De hogy mindig ott legyen ebben a történetben valami és valaki más is. Hogy egyszer ebben a történetben vele legyen a szélkötő sárkány, Kalamona is. Egyszer vele legyen Ribike, az aranyos hátú gyíkcocská is. Egyszer vele legyen Virág Péter, az árok partján virág képében megszülető táltos is. Egyszer vele legyen az Ibolyával együtt a vér szavát megszólaltató Rózsa is. S hozzá még egyszer vele legyen a Feketeegysz országába fehér galamb képében elrepülő Tündér Erzsébet is.

Ez a szövegmustra is arról szól hát, hogy Kerlésre érve az ellenség, ha elődbe áll, hét legyen, kit előtalál. Hogy a hetedik addigra már te magad légy. Ahogy Szent László igézetében, ugyanúgy más neves és névtelen naphéroszok örökében.

S ahogy a múlt mélységes mély kútjában, s hozzá még az asszonyt szabaddító magyar népmesék minden szépségesen rejtelmes fordulatában, ugyanúgy itt és most is. A te személyes megmértetésedben is. A saját fényed születésében, s a te saját szerelmeddel megélt szüntelen teremtésedben is.

A fúziós gondolkodás ennyi jele után itt aztán már nem szabad meglepődni azon sem, hogy ebben a szövegmustrában kortárs rockzene szól, posztmodern idézetzuhatok áradnak, ezek sorába akár még a szamurájok könyvének passzusai is a mondatok közé hasítanak, s a Szent László képében Ribike kedvét kereső főhős, a népmesei legkisebbik királyfi egyszer-egyszer kinyitja a laptopját, hogy gyerekkori fényképei között tallózzon.

Holtáiglan. Holtodiglan.

3. fejezet – Holtomiglan-holtodiglan

(1) A karomat ölelésre tártam. A kun vitéz szép lassan hozzám lépett, s maga is megölelt. Öleltük egymást, mint amikor sárkánnyal ölelkezünk, hogy egyikünk a másikat a földbe vágja.

De nem a földbe vágtuk egymást, hanem Ribike lépett inkább hozzánk. Kezében bárdal. Megéreztem az ölelésemben meggrezzenő kun vitéz testén, hogy tudja: mindjárt jön felé a csapás.

Aztán Ribike a vitéz sarkába vágta a bárdot. A vitéz a horgasinában megvágva a karjaimban összerogyott, térdre ereszkedett. Rám nézett. Tiszta tekin-tettel, bizalommal. A fájdalomtól enyhén meg-megrezzenő arccal.

Ribike hátrahúzta a hajánál fogva a vitéz nyakát. Közben átadta a kezembe a bárdot.

Isten veled. Szabad a tánc – mondtam neki, s aztán egyetlen csapással lenyisszantottam a fejét.

Ribike hagyta, hogy a fej a hajánál fogva a kezében maradjon.

Álltunk.

Csöpögött a vér, megállt az idő.

Aztán elindultunk. A bárdot a helyére raktam. Ribike a lassan már alig vérző fejet a hóna alá csapta.

Hallottuk, hogy amint útnak eredünk, a kun vitéz teste fej nélkül is csak-csak feltápáskodik.

Megvárnatok? – szólalt meg kissé kásás hangon, de azért vidáman a fej Ribike hóna alatt.

Így mentünk hát a göcsörtös úton. Egy királyi próbát kiálló, a világ legszébbik lányát aranyos gyíkból szépséges asszonnyá visszaváltoztató királyfi a szerelmével és a lenyakazott vitézével.

A középben ballagó lány hóna alatt egy frissen levágott, beszélő fejjel.

Ilyen az, amikor jaj, de szépen süt a Hold. Amikor megy egy élő meg egy holt.²

És ilyen az, amikor elindulok egy úton, te is egy másikon. Az utak találkozásáig kitarva, s ahol megérkezünk, ott titkon szeretkezve.³

Ilyen az, amikor vaj enyémmé teszek, vaj piros véremmel földet festek érted – mondta Ribike hóna alól kiszólva a kun vitéz feje.

Ilyen az, amikor földet festek érted, s hozzá még földön feslek érted – mondta Ribike értve értően a vitéznek.

*Ilyen az, amikor a te piros véred, az én piros vérem egy árokba folyjon*⁴ – mondtam a kun vitéznek.

Kész sokaság voltunk. Hiszen magam is csak egy voltam, és sokan voltak bennem. Ribike is egy volt, de sokan voltak benne. A kun vitéz is egy volt, habár kettő lett belőle.

(2) Egy ideig csak úgy mentünk, hogy Ribike hóna alatt ott dudorodott a kun vitézem levágott feje, s velünk együtt ott ballagott a vitéz dali szép, csak éppen fővesztés terhe alatt imbolygó teste.

Ahogy a göcsörtös út úgy kanyarodott, hogy egy zsenge fűvel borított kis tisztás került elénk, Ribike megunt a test darabokra szaggatásának próbáját, szólott hát a kun vitéz fejtellenül kóválygó testének, ugyan menne utána a tisztásra, s heveredne le.

Néztem, nem csodálkoztam. Tudtam, hogy olyan az ő ereje, hogy az élesztőfű szála reszket minden egyes ujjában, hogy életet adó legyen az ő érintése. Tudtam, mi fog történni, s örömmel, szeretettel néztem a test egybeforrasztásának boldog varázslatát.

Ribike a vitéz nyakára illesztette a hóna alól kivett fejet. Eligazította, hogy minden ér, ideg, húscsapat és izom a helyére kerüljön, majd lágyan megsimogatta a bárd elhasított nyakat.

Rám nézett. Úgy nézett rám, hogy megint csak azt üzent a szeme fénye, hogy ő az én szemem fénye. Hogy minden pillanatban, amit megszentel a létezése, velünk van az Ég és a Föld menyegzőjének ünneplése.

Te mit tudsz? – kérdeztem az égi és a földi szerelmemtől, hogy elinduljak egy úton.

Én össze tudom rakni a darabokra hulló testeket – mondta.

Te mit tudsz? – kérdezett aztán vissza.

² Vö.: *Halott vőlegény* (hiedelemmese)

³ Vö.: *Indulj el egy úton* (magyar népdal)

⁴ Vö.: *Indulj el egy úton* (magyar népdal)

Én lelket tudok fújni beléjük⁵ – feleltem neki, hogy amint ő elindul egy úton, én is elinduljak egy másikon.⁶

Hogyan fújsz te lelket a kun vitéz testébe?

Megtanítom neki a harcosok útját. Most szétszaggatták. S hozzá még most össze is rakják. Aztán hagyom megtudni még neki azt is, milyen az, amikor a testét úgy a földre vágják, hogy ízzé-porrá zúzzák. Milyen az, ha holtában eltemetik, s a teste fölé nyárfát ültetnek. De úgy ám, hogy az a nyárfa éjjel többet nőjön, mint nappal.

Igen. Ez Virág Péter tanítása.⁷ Pedig akkor még vissza sem tért az árok partjára. Hogy ő legyen a világnak világa, s hozzá még a virágnak virága.⁸ A frissen kiontva özönlő sárkányvér kenetét a nyárfák kérgére simogató gyógyítás tanítója.

Igen. Az övé. Az ő tanítása. Ahogy ő vív meg a három sárkánnyal, kicsit én is úgy vívok meg a vitézemmél, akibe most életet simogatsz azokkal a gyönyörű ujjaiddal.

Igen. Mindjárt életre kel. De aztán rögtön aludni fog még darab ideig. Addig én a fejedbe nézek, ha rávisz valahogy a lélek.

Olyan nincsen, hogy ne vinne rá a lélek, hogy a fejem az öledbe hajtsam.

Most nem úgy lesz. Most hasra fogsz feküdni, én pedig olajos kézzel simogatlak. Rád ülök, minden tagodat megérintem. Így, az ellazult testedet veszem magamhoz arra, hogy a fejedet magamnak aztán hét határon át révülve jól megnézzem.

Legyen bár így, ha így akarod, szerelmem. De ha te ilyen jó vagy hozzám, valamivel a te tiszteletedre előbb még én is kedveskedem.

Mivel?

Amiként teszel te, azonképpen teszek én is veled. A tíz körmödről lekaplak. Megsimogatlak, hogy közben utánam mind a tíz ujjamat megnyalhasd.

Ribike a kun vitéz nyakát simogatta, s erre csak rám mosolygott. Megadóan, elfogadóan.

A kun vitézt még utószor is megsimogatta, s elengedte. A vitéz homlokát a három középső ujját összeérintve a jobb kezével szépen megkoppintotta, hogy hadd rengjen meg az arany dióhéj belsejének minden diónak belével tekergő, eszes, eszélyes és veszélyes tekervénye.

A kun vitéz álmosan szusszant egyet, párat hirtelen és mélyet lélegzett, hogy minden sóhajára szépen megemelkedjen az immár hevesen dobogó szívű mellkasa, de aztán visszacsendesedett, s azzal mély, pihentető álomba ereszkedett. Lassan zihált a lélegzete, s aztán csendesebb lett minden levegővétele. Az igazak álmát aludta. A feje és a teste már minden porcikáján át újra csak egybe volt eresztve. Hogy eredjen ő útnak megint csak a hét rendbéli úton reggel és hozzá még este.

Ribike fáradtan, de boldogan állt talpra, s hozzám lépdelt ragyogva. A szemembe nézett, lassan megcsókolt, s aztán levetkőzött. Lefeküdt a szép selymes

⁵ Vö.: Fábólfaragott Péter (magyar népmese)

⁶ Vö.: Indulj el egy úton (magyar népdal)

⁷ Vö.: Virág Péter (magyar népmese)

⁸ Vö.: Ómagyar Mária-siralom

fűre, hogy hadd akadjon végre olaj a kedvéért a kezemre. Hadd legyen minden úgy, ahogy az ő ígéretére válaszoló saját ígéretem ígérte.

Álltam, gyönyörködve néztem, amint szépen levette a ruháit. Aztán még mindig álltam, gyönyörködve néztem, ahogy a lassan elcsituló lélegzete ugyanazt az utat járja az önkívületbe, ami a kun vitéznek lett szépséges jussa és reménysége.

Megvártam, amíg elcsitul a lélegzése, és alig moccan a zöld gyepen gyönyörűen fehérülő teste.

Aztán melléheveredtem, s lágyan simogatni kezdtem. Akkor már én is úgy voltam, ahogy az anya szült engem.

Ha anya szült engem.

Lágy voltam és forró. Minden érintéssel a szeretet nyelvén szóltam, örömet ujjongtam. Mentem az ujjaim begyével, a markom szorításával, a tenyerem súlyával, a kézelem hasításával rajta innen és oda. Minden porcikájáról minden porcikájára, minden ízével ízesülve, minden tagjában tagba szakadva. Szakasztott úgy, ahogy szakadatlanul is lett volna, ha nem úgy lenne ő az én párom, ahogy a világ keletkezésében szüntelen a teremtés a kezdetektől fogva.

Tisztelettel adóztam minden egyes porcikájának. Aztán visszatértem oda, ahol minden gömbölyű, s van a testén egy hasadék, ahol valami úgy hiányos, hogy azzal egészülne ki, ami bennem túlságos. Hogy így legyen a tejes úton olajban fürödve is csak minden teljes. Akkor éppen váratlanul felszakadó sóhajokkal delejes.

Mert nem arra számított, hogy én most ezzel a simogatással őt éppen kiteljesítem. Egyetlen sejtje sem tiltakozott, de testének csendes hullámzása akkortól fogva rögtön máshogy forrongott.

Bevégeztem, amit elkezdtem. Örömem megsokszorozódott az örömében.

Adtam, boldogan adtam. Mit sem mérícskélve, mérhetetlen örömmel. Hiszen bár adni öröm. Királyok öröme. A hét rendbéli út üdvtörténete.

De akkor durván megrezsent a pókháló. Éppen akkor, amikor egymásban megsokszorozódott örömmel⁹ öleltük egymást a szüntelen teremtés révületével.

Mert akkor a körénk áradó, eddig lágyan ringató zene hirtelen démoni ricsajba váltott át.¹⁰

A gondoskodó házigazda azonnali riadalmával már mozdultam volna is, hogy a távirányító után nyúljak, s egy másik zenei mappára ugorjak. De Ribike, aki behunyt szemmel, boldog révületben, szent áhítattal ölelt, erélyesen magához szorított. Hogy ne menjek el. Ezt el is suttogta nekem. Engedelmeskedtem neki. Habozás nélkül. Bízva minden ösztönében.

És bízhattam is. Mindig is bízni fogok ebben.

(3) Aztán néztük a képeket a laptopon az egyik mappában, elmerülve a gyermekkorom mélységes mély kútjában.

Mutattam a szőke fűrtökben fehérülő kisgyereket. Arcán a mélységes idegenséggel, a kiúttalan kiutak keresésével.

⁹ Vö.: Weöres Sándor: *A teljesség felé. Szembe-fordított tükrök*

¹⁰ Vö.: Pupilas Dilatadas – a Fumaça Preta *Fumaça Preta* című albumának első száma

Mit keresek én ezen a Földön? – szólaltam meg, hogy hangot adjak a képnek, s hogy az akkori önmagamból Ribikének valamit csak-csak megszemélyesítsek.

Engem – válaszolta Ribike. Szépséges egyszerűséggel koppanó mondattal szíven ütve, s engem megint csak kapva kapván és találván találva.

(4) Mert ahogy engem Ribike azzal az öleléssel a karjai között marasztalt, időt hagyott arra, hogy a démonok ricsaja durván lüktető, de mégis vért forraló ritmusokba csapjon át.

Ami köztünk addig ringató volt, hát most robajlani kezdett. Ami köztünk addig moccanatlan moccanásba révedt, most a kezünk, lábunk ütemes mozgásába tévedt.¹¹

Ribike pontosan érezte rajtam, hogy derű és ujjongó életkedv jár át a sötéten zajongó, de addigra már letisztultan hömpölygő, letaglózóan meg-meg-rángató zenére. De még a fülébe is súgtam, hogy nehéz ezt a zenét most tánc nélkül kibírni.

Azt kérdezte, tényleg akarok-e táncolni.

Azt mondtam, igen.

Úgy, ahogy voltunk, meztelenül, felálltunk az ágyról, kiléptünk a fekete kovacsoltvas életfa életterébe, s egymásba ölelkeztünk. Éreztem, hogy mindenben rásimul arra, ahogyan most én irányítom. Nincs annál szebb, mint amikor egy erős nő, aki kibírt mindent, az apácafőnöknő mocskos simogatását, a világ végén álló kőhíd magányát, a magány elűzését célzó fájdalomosan szép utak minden bonyodalmát, úgy jön velem a göcsörtös úton, hogy tudatosan elengedi a saját akarátát, s hozzám hangolja minden vágyát. Azt is, amelyik engem szólít a táncba. S azt is, amelyik őt hívja fel arra, hogy ezt a táncot velem eljárja.

Nincs köztünk rögzített irányító pozíció, mert ilyet egyikünk sem tűrne, de nem is igényelne. Csak tánc van. Nyitott szívvel, derűsen.

De azt a táncot én vezetem. Mert bármennyire is vadócok vagyunk a földi élet köreiben tenni-venni indulva, azért adunk a formákra. Ha azok úgy ősi formák, hogy megvan nekik még mindig a mai varázsa. Az Ég és a Föld menyegzőjének ünnepét várva.

Ha van zene, ami egy aranyos hátú gyíkocskában magát megőrző, s aztán a gyíkocskának testéből újjászülető világszép asszony öröme táncra perdít, akkor az az volt. Éppen az áradt hát körénk, hogy a benne élő gyíkocska s a bennem élő sárkány magát a tánc hajlékony tekergésének azonnal átadhassa.¹²

Szorosan öleltem, magamba szívtam a meztelen bőre minden finom kipárolgását. A bőrén órák óta meglapuló bőröm saját illatát. Minden vágyunk, minden örömünk körénk buja illatfelhővel burkot alkotó páráját.

Olyan finoman követett, mintha csak egy sál lenne rajtam, amit a nyakamba vettem, s hagynám, hogy a szélben a nyakam körül repkedjen.

Hiszen bár repült ő akkor is. Ő volt a repülő kisoróka.

Előző nap rá is bukkantunk a rókalyuk hívására. A róka nyomát követő három gyerek önfeledt izgalmára, s a körülöttük boldogan pásztorkodó Virág

¹¹ Vö.: Toda Pessoa – a Fumaça Preta *Fumaça Preta* című albumának második száma

¹² Vö.: Eu Era um Cão – a Fumaça Preta *Fumaça Preta* című albumának harmadik száma

anyai szavainak kedves szólítására. Mert ahogy a gyerekek nyomok után eredő izgalmát ránk szépen átragasztotta, a felénk áradó nyitottságával a kolostor romjának szentséges terét nekünk újra csak kinyitotta.

Hiszen kinyílt már ott a tér nekünk Boldogasszony fehér pálosokkal tarka oltalmára.¹³

S kinyílt ott a tér a magunk boldogságának titkos jelekben érkező oltalmára.¹⁴

És így ebben az oltalomban fehér sereget alkotva jött hát el hozzánk az első táncunk is, amelyet Ribike hívott elő, s amint ott termett bennünk, már az én vezetésemmel jelent meg köztünk.

Ez volt az első közös táncunk. Nem lehetett hát nem a szent örülettel eljegyezve.

Hiszen bár előző nap óta jegyben jártunk. A szelkupok óriásgyíkja, Tüsi volt rá a tanúnk.

Hogy elszakadt inged, régi kabátod, tudd meg: nálunk talárod.

Elvittük magunkkal. Homokból ágyba, vízbe és sárba.¹⁵

S aztán a sártól sárkoloncokat húzó lépteinket is egyre könnyebbé tettük. A démonjainkat jórészt a vízben és a sárban felejtettük. Hogy aztán hadd jöjjen a tánc.

Ribike a kanapéra ült, s megkért, táncoljak neki egyedül. Úgy, ahogy voltam. Anyaszült meztelenül.

Vettem egy mély lélegzetet, s aztán madár módjára repestem. Mert ha nekem már télvíz idején varjú károg, akkor abból a sok fekete tollazatból előttem ugyan menten sötét felhő kerekedik. Abban a felhőben tollászkodik egy nagy fekete holló. Abban a felhőben toporzékol egy szép cafrangos ménlő. S ahogy sárga a hollónak lába, sárga annak a ménlőnek is minden szál sörénye, s az aransörényének is minden egyes szála.

Egyes-egyedül nem is lehetek hát, ahogy a legkisebbik királyfi sem volt ám egyedül soha tán. Ott van velem a fekete felhőből előttem termő hollónak tollászkodása. Ott van velem a felhőnek gomolygásából előugrató vadló sörényének szétválasztása.¹⁶ A mindenség leheletébe belesimító kezeknek óvatos és gyengéd emelésével. Az óvakodva is erőnek erejét rejtő mozdulatoknak lágy ívével. A mozdulatok ritmusára bennem mozgolódó lélegzeteknek szusszanás nélkül suhanó szótlan suhogásával.

És ott van előttem az örök közönségem. Mindig csak egy, egyetlenegy szerettem.

Amikor látja Isten, hogy állok a napon.

¹³ Vö.: „Köszönjük, hogy korunkban minket választottál ki tanúságtételre, s kérünk, növeld a minden áldozatra kész választottaid fehér seregét.” – A pálosok napi imája (részlet) – Budaszentlőrinc, 2005. augusztus 7.; P. Dr. Aczél László Zsongor OSPPE

¹⁴ Vö.: Fehér csikok vonulása az égen Bükkábrányban (2016. január 22.) és Budaszentlőrincen (2016. január 23.)

¹⁵ Vö.: Cseh Tamás: *Fehér babák takarodója* (szöveg: Bereményi Géza)

¹⁶ Vö.: Taj Csi Csuan (Tai Chi Chuan, Taijiquan). A „vadló sörényének elválasztása” elnevezésű formagyakorlatot a taoista tai chi 108 lépése közül az ötvennyolcadik, az ötvenkilencedik, a hatvanadik és a hatvanegyedik lépés alkotja.

Látja árnyam kövön és kerítésen.

Lélegzet nélkül látja állani árnyékomat a levegőtlen présben.¹⁷

(5) Ilyen volt hát az, amikor egymással először táncoltunk, s látta Ribike, miént tör ki a testem onnan, ahol lehetne éppen úgy is, mint levegőtlen présben.

De aztán lesz inkább úgy, mint a vadló sörényének szétválasztása közben. Karok köreivel bolygók közt bolyongó lendülettel. Kerengő szerzetesek kitért karú forgásának a világot szélében-hosszában simogató érintésével. Indiának szökkenő táncának boldogan tomboló hevületével.

Látta Ribike, hogy úgy állok a napon, hogy forgok és tombolok a napon. Hogy táncolok és ringatózom a napon. Hogy a test nyelvén szerelmet vallok, amint a sárga lábú holló fekete tollaiban tollászkodom, amint éppen állok a napon.

Aztán abba hagytam a táncot, boldogan lerogytam elé, s megcsókoltam a lábfejét, s aztán mind a tíz lábujját.

Közben mélyeket sóhajtottam, s a szívemmel nagyokat dobbantam, hiszen bár van olyan hely és helyzet, ahol táncba csalva már csak úgy lélegezhetsz, akár a túlvilág.

Akkor Ribike azt mondta, hogy most egy kicsit ő is megsimogatna. Olajos kézzel a bőrömmön egy kicsit még ő is elmatatna.

(6) Mentem, mert az volt a dolgom, hogy mennem kellett. Hogy a lányké-
re adott válaszból valamit szótlanul én is magamhoz vegyek.

Nem tudva, mi az, ami rám várhat.

Mentem csak épp nyitott szívvel, derűsen fogadni el a meghívásodat.

(7) Áadtam magam neki. Nem várva semmire, nem számítva semmire, de nyitottan bármire.

Ellazultam, kisimultam. Forró kezek siklottak rajtam. Lassan, nyugodtan. Hittel, higgadtan. Áhítattal, végtelen törődéssel. Az érintések láncolatát egy pillanatig sem hagyva megszakadni. A testemen felforrósodó kéz tüzeit soha nem hagyva kihunyni.

Nem beszélünk meg semmit, nem tudtam, merre visz az íve az érintéseknek. De lassan kikapcsolt a tudatom, s egyszerűen csak elmerengtem, magamba fordultam. De magamból közben minden egyes érintésére kifordultam, s ezzel moccanatlanul moccanva is csak hozzá fordultam. Minden kérdés nélkül. Minden más szó helyett. Nyitott szívvel, derűsen.

Behunyt szemmel, a végtelenbe táruló tudattal.¹⁸

Nem Szegfűhajú János odaadása volt bennem iránta, hiszen ő tudta, hogy magát a Szépasszony karmára adva úgy hasonlít meg, hogy közben lesz neki szanaszéjjel szakadása. S hozzá még darabokra hullása, s aztán a csodaírekkel kenegetés után lélekkel telefújása. Kőnek is csak kövön maradása.

¹⁷ Vö.: Pilinszky János: *Apokrif*

¹⁸ Vö.: Mokunen – az a koncentráció, amelynek során a tudatalattiba beszüremkedik az az akarva-akaratlanul felfogott ösztönös tudás, hogy a meditáló a *hacurei* módszere szerint eljárni

Tudtam, hogy Ribike kezében, az ő ujjbegyeinek simogatásában ott van az élesztőfű borzongása. Amiből János kanásznak lett az újdonatúj tagba szakadása. Amikor a kis kígyócska a fűszálat a maradék dirib-darab húsának cafatjain végighúzza. Amikor a táltosa azokat a cafat húsokat mégiscsak formába rendezi.

Ahogy siklott a testemen minden ujja, mind a két tenyere, hogy formátlanul is csak formába rendezzen, vártam is, hogy kiélesedjenek az érzékeim, meg nem is. El sem tompultam, ki sem élesedtem, hanem inkább tényleg a végtelenbe tárlukoztam. Olyan volt a mozdulatainak szentséges lejtése, mintha istentiszteletet tartott volna. Ahol a testem a templom. Ő pedig bennem van. Bennem jár-kel.

Ahogy megértettem a mozdulatainak rendjét, kicsit még át is futott rajtam valami szégyenkezés. Hogy micsoda különbség van a két kényeztetés között. Hogy miként tettem én az ő kényére-kedvére, s miként tett ő velem az égiek engedelmeivel az Égnek örömére.

De aztán ezt az összehasonlítást is elengedtem, hiszen tudtam jól, úgy vagyunk mi egymásnak teremtve, hogy összemérhetjük magunkat, de nem engedünk semmiféle méricskélés készítésének.

Megállt az idő, s közben folyton-folyvást folydogált.

(8) Úgy lettem a tiéd közben, és te úgy az enyém, ahogy előtte még nem.¹⁹

(9) S hogy tűzhajú kedvesem lettél, ne számold, hogy mennyit léptél. Nem azt ünneplem, mióta, hanem azt, hogy megszületted.²⁰

(10) Emlékszem, milyen volt, amikor a forrósággal leginkább áthatott részeimhez ért. Vártam is az izgalom fokozódását, meg nem is. Izgatott, de nem korbácsolta fel az érzéseimet. Elcsitított, de nem is hagyta hidegen semelyik idegszálamat.

Maradtam ugyanannyira eloldozott hát, mint amennyire addig voltam, amíg a rajtam meg-megrebbenő ujjakkal a tarkóm és a talpam között éppen félútig nem ért.

Így esett hát, hogy oldást oldozott rám, s kötést kötözött rám.

Ahogy az oldás kötés volt rajtam, a kötés pedig oldás, átadhattam hát a forrózt annak, ami hús, hogy annak húsében kapjam meg a hústól azt, ami dús, hogy végül aztán szabadon dúskáljunk abban, ami hús, s egymáshoz szűkülködve lüktessünk abban, ami vér.

Hogy ami rajtam Ribike borzongató érintésének hála újra meg újra végigfut, leválasszon s elkülönítsen. Eltörjön, felbontson. Összesűrítsen, s hozzá még elégessen.²¹ A földtől az égig ragadjon, s még onnan is visszajuttasson. Hogy ami elkezdődik, s látszólag véget ér, éppen ugyan szüntelen legyen, miként az a tudás is szakasztott úgy van, ahogyan szakadatlanul is lehetne, amely volt is, van is, lesz is, anélkül hogy végleg bármikor is véget érne.

Nem hittem, hogy ami történik, bármikor véget is érne.

¹⁹ Vö.: *Jelenés a hét rendbéli úton* (az idézet egy 2016. január 28-án 20 óra 13 perckor elküldött elektronikus levél szövegének meghívása)

²⁰ Vö.: József Attila: *Születésnapodra*

²¹ Vö.: Hermetikus műveletek (Szeparáció, az Üresség Próbája, A Lélegzet Útja és a Vér Útja, Denudáció, az Örök Ébrenlét, Transzmutáció)

S aztán összekötözött. S aztán kioldozott. A kinyújtott két karjával a tarkómat és a talpamat összefogta, ívbe vonta, kitérta s magába zárta.

Kifeszített, mint egy íjat, de nem volt minden idegszálam pattanásig felajzva. Kivont kard voltam, de nem tolt vissza a hüvelyembe. Tátongó kút voltam, de nem engedett a kútba belezuhannom, magamat a sötétségbe vermelve.

Aztán nem tudom, mi volt. Csend, sűrű csend, soha nem volt tapasztalás. Időtlen idő.

Hála. Hála. Hála.

Köszönet. Köszönet. Köszönet.

Hogy ne legyen már akkor mit megköszönni senkinek.

És ha nincs mit megköszönni, akkor elég legyen csak egymás szemébe nézni. Köszönettel. Hálával. Ragaszkodással. Elragadtatással.

Magamat hagyva tőle elragadtatni. S őt is hagyva a tekintetébe fúródó tekintetem sugarába vonni.

Mert akkor már csak azt éreztem, hogy föléje hajolok és nézem. Merően nézem. Valahogy a tekintetemmel mélyen belefúródva. Meztelen, még mindig meztelen a teste, ahogyan az enyém is, de csak tekintet kapcsolódik tekintetbe. Hogy amiként ő a lány érintéseivel a testemen át minden zsigeremben a lelkemig hatolt, úgy én a tekintetemmel a szemén át valahogyan kitért kapura leljek benne.

Hogy ez a merő, mélyen delejes, s közben rezzenéstelen tekintetem legyen benne úttalan út, hogy az ő kúttalan kútjába zuhanjak vele.

Hiszen eszem ágában nem volt jelet adni. A szemem csak tükör volt, s én a szemébe néztem. Hogy az egyik tükör a másik tükörben tükörnek tükörképe legyen. S az egymásba táruló tükrök végtelen sokaságának útján az úttalan út rénsnyire nyíló kapuk kitérülése legyen.

Résen voltam, s ő is résen volt.

Minden kapu kinyílt. És nyitva is maradt.

Hogy nagyon vigyázzunk rájuk. És azóta is vigyázzunk rájuk.²²

Részt vettem belőled, szívem – mondta Ribike.

Részt vettem benned, lelkem – mondtam Ribikének.

S azzal hazavittem.

Át a göcsörtös úton, vissza a várba. S közben mind a hetedhét határba.

(11) Amikor hazaértünk, apám a vár kertjében krumplit rakott. Az ördögök édeskés és kesernyés ízű krumplija volt, amit egy halomba tornyozott, láttam én azt rögtön.

Ez az a krumpli, ami az ördögök palotájának kertjében terem. A bujaság parfümjé táplálja, hogy attól legyen olyan finoman megtévesztő az íze, ha már valakinek éppen erre támad vágya és étvágya.

Voltál ott már te is, hogy a lángok elborítsanak. Járt oda a világ végéről Ribike is, hogy amint erről neked szót ejt, téged még a Vérrel Versengő²³ bolygó bolyongásában is csak szennyes árral zúgó vizek mossanak.

²² Vö.: *Jelenés a hét rendbéli úton* (az idézet egy 2016. január 25-én 22 óra 53 perckor elküldött elektronikus levél szövegének meghívása)

²³ Vö.: A Mars bolygó ősi csillag neve

Rám nézett az öreg király, és máris mindent látott ő rögtön. Hiszen bár előtte is tudta, amit tudott, hiszen ő az ördögök krumplijához a szemem láttára véletlenül ugyan bizony nem nyúlhatott.

Tényleg gyönyörű lányt hoztál, fiam. Ragyog, ahogy rád néz. Ragyogsz, ahogy ránézel. Ennél többet nem akarhattok. A nap aransárga csillagburka van körülöttetek, ugye tudod? – mondta elismerően és szeretettel, ahogy végigmért minket. Nem méricskélően, hanem a felismerés örömeivel.

Látom rajtatok a halk és kétségtelen összetartozás tudatát – folytatta.

És látom rajtad az ütésnyomokat. Meg kell hagyni, az aranyos hátú gyökcska nagyon szépen a falhoz csapott – fordult most már hozzám, közvetlenül hozzám mindent értve és megértve apám. – Meg kellett őt ölnöd, hogy magához térítsd, de erre előtte ő is megölt, hogy kitérítsen minden hitedből. De ezt te sem hagytad annyiban. Látom minden küzdelmedet. És helyeslem minden küzdelmedet. Reszket a tudatod. Hol a csodától, hol a rémlátomástól. Megvilágosodsz, elhomályosulsz. Felragyogsz, sötétségbe szédülsz. Jönmegy a boldogság és a téboly. Mint a világ végén álló kőhídon a vitézed. Innen oda, onnan ide. A semmiből a valamibe. A valamiből a semmibe.

Tudom, megtanultad tőle, hogy a most a híd. A híd pedig Isten ajándéka. Ez a tudás teljesen helyénvaló tudás – folytatta apám, hol rám, hol Ribikére nézve.

De ezzel, önmagában, még nem mész semmire. Látom, közben látom, hogy amikor támadnak a démonok, akkor közéjük és a szerelmetek közé állsz. Saját húsodat és véredet adod nekik béaló falásnak. Ahogy Fehérlófia adta a griffmadárnak.

Én is csak azt remélem, amit Fehérlófia remélt. Hogy a griff addig szárnyal, amíg a napsütésre bizton felér – mondtam erre az öreg király tudását kétségbe nem vonva, de a magam reménységét is szavakba foglalva.

Csak te addig el ne fogyjjál.

Igen. Csak én addig el ne fogyjak.

Túl vagytok a próbán. Már rég felhőtlennek kellene lennie köztetek a boldogságnak. De néha mégis felhőkbe burkolózol, ha nem vele vagy. S néha ő is zaklató képeket lát rólad – mondta ő, mert látta bennem, pontosan látta bennem a felhőt is, a csillagot is. Ahogy Ribikében is látta a szüremkedéseket, a halványakat, a fakókat, az erőtlenekeket.²⁴

Látom, hogy a démonok a zsigereidben tanyáznak, s ott falatoznak belőled. Az emésztetlen érzéseid táplálják őket. Rá gondolsz, boldogan, révülten, s aztán akarva-akaratlanul az ördögök palotájának képe villan be mégis eléd egyszeriben. Hogy ott forog ő kézen-közön, s fürdik egyszerre sok ördög sok verítékében. S hozzá még gyermekként – az apácafőnök ördögi ölelésében. És akkor elveszted őt. Nem a tiéd. Holott nem akarod elveszteni.

(12) *Te mit mondasz erre, Ribike?* – kérdezte az öreg király a szerelmemet.

A tekintetem mindig a tekintetébe tárom. Minden körülötte forgó gondolatommal egészen odáig nyújtózom, ahol van a dolgokról bennünk egy tudás. Mély, mert mindent megelőz – és mindent áthat. Igazából előbbre tart, mint

²⁴ Vö.: Jelenés a hét rendbéli úton (az idézet egy 2016. január 28-án 20 óra 26 perckor elküldött elektronikus levél szövegének meghívása)

amikor velünk megtörténik minden – vallotta meg Ribike, ahogy ezt már nekem is számtalanszor megvallotta.

Ilyen az, ahol a szerelem csütörtökére dobrokol a táltosok útján a szerda – mondta az öreg király a megértés örömeivel és derűjével. A választottam iránti tetszéssel és közben még a szüntelen teremtés ígéretével.

*Ez a halk és kétségtelen minőség, no meg a bizonyosság tartománya*²⁵ – mondta Ribike. Hiszen bár amikor a jelekben élve eljövendő lánykéréssel összeházasítottam, akkor sem volt már más a szavajárása.

(13) *Én most felrakom ezt a rakást az ördögök krumplijából* – mondta az öreg király, s való igaz: lassan rakást rakott abból a krumpliból, hogy abban a halomban minden úgy halmozódjon, mint amikor a kő kövön marad, amint a föld is földet ér. Miként a burok is csak meghasad, ahogy korty kortyot követ, amikor elnyel a világ, s te is elnyeled a világot, s közben téged is zabálni kezdenek a démonok.

Nézd, mit csinálók – mondta mélyen a szemembe nézve.

S láttam akkor, hogy amit abból a sok krumpliból az apám a rakáson egymáson is csak egymásra halmoz, mind fényleni kezd. Aranyalmává lesz. Hogy amint a réz a rézzel, az ezüst az ezüsttel, az arany az arannyal eggyé válik, hadd lássam: a három égi fény határai közt mindenütt a legnagyobb csend és békesség honol.²⁶

Nem gondolom, hogy én ehhez bármit hozzátennék még. Legyen ez egy kép. Legyen ott ez a kép benned, ha a zsigereidben tanyázó démonok megint fészkelődni kezdenek – nézett még mindig a szemembe, de már mindegyre csak aranyos fényben fürödve az apám.

És akkor megidézhettek egy újabb képet most ti is – fordult hozzám az apám. Tanításával az emésztetlenül emésztő képeknek. Démonokat űzve, szabadításául minden görcsösen megfeszülő zsigereknek.

Nincs más út, csak a képek útja. Ha képek rémlenek fel előtted, jöjjenek hát képek, tudván tudva – folytatta.

Milyen kép legyen ez?

²⁵ Vö.: *Jelenés a hét rendbéli úton* (az idézet egy 2016. január 25-én 9 óra 12 perckor elküldött elektronikus levél szövegének meghívása)

²⁶ Vö.: *Bíró János* (magyar népmese). Miután Bíró János hivatalt cserél a király juhászával, mert a juhász elirigylt tőle, hogy a világ vándora lehet, a juhait egy olyan nagy fa alá terelgeti, hogy annak az árnyékában elgelgelhetett volna háromszáz ezer juh is. Tüzet rak, szalonnát süt, el is szenderedik, s aztán arra ébred, hogy északról kerekedik egy fekete felhő – a kardja kiugrik a hüvelyéből, s a talpán csapja, hogy a veszélyre fel is ugrossza. Jön is egy nagy, hatfejű sárkány – azt megöli, s tőle elszerzi a réz világát, amelyhez a föld alatt, a hegy oldalában, egy nagy kő mögött talál utat. Ugyanígy szerzi el a tizenkétfelű sárkánytól az ezüstvilágot, a huszonnégyfejű sárkánytól pedig az aranyvilágot. A három fény három világában mindenütt talál egy táltos paripát, s egy egész regiment katonát. A katonák királyuknak tisztelik, erre ő egy pálcával ennivalót varázsol nekik, s ahogy a seregei jóllaknak, a katonáknak csak annyi parancsot ad, hogy a részszőrű, az ezüstszőrű és az aranyszőrű paripát szemenszedett búzával etessék és szűrt vízzel itassák, egyebekben pedig a visszatértéig csakis a legnagyobb békességre és csendességre ügyeljenek. (Illyés Gyula gyűjteménye nyomán)

Térülj és fordulj a születő fény napjával a csillagösvény tetején. Térülj és fordulj a rókanyomokkal a kolostor romjainál.²⁷ Térülj és fordulj a lemenő nappal a megkövesedett cédrusok bányájánál²⁸ – mondta hát apám.

Milyen képed van neked még ehhez, Ribike, aranyos lányom, minden boldogságom, fiam választottja, az Ég választottja s az aranyalmák választottja? – mosolygott rá apám az én égi és földi szerelmemre.

Nekem az aranysárga csillagburok képe, uram, királyom. Hiszen áll a hazám már. Védőbben minden magasságnál²⁹ – válaszolt Ribike. Ahogy nehéz helyzetekben mindig szokott. Higgadtan és hittel.

Téged is véd ez a burok, fiam? – fordult hozzám apám.

Igen – mondtam habozás nélkül, magam is csak higgadtan és hittel. – Mert az a való, amit én látok. Akkor is, ha mint délibábot, fordítva látom a világot.³⁰

Ha így lesz minden, rendben lesz minden.

Mi lesz ennek a vége?

Ne törődj vele. Ne gondolkozz. Nézd az aranyalmákat. Most pedig mutasd be nekem szépséges arádat.

Apám elé léptem hát Ribikével, az én ragyogó szépségemmel.

Áldás az úton járóknak. A göcsörtös út után az egyenes úton barangolóknak – emelte fel előttünk a kezét az öreg király.

Apám megölelte Ribikét, majd megszólalt.

Nézz szét hát a király kertjében, szemem fénye, fiamnak kedvese. Indulj el egy úton, addig a fiammal kicsinység mi is elindulunk egy másikon.

(14) Fiam, adj hálát az aranyos hátú gyíkocskádnak. Próbát kaptál, de különbet, mint reméltél – mondta apám nekem, ahogy magunkra maradtunk. – Ilyen az, amikor a semmiből jön a halál. Erre nem számítottál. Megkaptad ezt a váratlan falhoz csapást a hegy mélyén a labirintus asszonyától. Most megkaptad ezt a váratlan falhoz csapást a hegy tetején a csillagösvény asszonyától.

Nem volt ez váratlan. Tudtam, hogy ő is meg fog ölni.

Megbocsáthatónak lenni annyi, mint tudni, mit tesz, mit tehet a halálban gyökerezni. Odáig érne, hogy ha dönteni kell élet és halál között, habozás nélkül a halált kell választani, ha épp elég eltökélt vagy, s épp elég töretlenül törsz előre³¹ – nézett rám megértően, de közben könnyörtelenül, a tisztázás könnyörtelenségével az apám.

Töretlenül török előre – mondtam erre habozás nélkül, hogy a magamból előlépő másik tudása és a magamban megőrzött egyik tudása között soha ne habozzak annyit, hogy ott az időben akkora nyílás hasadjon, hogy abba akár csak egy hajszál is beleakadhasson.³²

Folt hátán folt vagytok – vágta rá apám.

²⁷ Vö.: [Budaszentlőrinc]

²⁸ Vö.: [Bükkábrány]

²⁹ Vö.: Illyés Gyula: *Haza, a magasban*

³⁰ Vö.: Illyés Gyula: *Haza, a magasban*

³¹ Vö.: Jamamoto Cunetomo: *Hagakure*. Az első könyvből. Arról, hogy a samurájnak soha nem szabad megfeledkeznie arról, mit jelent a Busido (Kárpáti Gábor fordítása)

³² Vö.: Takuan Szóhó: *A mozdulatlan bölcsesség misztériuma*. Az időköz, melybe hajszál sem fér

Zsák a feltját – folytattam.

Nap a csillagját – folytatta erre ő is.

Tavaszi szél a víznek áradását – mondtam én is, hogy ne legyen se vége, se hossza az igazó szavaknak.

Felneveltünk, egymásra vigyorgtunk. Mintha jól végeztük volna a mi dologtalan dolgunk.

És akkor már nem kell félned a zuhanást – mondta apám, hogy amint ő szól, azzal Ribike szavai is szóljanak hozzám. Hogy ne legyen itt már határ abban, hogy mikor ki beszél, s ki mikor adja át másnak vagy magának a szót, amikor a szavakat is csak szavakba öltjük, amint korty kortyot követ, amikor elnyel a világ, s te is elnyeled a világot.

Nem. Akár már zuhanhatok is. Ha hív a mélység, az már nem a meghasadó föld nyiladéka. Hanem a kút tátongása. A kút viszont megint csak az ő csodálatos asszonyisága – fogadta lányává Ribikét az apám.

A csodálatos asszony kapuja pedig ég s föld gyökere³³ – fogadtam asszonyommá apám színe előtt Ribikét erre fel én is.

És most mi lesz?

Megüljük az Ég és a Föld menyegzőjét.

Holtomiglan-holtodiglan.

Jóban-rosszban.

Csillag aranyos burkában, kútnak puha sötétjében.

(15) Visszajött a kertben sétáló két párral Ribike. Ahogy meglátott, a tekintetünk összekapcsolódott.

Ránéztem. Megrezdült a pókfonál. Nem kellettek szavak. A gondolataink mégis egymásba fonódtak.

A bennem is csak veled élő nő a kardomba dől. A bennem élő férfi a kutasba ugrik – mondtam neki szavak nélkül, de beszédes szemmel.

(16) *Nem tudni a jövőt nem azt jelenti, hogy ne vállalj mindent mindelestül. Nyitott szívvel, derűsen. Öllelek hosszan. A szíveden tartva a tenyerem – mondta Ribike, hogy a szelkupok óriásgyíkja³⁴ is csak tetejellen legyen, ahogy a három világ határait a testén át mind csak megnyitja.*

De attól még feleségül vehetek? – kérdeztem Ribikét, hogy a szelkupok is örüljenek.

A tekinteted a tekintetemben.

(17) *Ne haragudjatok rá, ő érdemli a királyságot – mondta az öreg király a két idősebbik fiának. S azzal rám mutatott. Én pedig rájuk néztem, elmosolyodtam, s Ribikét nagyon szorosán magamhoz szorítottam.*

Nem is haragudtak a fivéreim, mindenki csak minden jót kívánt nekünk.

Hogy lássák ők is: ilyen az, amikor csak nézzük egymást, s köztünk a csend pókjai fonják a csodát.³⁵

³³ Vö.: Lao-ce: 6.

³⁴ Vö.: Tüsi

³⁵ Vö.: Haász Attila: Csak nézzük egymást

(18) *Az idő arc a vízen*³⁶ – mondtam Ribikének búcsúzóul.

A te arcod – mondta erre mélyen a szemembe nézve.

És a te arcod – feleltem erre.

Hogy lássa bennem a Papot. A Harcost. A Kurafit. A Gyereket. A Lányt. Az Asszonyt. A Fenséges Vént. Az Élőt. A Halottat. Az Idegent. A Farkast. A Sast. A Párducot. A Kígyót. A Sárkányt. A Pókot. A Garabonciást. A Követ. A Sziklát. A Falevelet. A Kutat. A Kardot. A Szentet. Az Alávalót. A Feljebbvalót. A Forgardót. A Kerengőt. A Visszatérőt. A Zuhanót. A Szárnyalót.

Hogy asszonyt szabadítani ugyan még el-elinduljak, de tőle már soha el ne szakadjak.

Mert minden kapu kinyílt.

(19) De ahol egy kapu kinyílik, ott valaki előbb-utóbb eltűnik. Eltűnt ő is. A kapun áttűnve is csak a szemembe nézve.

Néztem utána. Kérdeztem volna tőle, hogy akar-e még mesét, ahogy rég. Elillanó szavak füzérét, szemek, fülek cirógatását, karok finom ringatását.

Nézett vissza rám. Hogy szavak nélkül is csak azt üzenje a tekintete, hogy a testeden gurítsd az almát. A poros vasárnapok unalmát.

Hiszen bár a kert alatt elér az álom.

Szalad veled ribizliágon.³⁷

³⁶ Vö.: Stephen King: *A Setét Torony* – 5. kötet. *Callai farkasok*. Első rész – *Révülés*. 1. fejezet. *Arc a vízen*

³⁷ Vö.: Palya Bea: *Ribizliáalom* (szöveg: Palya Bea)

Szöcs Géza

A szent király és népe

Megváltattál. Föltámasztasz.
Tempfli József atyának szeretettel

1. Szent László, sírodat most dúlják...
2. Szentjeink, elrejtőztetek?
3. Éjfél tájt szellem jár...
4. Szent László templomában

E ciklus szövegére Selmeczi György szerzett kantátát.

Szent László, sírodat most dúlják...

Szent László, sírodat most dúlják, mért tűröd?!
Sirodat most dúlják, Szent László, mért tűröd?!

Nyergükben lányokkal lányrablók vágatnak,
ágyadban kelhetnek, kertedben járhatnak!

Hol fénylik lándzsádon lobogó szent zászlónk?
Hol csattog érc-lovad? elhagytál? Szent Lászlónk!

Meddig még?! dúlják és pusztítják országod!

Szent László, érc-lovad érc-körme hol csattog?
Szent István, Szent Imre, Szent László, hol vagytok?

Szentjeink, elrejtőztetek?

Szentjeink, elrejtőztetek?
hol van a kard elejtve?
Szentjeink, föltámadtatok,
bennünket itt felejtve?

Éjféltajt szellem jár...

Éjféltajt szellem jár Nagyvárad várában.
Kulcs fordul Kolozsvár kapuja zárában.

Megcsörren tokja a falon a fegyvernek.
Álmatlan kakasok forgódnak-verdesnek.

Kardjához kap mostan Szent László vaskeze.
Szívén az alvóknak átallát sasszeme.

Suttog a szent király: így tedd rá, úgy tedd rá –
másnap a fél város ordítva ébred rá,

ordítva ébred rá: előző éjféltajt –
eladott lelkén nyert pénze mind kővé vált.

Szent László templomában

Szent László templomában
írás lángol a falban,

mit ember szeme nem lát,
csak ha rettentő baj van:

„MEGSZÁMLÁLTATTÁL, NÉPEM
S HÍJÁVAL TALÁLTATTÁL

DE AZ ÚR FIA ÁLTAL
MÁR TE IS MEGVÁLTATTÁL.”

Vágtat a Halál, őrzöng,
lovait ostorozza,

ámde az Úr kegyelmét
egy gyorsabb angyal hozza,

Szent László kardja fényét
és arcát sokszorozva.

Tóth Sándor

Szent Lászlóhoz kiáltás

Ha erre jársz elődök nyomában
kardoktól erős Szent király,
hol süllyedt harangok bondulatától
esténként csillagzik a táj,
jegénye antennák hordozzák
idők lelkeit szerteszt,
hangolják néma-új dalokra
régi templomok szívét –

háztalan padok kivert
kutyaként homokban hevernek,
nyüsztő támláikon a rések
minden emléket kiejtnek

– nincs támla és már lába sincsen
koronátlan az égi fő
ez jussa gazdag útjainknak
hol minden talpalatnyi kő
állta a hordák dübörgését
jött orosz, német, török, tatár
fakult cserép elföldelt kő is
ásatlanul a romban áll
lett a tudat őrzője rejtve,
vagy ha mienk csak tört edény
Hol van a tölgy erdeinkből
a megtartó ezredes gyökér

Szentek, nemzet vagy honi érzés
– rajtuk a gúny-parázs futos
Te pedig nyugszol kard-szegényen
váradí sírodban és ha most
innen e sívó védtelenből
vakuló szemünk rád tekint,
fénykört írhat-e az álmunk
akarhatunk-e hit szerint

Hiteknek kelyhét bitangoló hordák
hordozzák – egy sem Parszifál
ki szent hegyére lépne s kardján
fölfénylene a gyertyaszál
Álarcuk ha szurdok-sötétben megvillan
olykor, tört sugár – pokoli dörgés
Lucifer-szárnyak, vörösre pingált ál-alázat,
s a kerekasztal lovagjának hely sem
marad – hol lenne szék

Mélység-titok – a mélynek árka?
Hová lett honom szent határa,
a vágó, a magasabbra-vívó, amikor
egyre több bitorló
Átváltozások – Régi törvény, mikor
az ember rabsága örvén szűkölhét
már az alvilágban. Igézi-hajtja martaléka –
eladva hont, kardját a szentnek,
leül és bókol korcs ebeknek

Hol vagy király? – erős László, István
is az előtted járó, s mind, kik
az igaz-házban vártok –
idáig hogyha még ellátok

Lássatok, mert a szemünk éget
fürkészőn ha a messzeséget
keressük, még gyökér-magunkat –
Mit tehetnénk? Még tehetnénk?
A könnyeink csak egyre hullnak

Vörösmarty Mihály

Cserhalom

(1825. április–május; részlet)

Cserhalom a meredek helyen is már meg vala víva,
A vérben fürdött Salamon fölütött az oromra,
Elfoglalt ragyogó zászlót lobogatva kezében.
Már csak tetteiből vélnéd országok urának:
Mindene tépve vagon, tetemén nincs semmi királyi.
Itt is megszalad a kunság, más részen előttök
Áll a széledező dandárral Géza, s Oposnak
Életvesztegető buzogánya kopog le fejökre.
Merre, hová? nincs út, menedék nincs, gyász van előttök,
Gyász nyomaikban: dőlt feleiknek szörnyü halála.
Árboc is, a szomorú csatazaj zendülve fülében,
Mégfuta Ernyeitől, s rabját fölkapta ölébe.
Vaddá lett veszedelmében, nem hallgata szóra
S nem vala mint ezelőtt szerelemmel képe mosolygó;
Féltés ült azon, és vesztő borulása szívének.
A lány esdeklő szemeit most senki sem érté,
Tajtékozó paripán lebegett reszketve sikoltva,
Vad szél hordta haját, vad szél hordozta ruháit,
S a bajnok vas karja feküdt bús keble verésin.

Fenn vala már László, s vállát bekötözni leszállott.
Most hogy előtte rohant a lány gyötrelmivel Árboc,
Rá iszonyú szemeket vetvén végezte kötését,
S lóra kapott. Hangos dobogását messze kihallá
A szaladó Árboc. „Haj! hát elvesztlek Etelke,
És az írigy végzés téged sem hágy meg ölemnek?
Vesszek el inkább, és te is akkor vész el előttem.”
Így szól, s visszatekint, s fél dárdavetésnyire látja
Gáttalan űzőjét villogva nyomába rohanni.
Még egyszer meghajtja lovát, s keseredve szorítván
A lányt melléhez legutósó harca elől fut.
Mindinkább közelít a zaj. Már méri fejéhez
A kardot László. Még jókor visszacsap Árboc,
És a gyilkos ütést vasa elhárítja fejeéről.
Ekkor tágulást lelvén a lányka, öléből
Földre szökik szaporán. S most Árboc szembekerülve
Harcol oroszlánként, melynek fölverte tanyáját
A környéki vadász. Jó fegyvere mint az élő láng
Villog markában s Lászlónak melle felé jár.

S mintha tanyát ottan kívánna felütni örökre,
Mind csak azon fárad; mélysége kecsegteti, abba
Vágy belahatni s szivét onnan kicsikarni vasával,
A szivet, a lánynak, mint vélte, ha veszne, jutandót.
Harca dühösb vala mint ártó. Vas várta csatázott,
Mely iszonyú csengésekkel felel a sok ütésnek.
Nem hever a legerősb daliának jobbjá is addíg;
Dúlja, emészti az őt és megfárasztja sebekkel,
Hogy végtére betört házként nyergére leroskad
S tündér vágyaiból a halál veszi által az omlót.
Csak maga állt már a győző s harc-nyomta lováról
A vérsíkra leszállt. A lányka elébe borúla,
És köszönő ajakát az örömmel hangja futá el.
László a remegőt kegyesen fölemelte magához.
Az kipihent karján, s a holt Árbocra tekintvén
Meggzáná esetét, s így szólt jó lelke hevéből:
„Oh, ha szabad még kérni nekem, hálával adósnak,
Hagyd nekem e holtat: gondom van hűlt tetemére.
Nem volt ő zordon, szerelem szép szózatival jött
Lábamhoz, s mikor úr lehetett kényére, rabom volt.
Tán vétkes s büntetni való, hogy rablani eljött;
Ámde kiszenvede már: én őt kis csörge patakhöz
Eltemetem s lobogós dárdát tűzök le porához.
Fölszedem a kikelet rózsáit, a parti virágok
Bokraival sirjára teszem. Hervadjanak ott el,
Mint ő is szomorún elhervada ifju korában.”
Meggfogadá a fejedelem, s enyelegve imígy szólt:
„Hát a győzőnek mi jutalmat szána Etelke?
Nem fog-e Cserhalom neki is szentelni virágot,
Mely hervadjon bár, más szebb kelhet ki porából?”
Szebb vala ő, mint tudta, s szivet csábíta szavával.
Megnézé a lányka, szemét lesütötte ijedve.
Visszaesett a szó ajakán, a gondolat elhalt
Lelkében, s piruló arcát égette szemérem.
És mikoron mégis felelését várta mosolygva
A diadalmas hős, rebegő lány hangon imígy szólt:
„Fejedelem! csak holtaknak kell adni halotti
Tiszteletet, s gyászos koszorút a hervatag ágból.
Élő háladatos szívvel tiszteljük az élőt,
S a győző neve kedves hang: leborúlva nevezzük.”
Látta pirulását László, s nem enyelge továbbá.
Mint a tiszta harang kedves csengései, gyöngén
Hangzott a rebegő lánynak szózatja fülében
És lelkébe hatott; de az érzés könnyü hatalmát
A nagy gondolatok kiveték tusakodva eszéből;
Mégis szép szemeit nem merte bevárni szemével;
Harc-koszorúzta fejét a szűnő zajra fölütvén

Szerte körülnézett, de futókat nem mene űzni.
 Néma szelídséggel vezeté atyjához Etelkét,
 És az öreg harcos karjába fogadta leányát
 Elvetvén gondját, mellyel volt nyomva, szivéről,
 S így szólt elboruló szemeit magas égnek emelvén:
 „Mért mondott nyelvem panaszos szót ellened oh ég!
 Nem büntetsz te, megáldottál bánattal, örömmel,
 S most a bánat után tisztább örömekre derülök.
 Oh, már nem lesz üres vénségem, mert velem vagy,
 És a puszta lakot szavaid lágy hangja betölti.”
 Így minden részről az örömnök napja beállott.
 Elragadott fiak és hölgyek rokonaikra borulván
 Gazdag örömkönnyek folyták a bajnokok arcát.
 Nincsen már csata. Rémitő hús csendben alusznak
 A rohanó daliák. Szél nem mozgatja meg őket.

László Cserhalmon

Az Aurorában 1826-ban megjelent metszet és az arról készült korabeli festmény

Tompa Mihály
Szent László királyról

Egy vén regét mondok Szent László királyról,
A cserhalmi hősről, Bélának fiáról;

Ki, – mint megíratott lapján krónikáknak, –
Kilencvenkettőt hogy ezren túl irnának:

A pogány kunokkal harmadszor vítt harcot,
Kik országán tőnek sok keserves sarcot.

Először is vitéz karjának általa,
Ő nagy megromlásuk Kisvárdánál vala;

Reájok-nódítván magyaroknak hadát,
Vón a kun futamást, elvesztvén a csatát.

Másodszor a Tömös mellé rekedének,
Hol lőn nagy folyása támadók vérenek:

Egy lábíg vesztenek partján a folyónak
Csupán egy szaladván haza hírmondónak.

Ákos vezér alatt, most harmadik csatán,
Háborgatá a hont istentelen pogány.

A dolgok mivoltát hogy megbeszéléné:
Két szemes száguldót futamatott elé.

De vérszemet kapván már a magyar sereg,
Jötte árát a kún harmadszor adta meg:

A porba hullt kemény Ákos vezér feje,
László király saját kezével ütte le:

Megrontá, elveszté utána táborát,
Táplálván testökkel az égnek madarát.

Futott, ki a kemény csatán el nem veszett,
Erdőkben, bérceken keresvén rejteket;

Sok pedig keresztyén-fogságba akada;
Imígyen pusztúlt el kunoknak ő hada.

László, ki megveré az ellen hadait,
Békében hordozá népének gondjait;

A megnyugvásra nem is hagyván időt
Ügyes-bajos dolog Tordába hitta őt.

A nép rövidségét mert szivére vette,
A helytelenkedőt büntetvén felette;

Gonoszoknak útját hatalma elveszté,
Szarvat emeljenek, addig nem ereszté.

S bár útain annyi boszúság találta
Mikoron feddőzött, magát megbírálta,

És a népek felett ítelt igazságban,
Nagy jó véget érven minden szándékában.

Orcáját a szegény előtt nem rejtette,
De vigasztalással s kenyérrel éltette;

Ezért nagy hívtségét birta ő népének,
Kik látták jóvoltát szelíd elméjének,

És járt az Úr előtt tiszta kegyességben,
Ki látta útait magasságos égben.

Történt egyik napon, László király midőn
Lovagolna, kopár, csendes halomtetőn,

– Hol árnyas rengeteg köríti a helyet, –
Tünődő lelke mély gondokba mélyedett:

És gondja közepett eszébe nem vevé,
Hogy egy gyanús csapat sietve tart felé;

A vert had emberi, lappangó kunfiak,
Mutatta fegyverök, mutatta a sisak.

Ösmérte a királyt a kósza kun csapat,
Látván, mint hulla el szörnyű csapás alatt

Ákos a had feje, a bús vitéz előtt;
– A harcos óriást, ösmérte minden őt! –

László csak egyedül, s mi több fegyvertelen!
A csapat vakmerő, – fejszámra negyvenen. –

S midőn a rengeteg szélén ólálkodott:
Meglátta a királyt s veszteré lelt okot;

Kiáltván nagy-fennen vérbosszu szavával:
»Társak! vesszessük el hatalmát, magával!

Ki által gonoszúl, vitéz kun, harcmezőn
Éhesen károgó hollóknak étke lőn!«

A mély-gondú király szemét hogy felveté:
Átlátta a veszélyt, amely fenyegeté;

Reá már vonva volt a halálnak íja;
Hogy éltenek várát végromlásra víja;

Nem volt bizakodás emberek fiába...
Veté reménységét seregek urába!

Ki által népének, mely már elepede,
Hüvös forrást nyitott a szikla kebele,

S kinek őrző karja fedezte, mint paizs,
Éltét a csatákon: benne bizék ma is.

Ki bízik az Úrban, az meg nem szégyenül,
Mert az ő angyali tábort-járnak körül.

László fohászzkodék... s az Úr oltalma kész:
Földig ketté hasadt az izmos sziklabérc,

Egymástól messze eltágulván két fala,
Közben fejszédítő üres mélység vala,

Mely őt elválasztá vad üldözőitől,
Kik álmélkodással állottak túl-felől;

Majd rettegés között mind hátra-tértenek,
– Kezökből elhullván a gyilkos fegyverek. –

És míg a szent király bizton tovább-megyen:
A csudának jele maradt azon helyen,

Mély *lópatkónyomot* hagyván a mén lába,
A tetőt borító kemény kősziklába’.

Sok századoknak lőn azóta múlása,
Miképen egy éjnek rövid vigyázása;

Azóta elhamvadt László, a szent király,
És sok koronás fő sírboltja álminál;

Hanem patkónyoma maiglan ott vagyon
Szent László lovának, a szirtes bércfalon;

Hol lassú zörejjel ömlik le a patak,
Szirten ülő tiszta- s topolyafák alatt.

Körüle hallgatás... s a multak képe leng...
S az érező kebel mélyen el-elmereng.

Jankovics Marcell

„Istenadta dicsőség a népnek”

Két filmforgatókönyv

Szent László király

1. Külleme, jelleme, személyisége. „Magas termetű volt, miképp neve is nagy. Mert hogyha nevének értelmét fejtegetjük: Ladislaus – azt jelenti, hogy istenadta dicsőség a népnek. Laos: népet jelent, dosis pedig adományt. Nevének első szótagja: laus – dicsőség” – írja róla a krónikás.

A magas termet a régiek szemében erényekről tanúskodik. (Már Álmost, László őst is ilyennek írja le egy másik krónikás, Anonymus: „Maga Álmos meg szép, de barna orcájú volt; a szeme fekete, de nagy; a termete magas és karcsú; a keze nagy, az ujjai vaskosak.”)

A leírásokból a XII. századi férfiszépségeszmény rajzolódik ki előttünk. Szent Lászlót lengyel vére, katonai erényei erőteljes férfinak sejtetik, igazi lényét viszont álarcként takarja a hermája. Nem katonát mutat, hanem egy látomástól lenyűgözött „majdnem szentet”. A herma nem az ő, hanem gyaníthatóan az őt szentté avattató dédunokaöcs, a hórihorgas III. Béla király vonásait viseli. Mindkét uralkodónkról készült hitelesnek mondható arcreekonstrukció – koponyáik nyomán. A koponya szintén hatalmas termetű, izmos, részben keleties vonású férfit mutat – azoknak, akik vissza tudják helyezni a koponyára az izmokat. A hermaarc nem ilyen, hiszen III. Béla ereiben már kevés magyar vér csörgedezett. A száz évvel korábban élt Lászlónak azonban a fölmenői között – ha igaz – csak egy idegen volt, édesanyja, Richéza, lengyel hercegnő. László neve is lengyel eredetű, lengyelül Władysław. Jelentése fölülírja a krónikás magyarozatát: a hatalom és dicsőség szavakból tevődik össze. A koponya és a herma együtt testesíti meg azt a nomád harcos férfieszemélyt, amelyből az európai lovagideál lett.

2. Családja, születése, korai ifjúsága. Úgy tudjuk, nagyapja Vazul, Szent István unokafivére volt, akit első királyunk megvakított, három fiát, köztük László későbbi apját pedig száműzte. A három herceg Csehországba távozott. Itt találkoztak az éppen szintén bujdosó II. Mieskó Lambert lengyel uralkodóval, akit, miután országát visszakapta, elkísértek Lengyelországba. László itt született 1045 körül. Katonai erényeit apjától örökölte. Béla herceg ugyanis a lengyel hadak fővezéréként kitüntette magát, utóbb bátyja mellett a magyar seregek fővezére lett, és párbajban is jeleskedett. Béla elnyerte Mieskó nagyfejedelem leányának, Richezának a kezét. Házasságukból két későbbi magyar király, Magnus, magyar nevén I. Géza és a mi Lászlónk született, továbbá még

egy fiú, aki nagyapja után a Lambert nevet kapta, és négy leány. Közülük Ilonát kell kiemelni. Ő Zvonimir horvát király felesége lett. Ilona túlélte Zvonimir valamennyi számba vehető utódát. Ezért szerezhette meg rajta keresztül László a horvát koronát.

László életének első éveit lengyel földön tölti, ahová később többször visszatér. Először 1048–1051 között családjával együtt tér haza Magyarországra. 1057-ben részt vesz unokaöccsének, I. András fiának, a gyermek Salamonnak a Konsztantinosz Monomakhosz bizánci császártól kapott koronával való megkoronázásán, amihez atyja és bátyja mellett ő is beleegyezését adja, de amit hamarosan megbánnak. A trónöröklés illetén bebiztosítása szokás volt az uralkodóházakban.

3. A trónviszály háttere. A XI. század végén még nem volt egyértelmű az elsőszülött fiú trónöröklési joga, ezért az utódlást gyakran harc döntötte el a szóba jöhető örökösök között.

(Ez esetben az ellentétet növelte, hogy András király, Salamon születése előtt a trónt öccsének, Bélának ígérte – erre is utal a *Korona és kard* mondája.) Salamon megkoronázása után kiéleződnek az ellentétek András és Béla között. László az apja oldalán áll, s emiatt 1060-ban mindketten Lengyelországba távoznak, s onnét sereggel térnek vissza. Még ez év őszén Béla legyőzi I. András seregét, aki belehal sebesüléseibe. (Az általa alapított tihanyi apátságban nyugszik.)

Ezt követően I. Bélát Székesfehérvárott királlyá koronázzák.

4. A hadvezér. A források Lászlót legközelebb 1063-ban említik. Apja halálos balesete után (Dömösön Béla királyra szakadt a trón hangvetője), fivéreivel Salamon és német császár sógora, IV. Henrik támadása elől ismét Lengyelországba menekül. 1064 elején újból lengyel sereggel jönnek vissza. A nyomás alatt Salamon kénytelen-kelletlen megosztozik Gézával az országon. Géza és László a duxnak kijáró bihari hercegség ura lesz, a trónt átengedik unokaöccsüknek. Kezdetben jó viszonyt ápolnak egymással. 1068-ban közös erővel győzik le az erdélyi Kerlés hegyénél a moldvai részek felől támadó úzokat. A csatában a magyar sereg mindhárom vezére kitűnik személyes bátorságával. (Ehhez az ütközethez fűződik László párviadala a pogány „kun” vitézzel.)

1071-ben a besenyők görög biztatásra Zimonynál betörnek a Szerémségbe. A magyar hadak a közeli Szalánkeménél táboroztak, a besenyő támadás hírére ostrom alá fogják a bizánci birtokban lévő Nándorfehérvár és Szerém várát, s két hónapos ostrom után mindkettőt elfoglalják. Ekkor változik meg Salamon és Géza viszonya, nem tudnak a hadizsákmány elosztásában megegyezni. László – természetesen – bátyja oldalán áll.

1072-ben a bizánciak visszafoglalják Nándorfehérvárt. Megtorlásul Salamon és Géza hadai betörnek bizánci területre és Nisig hatolnak. A hercegek nem bíznak Salamonban. László nem is vesz részt a háborúban. Seregével készen áll, hogy bosszút álljon, ha Gézával valami történne.

Látszatra kibékülnek, de közben élénk diplomáciai tevékenységet folytatnak egymás ellen. Salamon német seregeket hív segítségül, László és Lambert hercegek pedig orosz, cseh és lengyel segítség után járnak. Gézának és

Lászlónak sikerül VII. Szent Gergely pápa támogatását is elnyernie, akinek a Henrik császárral fokozódó ellentétei hamarosan nyílt investitúraharcba torkolltak.

1074-ben ismét kitör a háborúság. Előbb Salamon győzi le Géza herceg seeregét. Ezután László Ottó morva herceg csapataival csatlakozik Géza hadához. Mogyoródnál döntő vereséget mérnek Salamonra, aki a nyugati határszélre menekül. Lászlót haditettei már ekkor rendkívül népszerűvé tették.

Géza a győzelem után, hívei és László unszolására ugyan elfoglalja a trónt és királynak nevezi magát, de a koronázást halogatja, hiszen Salamon személyében koronás királya van az országnak. Mivel Nándorfehérvárnál lovagiasan bánt a legyőzött bizánciakkal, 1075-ben VII. Dukász Mihály bizánci császár küld neki koronát. A hivatalos nézet szerint ez volt az a korona, amely a Szent Korona alsó részét alkotja.

László a bihari dukátus birtokában továbbra is nagy szolgálatoakat tesz fivérének. Szükség is van rá: Salamon, hogy visszaszerezze országát, ismét Henrik császár segítségét kéri. Még ez év nyarán császári sereggel támad. László állítja meg Nyitránál.

A trónviszály a pápa és a császár küzdelmének a részévé válik. A Gézától megvesztegetett aquileai pátriárka Henrik császárt rábírja, hogy vonja vissza csapatait. A pápa Salamont támadja, amiért Magyarországot, amelyet ő Róma tulajdonának tekintett, hűbérül ajánlotta fel a császárnak. Gézát az ország függetlenségének védelmére buzdítja (1075), IV. Henrikre pedig 1076-ban kimondja az átkot. A császár egy évvel később megalázkodva ismeri el a pápa főségét Canossa várában. A híres jelenet a köznyelv része, a Canossát jár kifejezés a megalázkodás, sűrű bocsánatkérés szinonimája lett.

Géza rövid uralkodása alatt marad a patthelyzet: Moson és Pozsony Salamon birtokában marad.

(A legenda szerint a várost ostromló László és Salamon között kis híján párbajra került sor. Salamon megfutamodik, nem gyávaságból, és nem azért, mintha bajvívóként alábbvaló lenne, hanem mert László feje fölött véres karddal hadonászó angyalt pillant meg. Ezzel mintegy maga is elismeri, hogy nem ő, hanem unokafivérei az ég által kiválasztottak.)

5. Az illegitim király. 1077-ben Géza király elhalálozik. Fiatal volt, és éppen Salamonnal tárgyalt a békéről, amikor ismeretlen halálos betegségbe esett. Ezért a mérgezés nem zárható ki. Két kiskorú fiúgyermek marad utána, Kálmán és Álmos herceg. Mégis László követi a trónon. Mai fogalmak szerint lényegében puccsal szerzi meg a hatalmat a még élő Salamon királlyal és Géza fiaival szemben. Nem az öröklés jogán, hanem katonai fölényének, népszerűségének és (utóbb?) elismert alkalmasságának köszönhetően. De nem törekszik a formális hatalomra. Az elűzött Salamon király életében nem koronáztatja meg magát: „akarata ellenére választották királlyá a magyarok. Sohasem tette föl fejére a koronát, mert inkább mennyei koronára áhítozott, semmint még élő király földi koronájára.”

Más egyeduralmodó sajtója hasonlóan hárfázik. Ő maga viszont így nyilatkozott erről: „bűnös ember vagyok, hiszen a földi hatalmat a legsúlyosabb bűnök nélkül nem lehet gyakorolni.”

1080-ban Salamon meghódol előtte, cserébe hazatérhet, királyi jövedelmet kap, de önálló országrészt, hatalmat nem. Salamon azonban nem nyugszik, összeesküvést sző László ellen, aki ezért 1081 körül a visegrádi várba záratja. A hagyomány – tévesen – a IV. Béla idején épített Salamon-tornyot tartja börtönének. A valóságban az egykor mögötte, a Sibrik-dombon álló vár volt a börtöne.

László telepíti be Erdélyt. A nyugati gyepeket őrző székelyeket átköltözteti Biharba, majd innen fokozatosan a keleti határra.

6. Törvényhozó és jó gazda. Uralkodását megítélve László jól tette, hogy nem engedte át a trónt Salamonnak vagy kiskorú unokaöccsei valamelyikének. Az Árpád-kor később is hangos a trón körüli csetepatéktól, amelyeket a hatalmas szomszédok igyekeztek kihasználni, és minden hasonló alkalommal csak erőskezű uralkodó tudott belső és külső békét teremteni. I. László királynak sikerült Szent István államát helyreállítania és megszilárdítania. Nemcsak győztes hadvezérként, törvényhozóként is. István után ő az első, aki törvényt alkot, különleges szigorral büntetve a tolvajokat. Nem véletlen, hogy törvényei 60%-ban a tulajdon elleni vétségekkel foglalkoznak.

„Ha valamely szabadot vagy rabszolgát lopáson érnek, akasszák fel. Ha pedig, hogy megmeneküljön az akasztófától, a templomba menekül, kihozván őt a templomból, vakítsák meg.

(A lopáson ért szabadnak, ha a templomba menekült, és onnan kivezetetvén megvakították, fiai és leányai, ha tízévesek vagy annál fiatalabb korúak, szabadságban maradjanak, ha pedig tíz évnél idősebbek, vessék őket szolgálásra, és minden vagyonukat vegyék el.)

Az olyan rabszolga pedig avagy szabad, aki libát vagy tyúkot lop, fél szemét veszítse, és amit lopott, adja vissza.”

A lopás elleni törvények a gazdaság erőforrásainak a védelmét szolgálják. Ez az oka annak, hogy egyformán üldözik a tolvaj urakat, szabadokat és szolgálkat. Példátlan szigorra vall a tyúk értékén felüli lopás halálbüntetéssel való megtorlása, s hogy megszüntette az azilumjogot. Tolvaj többé nem talált menedéket az első útjába eső templomban. A törvények szigorúsága idővel növekszik, ami mutatja, hogy a pogánylázadások és a belső harcok alaposan szétzilálhatták a közrendet.

László a pénzverést is megreformálja. A magyar dénárok súlyát megnöveli, hogy értékük elérje a nemzetközi fizetőeszköznek számító bizánci arany-solidusét. Támogatja és a király hasznára fordítja a külkereskedelmet. Haszná van a vámból, a sóból, neki adóznak a betelepültek. A belkereskedelem terén változást hozott, hogy a vásárnap többé nem lehetett vásárnap – ez is magyarázza, miért tartották szentnek, viszont a hétközi vásárok elszaporodtak. Ennek emlékei a hétköznapi-neveket tartalmazó helynevek.

A jogrend helyreállítása és a pénzügyi reform gazdasági fölvirágzást hozott, és példát mutat a távoli jövőnek is. Egy lengyelországi gall szerző így emlékezik vissza 1110-ben:

„Azt mondják, a magyaroknak ily királyuk nem vala – A magyar föld ily termékeny azóta sem vala.”

Az 1092-es szabolcsi zsinaton hozott ún. I. törvény negyven cikke viszont egyházi rendelkezéseket tartalmaz. Ha közvetlen utókor a törvényhozót is szentnek látta, az nyilván ennek is tulajdonítható.

7. A diplomata és hódító. Külpolitikája az ország függetlenségét szolgálja és tekintélyét emeli. Sem a császár, sem a pápa hűbérúrságát nem fogadja el. A német belharcokban először IV. Henrik császár ellenfeleit támogatja. 1079-ben feleségül veszi a német ellenkirály, Rheinfeldi Rudolf leányát, Adelheidet. E házasságból három leánya születik. Közülük csak egyet ismerünk név szerint, Irénét, magyar becenevén Piroskát, az utóbb szentté avatott bizánci császárnét.

1091 tavaszán, Zvojnimir horvát király halála után, nővérének, az özvegy és gyermektelen királynőnek a hívására elfoglalja Horvátországot és székváros kikötőjét, Tengerfehérvárt. A magyar királyság fennállása óta ez az első hódítás. II. Orbán pápa nem ismeri el a magyar hódítás jogosságát. A király ezért átpártol IV. Henrikhez, aki elfogadja a tényeket. László már VII. Gergely hűbérúri törekvéseinek is ellenszegült. Az egyház hatalmát csak lelki síkon ismeri el, a világi hataloméért való versengését elítéli, ezért szakít II. Orbánnal, és III. Kelement, a ravennai ellenpápát ismeri el.

A balkáni hadjáratot azonban a Bizánc által felbízott kunok betörése miatt meg kellett szakítania. A hazatérő Lászlónak a Temes folyónál, majd Orsova mellett sikerül a támadókat legyőznie. Ezt követően betör Bizánc területére, és elfoglalja a Morva és a Drina folyók közti földet, Szerémet és Nándorfehérvárt. Föl is veszi a Szlavónia és Moesia királya címet, de a bizánci császár egy év múlva visszafoglalja az elveszített területeket. Lászlónak cserébe a baszileusz biztatására ismét betörő kunokat sikerül visszavernie. Mivel Vaszilkó terebovlji orosz fejedelem segítette a kunokat, László még ugyanebben az évben büntető hadjáratot vezet orosz földre. 1094-ben a lengyel belviszályokba is beavatkozik. A lengyel fejedelmet, Salamon özvegyének második férjét segíti, és Krakóban kikényszeríti a szemben álló felek megbékélését.

Élete végén arra készül, hogy a Szentföldre megy. Érdeklődését IV. Vilmos toulouse-i gróf keltette fel, aki 1093-ban, útban a Szentföldre Bodrog várában fölkereste, hogy rábeszélje a hadjárat vezetésére. Az első keresztes hadjáratot II. Orbán pápa majd 1096-ban hirdeti meg. László el is szánja rá magát. 1095 húsvétjára kibocsátott dénárjára olyanféle keresztet veret, amelyet utóbb a keresztesek viselnek majd. Az időközben kitört cseh trónviszály azonban arra készíti, hogy rokonának, a cseh Ottó herceg fiának nyújtson katonai segítséget II. Břetisláv cseh uralkodó ellen. E hadjáratban betegszik és hal meg Nyitrán 1095. júl. 29-én.

Utódjául eredetileg a horvát királynak megtett ifjabb herceget, Álmost jelölte, míg az idősebb Kálmánból váradi püspököt kreált. Kálmán II. Orbán pápa híve volt, ezért szembefordult vele, és Lengyelországba szökött. A haldokló László belátja tévedését, és Kálmánt tette meg örökösének. Ezzel visszanyerte Róma jóindulatát.

8. Méltó a szentségre. 1083-ban szentté avatztatja András és Benedek zoborhegyi remeteket, Csanádon Gellért püspököt, Székesfehérvárt István királyt és Imre herceget. Ez a tett, mely legalább annyira politikai lépés, mint jámbor cselekedet, és amely nagylelkűségéről tanúskodik a nagyapját megvakított Istvánnal szemben, szerepet játszik majd az ő majdani szentté avatásában, csakúgy, mint jelentős egyházi alapításai. Egyidejűleg kegyes gesztusként szabadon engedi Salamont. Egy Salamon-párti legenda szerint addig nem tudták megmozdítani az István sírját borító kőlapot, amíg a trónfosztott király ki nem

szabadult. Salamon azonnal Németországba futott, de mivel ott már nem álltak vele szóba, a moldvai besenyőket hívta segítségül László ellen, ő azonban szétverte a támadók seregét. Salamon utóbb besenyői élén, karddal a kezében, bizánci sereg ellen harcolva esett el.

Lászlónak hosszú uralkodása adott rá módot, hogy Szent István után ismét nagyszámú egyházi alapítást tegyen. Még a szentté avatás kezdetén, a Szent Jobb megtalálásakor Biharban megalapítja a szentjobbii apátságot, melynek fejévé a Szent Jobbot ellopo Merkúr prépostot teszi meg. Ez az epizód is mutatja, milyen remekül bánik az egyház képviselőivel. A bihari püspökséget Váradra helyezi át, mely már dux korában is a székhelye, ahol monostort is alapít, és székesegyházat építtet. 1091-ben megalapítja a zágrábi püspökséget.

Somogyvárt bencés, Bártfán ciszter apátságot alapít Szent Egyed nevére. Az alapkövetélen a francia Saint Gilles-i anyamonostor főapátja is jelen volt. Somogyvár és Bártfa szerzetesei franciák voltak, és francia szolgálónépek falvai települtek a kolostorok mellé, kézművesekkel. A Bártfa nevében és címerében szereplő bárd az ő attribútuma.

Először a somogyvári apátságban temették el, majd, amikor a nagyváradi székesegyház elkészült, oda vitték át, ahol sírja kultuszhely s csodák színterére lett.

9. Szentté avatása. Halálának 100. évfordulóján III. Béla király kezdeményezte szentté avatását. Ekkor már a szentté avatás pápai hatáskör volt. III. Celesztin pápa két bíborost küldött Béla kérésére, hogy a király váradi sírjánál megesett csodákat fölülvizsgálják. Miután több csodás gyógyulás tanúi lehettek, egy égi jel végképp meggyőzte a két csodaszakértőt. 1192. június 27-én fényes csillag gyúlt ki a székesegyház fölött, s ragyogott 2 órán át. Ereklyéit még aznap kiemelték és oltárra helyezték. Névünnepét is ezen a napon, és nem halála, „mennyei születése” napján üljük. Földi maradványaival együtt temették el zafírral ékesített aranygyűrűjét és az aranyláncon függő ereklyetartót, melyet életében a király gonoszúzó célból viselt a nyakában. A sír mellett őrizték kétélű csatabárdját, ezüstkürtjét. Mellszobrot készítettek a fejcsontok, kar alakú tartókat a kéz csontjai számára. Ezeket ünnepi körmenetekben hordozták körül Váradon, különben az oltáron őrizték. Futaki Dömötör püspök a székesegyház homlokzatára tette István, Imre és László szobrát, Zudar János püspök a templom elé László aranyozott lovas szobrát. Valamennyi Kolozsvári Márton és György műve volt. 1273-ig a koporsójára, ezután fejereklyéjére tett kézzel esküdtek. Sírja istenítéletek díszleteként szolgált. Így lett Várad leghíresebb nemzeti szentélyünk a középkorban. 1406-ban a templomban tűzvész pusztított, László csontjai azonban sértetlenek maradtak. Sírját 1565-ben János Zsigmond erdélyi fejedelem protestáns hajdúi pusztították el. A csontokból megmenekült néhány darab, a kincseket hatalmaskodó urak erőszakkal szerezték meg maguknak.

10. Utóélete. Magyarország, főként Erdély patrónusa. A hagyomány a Magyar Háromkirályok egyikeként tartja számon. Kultuszának legfőbb terjesztője I. (Nagy) Lajos volt, aki lovagi eszményképének tekintette. Megkoronáztatása után elődeit követve elzarándokolt László váradi sírjához és ereklyéihez, s ott

erősítő esküt tett. Ebben később veje, Zsigmond is követte, aki László mellé temettette el magát. László képmása Nagy Lajosnak köszönhetően a magyar aranypénzekre is rákerült: az aranyforint előlapjára címerét, hátlapjára lovagi ideálját, Szent Lászlót verette. Ezt a pénzt mint az euró egyik elődjét sok külföldi ország is átvette. A magyar aranypénzekben Rudolf, ill. Bocskai István alatt látható utoljára alakja.

Tisztelete a katonaszentekével: Györgyével, Mártonéval, Mihályéval és a sántán legyőző Antiochiai Margitével együtt a gyepűőrzést, honvédelmet szolgálta. A lányrabló kúnt legyőző László herceg falképe főleg a történelmi határok menti templomokban látható, melyeket eredetileg a „Szent László lánzsásainak” nevezett magyar határőröknek emeltek.

A középkorban a pesti kardcsiszárok, a kolozsvári kovácsok, a nagyszabóni szabók patrónusa volt. Szegeden a barokk ábrázolásain viselt sujtásos díszmagyarja miatt a gombkötők, bárdja miatt a mészárosok választották védőszentül.

A róla elnevezett települések közül Bálint Sándor húszat sorol föl. Templomai jóval számosabbak. Bálint Sándor 126-ot említ, létezőket és elenyésztetteket a történelmi Magyarország területéről. Legjelesebb ausztriai kultikus emléke a mariazelli bazilika László-oltára, de szobra áll az aacheni magyar kápolnában is.

Természetesen az ő nevét is számos világi intézmény viseli. És persze sok magyar férfi. 2006-ban Magyarországon első számú férfinév a László 342 489 képviselővel. Második névként 55 074 viselte, köztük én is. Névnapját, a „Királynapját” országszerte megünnepelik.

Szentként való tiszteletének sajátos fényt kölcsönöz, hogy sok-sok legenda voltaképpen megkeresztelt pogány és bibliai mítosz, csillagmonda. Róluk máskor szólunk.

Szent László herceg – a mondai hős

Őseinek totemisztikus eredethagyományára, kiválasztottsága az Árpád-ház szentségi tekintélyében él tovább. Anonymus mondja, hogy Álmos pogányként is szent volt, mert tőle származtak a szent magyar királyok.

Ez az idézet leginkább Szent Lászlóra illik. Abban egyedülálló a szentek között, hogy legendás alakjában pogány mitikus-epikus hős, nomád férfieszmény és „nyugati” lovagideál ötvöződött. Mindjárt tegyük hozzá, hogy a lovagság intézménye nagymértékben a népvándorlaskor lovas népeinek köszönhető.

Ez a kép elválik a későbbi uralkodó személyétől; a még „csak” herceg hadvezért varázsolja mesebeli királyfivá. Egy sorba kerül a honvédó harcban segítő katonaszentekkel, Mihály arkangyallal, Mártonnal, Dömötörrel, Györggyel, Jakabbal, Móriccál.

A *Magyar Anjou Legendáriumban* minden más szentnél több oldallal, 24 képpel szerepel, a miniatör egyenesen „magyar Szent György”-ként festi meg, a mondott szent fehér alapon vörös keresztos címerével a zászlaján és a pajzsán. Abban is különbözik a többi magyar szenttől, hogy legendáriuma mindegyikükénél gazdagabb. Sok legendája „pogány” eredetű. Az itt elmesélt példák a magyar egyház azon sikeres törekvéséről árulkodnak, hogy szentté avatásával, ősi mondáink személyére igazításával ősi múltunkat is megkeresztelhessek.

Ezért e legendák inkább mondák vagy mondaszerűek, és ázsiai gyökerű csillag- és naphéroszi szerepbe öltöztetik Lászlót. Sikeres hadvezérként lett védőszentje a határöröknek, lovagoknak, törvénykezőknek, és védelmezője a női tisztaságnak – mint egy elrabolt leány megmentője. Ebben az epizód-

ban a mondái közül válogatunk, melyek többsége nem a királyt, hanem a herceg-hadvezér alakját ékesíti.

Különleges figyelmet érdemelt és kapott ez utóbbiak közül a *Szent László és a leányrabló kunról* szóló monda. Az Anjou-kortól kezdődően festik meg főleg a Magyarország határos részein található templomok északi falára. A monda a besenyőkkel vívott kerlési, más néven cserhalmi ütközet vallásos köntösű feldolgozása, de ázsiai, szkíta-iráni előképekre megy vissza. Szent László és a kun krónikából, falképekről, krónikai miniatúráról, fametszetről ismert mondája hosszabb ismertetést érdemel.

Idézzük föl a történetet Thuróczi János nyomán, melyet a csata leírásának végére szőtt 1488-ban Augsburgban nyomtatott krónikájába.

„Szent László herceg meglátott egy pogányt, aki lova hátán egy szép magyar leányt hurcolt magával. Azt gondolta tehát Szent László herceg, hogy ez a váradi püspök leánya, és ámbár nehéz sebben volt, mégis nagy hamar üldözőbe vette lova hátán, melyet Szögnek nevezett. Midőn azután lándzsavégre megközelítette, semmire sem ment vele, mert az ő lova már nem iramodott gyorsabban, amannak lova sem maradt vissza semennyit sem; így mintegy kartávolság volt a lándzsa hegye és a kun háta között. Rákiáltott tehát Szent László herceg a leányra és mondá: 'Szép hugám! Fogd meg a kunt övénel, és vesd magad a földre!' Az meg is tette. Mikor a földön hevert, Szent László herceg közelről át akarta szúrni a lándzsával; a leány ekkor nagyon kérte, ne ölje meg, hanem bocsássa el. Ebből is kitetszik, nincsen hívség

az asszonyokban, bizonyára fajtalan szerelemből akarta megszabadítani. A szent herceg ezután sokáig mérkőzött a férfiúval, majd elvágta az inát és megölte. De az a leány nem a püspök leánya volt.”

A mondabeli nőszabadítás egyik nem akármilyen alapja annak, hogy Szent Lászlót lovagként kezdték tisztelni, mégpedig éppen a magyar lovagkor kezdetén, az Anjou királyok uralkodása alatt. Nem véletlen, hogy az ismert mondaábrázolások legtöbbszörje Nagy Lajos idejében (1342–82) készült. Thuróczy János szinte szó szerint mentette át a XIV. sz.-i *Képes krónika* szövegét, ám könyvének illusztrációja nem annyira a szöveghez, mint inkább azokhoz a korábbi falfestményekhez hú, melyek a legendát a Felvidéken, Erdélyben, az egykori nyugati végeken s itt-ott az ország belsejében megörökítették.

A falfestmények egy kaptafára készültek, képregényszerűen megoldott eseménysoruk rendszeren 5 jelenetből áll:

A bevezető képsor maga a történelem. A magyar sereg megáldását, a kivonulást Váradról ábrázolja, illetve az ütközetet a kunokkal.

A második képpel kezdődik a mítosz. A szent üldözi a leányrabló kunt. Látható, hogy halhatatlanok. Lászlót nem öli meg a rá kilótt nyílvessző, a kunt sem a testén áthatoló lándzsa. Sőt, a szájából láng csap ki, mint egy sárkányéból. A leány lerántja a kunt a lóról.

A két vitéz birkózik a harmadik képen. Jól ismert epizód keleti eredetű meséinkből is: a két sebezhetetlen hős így próbál fölülkerekedni egymáson. Egyikük lába a másikén tapos, egyszerű birkózófogás, de azt is jelzi, melyikük van vagy hiszi magát éppen fölényben.

A leány eközben a herceg bárdjával vagy karddal belevág a kun horgasinába. A csak sarkán sebezhető hős széles körben elterjedt mítikus motívum. Ezért is nevezzük a kérdéses testrészt Achilles-ínnak, Achilles-saroknak.

A negyedik képen a leány a magyar vitéz által földre kényszerített kun fejét veszi.

Az utolsó képen Szent László a fejét a leány ölébe hajtva pihen. Ez a jelenet is jól ismert keleti ábrázolásokon, de jelen van keleti és magyar mesékben, balladákban is.

A csatajelenet többnyire csak átkötés a váradi jelenet és az üldözés között, vagy az üldözés háttéréül szolgál. Néha a magyar sereg egyenesen a városkapuból támad a kunokra. Egyszer a csata az üldözés háttérében zajlik, másszor a menekülő kun és üldözője kiválik a forgatagból. A képek „történelmi hitelét” a szereplők hiteles viselete támasztja alá. László Anjou-kori vértzetben harcol, ellenfelét a nálunk letelepített kunok egykorú öltözetében, fegyvereivel látjuk. Pontosan úgy néz ki, mint a Magyarországra betelepült kunok előkelői a *Képes krónika* címoldalának miniatúráján.

A bevezető képsor, különösen a váradi jelenet elmaradhat, olykor a zárójelenet is hiányzik. Az előbbire az lehet a magyarázat, hogy a festőnek a történelmi háttér már nem, csak maga a mítosz a fontos. Az utolsó jelenet hiányát a helyhiány vagy az magyarázhatja, hogy levakarták vagy lefestették. A székelyföldi Gelencén például a legenda az északi fal teljes hosszát lefedi, a pihenésnek a szentélytől balra eső, keleti faldarabon jutna csak hely. A mondott falrész festetlen, jobban mondva, fehér mészréteg fedí.

Van, ahol a lóról lerántás is szerepel, és persze akad több szempontból

is rendhagyó változat. Legjellemzőbb példája a bántornyai falkép Szlovéniában, amelyen a festő a leányrablást és a lóról lerántást megörökítette, de nem a herceg, hanem a kun pihen a lány ölében még a csatajelenet előtt.

Az elmondottakból is kitűnik, hogy a festők a szövegtől eltérően tudták a mondát. A középkori művészetben nem ritka ez. A szöveget cenzúrázhatta az egyház vagy a világi hatalom, de a képpel – gyakran értetlenségből – elnézőbbek voltak. Még fontosabb, hogy a festők felfogása a mondott eltérések és a stiláris különbségek ellenére egységesnek mondható. Elegendő futó pillantást vetni a falképekre, hogy meggyőződjünk erről. Kánoni szabályosság érvényesül az esemény-sor jelenetre bontásában, a főalakok ábrázolásában, számuk állandóságában és képtagonkénti elrendezésükben, valamint a jelenetkompozíciók rímelő összecsengésében.

Nagy Gézának és László Gyulának köszönhetően tudjuk, hogy ez a képsor a világosság és a sötétség váltakozó sikerrel folyó éves küzdelmét jeleníti meg. Az utolsó kép nem a boldog vég, mivel a történet mitikus része újraindul az elejétől, ahogy az ősztől, a télre tavasz következik. A nehéz sebbel pihenő herceg mellől a kun ismét elrabolja a leányt, hősünk összeszedi magát, és ismét utánuk ered.

A nyitóképet és a csatajelenetet nem számítva, melyek az esemény történeti hiteléül szolgálnak, a monda-ábrázolásokon szereplő alakok és elemek száma rendszeren 8, megegyezik a mesei szerepkörök számával, és ami a fő, a szabad szemmel látható planéták plusz a Föld számával. Az összefüggést ma véletlennek tekintjük, de a középkorra és a reneszánszra ez a gondolkodás, világkép volt jellemző.

E szerepkörök a következők: Szent László herceget látjuk a hős szerepében; a herceg paripáját a segítőtárs szerepében; varázsfegyvere a kard vagy bárd, mely egyébként sebezhetetlen ellenfele végzetét okozza; a kun rablónak jut az ellenség szerepe; az ő lova, mely szintén a gazdáját segíti; az elrabolt leány a hősnő, vagy, ahogy a szakirodalomban nevezik, a keresett személy szerepében; végül a nem hiányozható két fa, melyek a hős és az ellenség sors-, azaz életfáinak tekinthetők.

A 8 szereplő közül 3-3 ellentétpárt alkot, amit a festők egyebek között színekkel is hangsúlyoznak. A herceg és paripája, valamint az egyik fa világos színekben pompázik; Szent Lászlót rendszerint dicsfényel, aranyos-ezüstös harci öltözetben ábrázolják, Szög nevű hátasa nevéhez illően „szőke” vagy szürke, azaz fehér, olykor a mellette lévő fával egyetemben. A kun és a lova velük ellentétben rendszerint vörös és/vagy fekete színű. Sötét színe a másik fát is hozzájuk rendeli. A küzdelmet eldöntő leányt nem a színei jellemzik, hanem változó mérete, attól függően, hogy melyik oldalon áll. A fegyver semleges, annak a kezében hatásos, aki forgatja.

A mondabeli Szent László herceg a magyar hősmesék aranyhajú királyfi-jához hasonlóan a Napot személyesíti meg. A falképek jelenetei az égbolt négy évszakban látható csillagképeinek feleltethetők meg, akkor, amikor a Nap az évszakkezdetet jelző csillagképbe lép. Az üldözés képe a tavasz kezdetét mutatja. A küzdelem a nyár kezdetét. Ezen a képen Szent László glóriás feje a legfényesebb csillag, a Sirius helyére esik. A lefejezés az őszt. Végül a pihenés a tél kezdetét. Nem úgy, ahogy mi látjuk, hanem ahogy az ókortól kezdve az égglobuszokon

ábrázolták azokat, „kívülről”, mintegy Isten szemével. Vagyis fordítva. Van azonban arra is példa, hogy a falkép a csillagképek valós sorrendjét követi. Külön érdekesség, hogy a *Magyar Anjou Legendáriumban* a megszábadított leány maga Szűz Mária. Ennél több e témáról nem fér az időnkbe, de úgyis megírtam egy könyvben.

A váci egyház alapítási legendája Szent Lászlóhoz kötődő csodaszarvas-legenda, mely szintén a legenda szkíta és ősmagyar gyökerei miatt érdekes.

A krónika elmeséli, hogy Szent Lászlónak a Salamonnal vívott magyarországi csata előtt látomásban angyal jelenik meg, mely bátyja, Géza fejére koronát helyez. Ezért Géza megfogadja, hogy ha győznek, akkor templomot emeltet e helyen a Szűzanya tiszteletére. A fivérek legyőzik unokafivérüket, Salamont. A csata után azt fontolgatják, hol álljon a megígért egyház.

„És mikor ott állottak Vác alatt, ahol most Boldog Péter apostol egyháza van, egy szarvas jelent meg nekik, szarvai tele égő gyertyákkal; eliramodott előlük az erdő felé, és lábát azon a helyen vetette meg, ahol a mostani monostor van. A vitézek rányilaztak, mire a Dunába szökött, és többé nem látták. Ennek láttán szólott Szent László: Bizony nem szarvas volt az, hanem Isten angyala. És mondotta Géza király: Mondjad, kedves öcsém, mit jelentettek az égő gyertyák, miket a szarvas agancsán láttunk. Felelt Szent László: Nem agancsok voltak azok, hanem szárnyak, nem is égő gyertyák, hanem fényes tollak, lábát pedig azért vetette meg ott, mivel megjelölte a helyet, hogy ott építsük föl a Boldogságos Szűz egyházát, és ne másutt! (Hogy azonban az első látomás helye se maradjon épület nélkül, [...] elrendelték, hogy ott Szent

Péternek, az apostolok fejedelmének tiszteletére emeljének kápolnát.” (*Képes krónika*)

Az elemi iskolás gyerekek is „tudják”, hogy ez a szarvas csakis csodafiúszarvas lehetett. Két részlet érdekel különös figyelmet. Géza király a szarvas agancsán égő gyertyákat lát. Olyan gyertyák ezek, amelyek a dozmati regösénekből szerepelnek, maguktól gyulladnak, maguktól alszanak, vagyis hunyorognak, azaz csillagok.

Égi lény ez, de a képnek földi alapja is van. A gímszarvas ágcsúcsai fehéren világítanak, messziről fényforrásnak is nézheték őket. A dozmati regöséneket a XIX. század végén gyűjtötték, és ugyanaz a kép szerepel benne, mint az 1358-ban festett miniatúrán.

Homlokomon vagyon felkelő fényes nap,
Oldalamon vagyon árdeli szép hold,
Jobb vesémen vannak az égi csillagok,
Haj regő rejtem, regő rejtem.

Szarvam vagyon, ezer vagyon,
Szarvam hegyén vannak
Száz ezer sövények,
Gyulasztlan gyulasztnak,
Oltatlan alusznak,
Haj regő rejtem, regő rejtem.

Ez azonban semmi ahhoz képest, hogy szemben Gézával, László herceg nem gyertyás agancspárt, hanem fényes tollakból álló tüzes szárnyakat lát. Ez a kép egészen a szkítákig megy vissza, akik csodaszarvasukat madarakkal, szárnyakkal, lángokkal koronázták!

A *forrásfakasztó* igazi mitikus szerepkör. Forrásvíz fakad lova patkójának helyén. A mondabeli forrás ógörög előképe a Pégaszosz nevű csodaló által fakasztott víz. Pégaszoszt Poszei-

dón tengeristen nemzette ló képében. A neve a pégé = forrás szóból ered. A kelták a tenger hullámtaraját fehér lónak nevezték.

A ló és a víz összekapcsolása azzal függhet össze, hogy a ló Amerikából származik, a befagyott Bering-szoroson át jutott az óvilágba, s folyamatosan átúszva került nyugatra, azt a látzatot keltve, mintha víz szülte volna. A Pégaszosz csillagkép fölbukott lovat formáz, a hátáról leeső Androméda csillagkirálylánnyal. Ez szolgálhatott alapul ahhoz a képhez, mely szerint a László herceg által űzött kun lováról az elrabolt leány rablóstul leveti magát. Egy másik közismert legenda szerint László szomjas hadának a bibliai Sámsonhoz és Mózeshez hasonlatosan sziklából fakaszt vizet. A mozzanat iráni csillagmítoszról származik, a bibliai párhuzam csak keresztényi ráerősítés.

A verebélyi palóc búcsúok a XIX. sz. első felében így zengedeztek a Mátreverebély-Szentkút Szent László-forrásánál:

„Szent Lászlónak szent lova, szent lovának szent lába, szent lábának szent patkója, szent patkójának szent nyoma: könnyörögj érettünk.”

A monda szerint Szent Lászlót egy ízben a kunok bekerítették, és egy völgybe szorult. A király egy szakadékot átugratva menekült meg. Amikor lova patája földre ért, víz szivárgott ki a földből. László a bárdjával kiszélesítette, és forrás tört elő. Egy 1714-es szöveg szerint egy néma kisfiú vizet keresvén lemaradt apjától. Imájára megjelent a Szűzanya, és egy lópatkójú mélyedésre mutatott, ahol víz csillant fel. Szomját oltotta és apja után kiáltott – meggyógyult némaságából. A forrásnak 1195-ben Szentkút lett a neve, és szentté is nyilvánították. 1700-ban aranykereszt ragyogott fel

a vízben. XI. Kelemen pápa kivizsgálta az azóta megtörtént gyógyulásokat, melyek valóságát elfogadta. 1701-ben a hívők ezrei előtt jelent meg a Boldogságos Szűz, a trónján ülve és a kis Jézust tartva a karjaiban. (1714-től Lukovics Márton kisterenyei plébános jegyzi föl a csodás eseteket.) A forrásfakasztást másutt, így Jászó-Döbrödön is mesélik, ahol ma is látható Szent László kútja.

Ugyanitt maradt fenn az a legenda, mely szerint állatokat imádkozik éhező seregének.

Jól ismert a Tordai-hasadék keletkezési mondája: a „kunok” a tordai hegyekben üldözőbe vették, s már majdnem utolérték, amikor imádságára a hegy szétnyílt. Lovának nyolcszögű patkónyomát őrzi itt a Patkóskő.

Szent László pénze. Az üldözött ellenség a rabolt aranyat szórja a magyarok elé, hogy fölhagyjanak az üldözéssel. Szent László fohászára a pénzek kővé változnak, a magyar sereg fölhagy a kővé vált pénzek fölszedégetésével, utoléri és legyőzi a betolakodót. A monda alapja a nummulinának nevezett megkövesedett óriás ősegysejtű, amely szép számban fordul elő hazánkban.

Sok helyi népmonda övezi alakját. Istvánon kívül más szentünk és királyunk nem nagyon dicsekedhet hasonlókkal. Csak sorolok néhány eligazító nevet, amilyenek a *Szent László fiúve* Erdélyben, *Szent László kósátra* a Mecsekben (Sátor-kő, mai nevén Barnakő-barlang), a Szabolcs megyei *Bélték* (Krasznabélték, Románia), a Zalai megyei *Deák Balázs és Szent László nemesei*. Az Ivánca melletti római kori útmaradványnak *Szent László út-*

ja a helyi neve. A falu melletti patak is Szent László nevét viseli.

Szent László halottasszekere elindul Váradra. A királyt halála után először a somogyvári apátságban temették el, majd, amikor a nagyváradi székesegyház elkészült, koporsóját oda vitték át. A népmonda szerint Nagykereki onnan kapta a nevét, hogy amikor az éjjeli pihenőre leállított halottasszekérből kifogták a lovakat, kerekai maguktól megindultak Váradnak. A már emlegetett, kép és szöveg közti különbségre példa, hogy a mondat illusztrálja a *Képes krónika*, de a szöveg nem említi. Csillagmonda ez is. A halottas jármű, amelyik magától halad, a Göncölszekér, melyet eleink Szent László szekérének is neveztek. A csillagképet sok nép halottszállító járműként tartotta számon, mely a halott hérosz csillaglelkét, az eltávozott Napot vitte a túlvilágra. A Göncöl nevet török eredetűnek vélem, mely Napcsillagot jelenthet.

Szentté avatási eljárásakor csillag gyúlt ki a nagyváradi székesegyház fölött.

1192-ben, a szentté avatási szertartás alatt 6 óra tájban (más forrás szerint fényes délben) fénylő csillag

jelent meg a monostor fölött, ahol a király nyugodott. 2 órán át ragyogott a pápai vizitátorok és a sokaság szeme láttára. A László-napkor a Nappal együtt álló Sirius csillagról lehet szó. Ezt támasztja alá, hogy egy iráni mítosz vízfakasztó istensége a Sirius csillagot testesíti meg. Lásd a Szent László királyról szóló éneket, mely őt fényességes csillagnak nevezi. Szintén csillag ő a ma is énekel XV. századi magyar nyelvű versben:

„Idvezlégy kegyelmes Szent László kerály!

Magyarországnak édes oltalma,
Szent kerályok közt drágalátus gyöngy,
Csillagok között fényességes csillag.”

Szent László utolsó győzelme. Arany János is megénekelte a Dubnici-krónika nyomán azt a jámbor hagyományt, mely szerint 1345 farsangján, amikor a székelyek Laczfy Andrással az élükön a tatárok ellen harcoltak, László feje eltűnt a nagyváradi székesegyház oltáráról, elment, hogy együtt küzdjön híveivel. Ipolyi Arnold a legendát egy ószövetségből kölcsönzött szokással magyarázza. Szerinte a magyarok magukkal vitték a csatába a szent király fejereklyéjét, úgy, ahogy az ószövetségi zsidók a frigyládát.

KERLÉS

TENGERFEHÉRVÁR

AACHEN, MAGYAR KÁPOLNA

SZENT LÁSZLÓ VIZET FAKASZT

TERESKE

ALMAKERÉK

GÉLEUCE

VITFALVA

SZEPESMINDSZENT

TÜRJE

HOMORÓDKARÁCSONYFALVA

Móser Zoltán

Anigma, rejtvény, rejtély, számadás

avagy miről is szólnak
a Szent László-legenda középkori falképei

„Ugyanazon a napon László herceg látta, hogy egy pogány egy hajadont – aki igen szép volt – maga mögé ültetett a lóra, ennek utána siet lován, amelyet »zang«-nak hívtak, de a herceg nem tudta elérni a pogányt és ezért Szent László herceg odakiált a leánynak, mondván: fogd meg a leányt övénel fogva és vesd magad a földre, a leány ezt tette és Szent László herceg ráveti magát a pogányra és hosszan küzdenek egészen addig, míg a hajadon egy harci bárdal levágta a pogány egyik lábát, úgy, hogy elesett, akkor Szent László a hajánál megragadta és a leány levágta a nyakát...”

Mügelin Henrik: *Chronica Hungarorum. Magyarok krónikája.*¹

„Egyszer csak meglátja a boldog emlékezetű László herceg, hogy egy pogány egy szép magyar lányt hurcol a lován. Azt gondolta tehát Szent László herceg, hogy az a váradi püspök lánya, és ámbár nehéz sebben volt, mégis nagy hamar üldözőbe vette lova hátán, akit Szögnek nevezett. Midőn pedig utolérte, hogy lándzsájával leszúrja, képtelen volt reá, mivel sem az ő lova nem vágatott gyorsabban, sem amazé nem maradt vissza semmit sem, hanem mintegy kartávolság maradt a lándzsa és a kun háta között. Rákiáltott tehát Szent László herceg a lányra, és mondá: Szép húgom, ragadd meg a kunt az övénel fogva, és vesd a földre! Az meg is tette. Midőn a földön hevert, Szent László herceg távolról lándzsát akart belé vetni, hogy végezzen vele. De a lány nagyon könyörgött neki, hogy ne ölje meg, hanem bocsássa szabadon. Ebből is kitetszik, nincsen hűség az asszonyokban, mert bizonyára fajtalan szerelemből akarta megszabadítani. A szent herceg pedig hosszan küzdött a kunnal, és elvágva annak inát, megölte. De a lány nem a püspök lánya volt.”

Képes Krónika

Nem sokkal azután, hogy befejeztem az egyetemet és a középkori Magyarországot felfedezésére (vagyis lefényképezésére) adtam a fejem, váratlanul kaptam egy olyan feladatot, amelyen – akkor nem sejtettem – közel öt évig dolgoztam. Több ezer kilométert beutaztam, s aztán több mint egy évtizedig vártam, hogy lássam könyv alakban munkám eredményét. A megtisztelő feladatot László

¹ Mügelin Henrik Nagy Lajos magyar király udvarában élt: 1358–65.

Gyula régész adta, akinek neve is, munkássága is jól ismert. Pályája elején (1943-ban) már írt a Szent László-legenda középkori falképciklusról, boncolgatta annak jelentésrétegeit. Pontosan ötven évvel később, életének alkonyán láthatta és vehette kézbe erről szóló összefoglaló munkáját.² A zavaros könyvterjesztésnek köszönhetően boltban alig volt hozzáférhető. Úgy tudom, hogy az utolsó példányt, amely raktáron volt, én vásároltam meg. Pedig fontos könyv volt, olyan, amelyet majd mindenkinek az asztalára szívesen letennék. Az előszóból idézek:

„Idestova negyven éve foglalkozom a *Szent László-legenda* középkori falképeivel. Ezeknek fő mondanivalója a magyar leány elrablása, a rabló üldözése, a párviadal és végül a pihenés jelenete.

Ez a jelenetsor a magyar művészettörténeti irodalomban mint a cserhalmi vagy kerlési (Kyrieleys a „Képes Króniká”-ban) csata szerepel. A kerlési csata történeti valóság volt. Újabb kutatások szerint 1068-ban a moldvai uzok (torkok)³ törtek be Erdélybe és szenvedtek vereséget Kerlésnél. Hogyan lettek a legendában kunok az uzokból, megoldandó történelmi, néptörténeti kérdés.

E középkori falfestményeket nagyrészt a történeti Magyarország peremvidékein, határőr területein találjuk, ritkábban az ország belsejében is felbukkannak. Középkori művészetünkben ez az egyetlen ábrázoláskor, melynek párját nem találjuk sem a nyugati, sem a bizánci művészetben, legközelebbi párhuzamai az egykorú mohamedán miniatúrák közé vezetnek, időben pedig a szkíta időkig. Ez a felismerés a századforduló kiemelkedő régész-történészének, Nagy Gézának a nevéhez fűződik és jómagam dolgoztam ki. Feltevéssel szemben kezdetben nagy volt művészettörténészeink ellenkezése, mert ők úgy gondolták, hogy ilyen mozgalmas kompozíció csak itáliai művésztől származhat, aki a nagyváradi székesegyházban festette volna meg ezt a képszalagot, és falusi templomaink piktorai ezt utánózták volna. Sikerült kimutatnom – és a könyv folyamán bőven megismerkedhet érveimmel az olvasó –, hogy a legenda gyökerei Keletre nyúlnak, előzményei szinte az őskortól kezdve megvannak a steppén és Iránban.”

*

Megváltozott formában és tartalommal a 2000. év karácsonyára szép albumként ebből a képanyagból jelent meg egy újabb válogatás. A könyv megjelenését a Paulus Hungarus (a Szent Domonkos-rend magyarországi kiadója) és a Kairosz Kiadó közösen vállalta.⁴

A szép kiállítású kötet két tanulmányt tartalmaz: *Szent László „apokrif szentsége”* címmel Hankovszky Béla domonkos atya írását, és Kerny Terézia művészettörténész művét, amelynek témája *Szent László tisztelete és középkori ikonográfiája*.

Jékely Zsombor hosszabb recenziójából idézek néhány részletet:

² László Gyula: *A Szent László-legenda középkori falképei*, Bp., 1993

³ Az Aral-tó vidéki oguzok közül kivált nomád, török nyelvű nép, akik nyelvileg a kipcsak csoportba tartoztak (Erdélyi István)

⁴ Hankovszky–Kerny–Móser: *Ave Rex Ladislaus*, Bp., 2000

„Hankovszky írása kimondottan a László-legenda képciklusairól szól, Kerny Teréziáé Szent László hazai tiszteletéről és ikonográfiájáról általában, így már az sem világos, hogy miért nem ez került a kötetben előrébb. Kerny logikusan felépített írását azzal zárja, hogy a legenda képciklusáról a kötet másik tanulmányában olvashatunk. Az olvasó azonban jobban tenné, ha a freskókkal kapcsolatban is Kerny Terézia írásaihoz fordulna. Kernytől itt csak Szent László tisztelete és általános ikonográfiája van megírva, a kerlési ütközet ábrázolásáról írott legújabb tanulmánya megtalálható a Történelem-Kép katalógusban, illetve egy nehezebben hozzáférhető tanulmánykötetben. Ezekből az írásokból ugyanis világos képet kaphatunk a legendaciklus kialakulásáról, elterjedéséről és legfontosabb példáiról. Hankovszky tanulmánya ezzel szemben inkább csak összezavarja a magyar szentek iránt érdeklődő olvasót. Nagyrészt László Gyula megállapításain alapuló fejtegetéseiből hiányzik az a koherencia, amely László Gyula írásaiban – minden vitatott pontjuk ellenére – megvolt. A szerző gyakorlatilag a modern történeti és művészettörténeti szakirodalom szinte teljes figyelmen kívül hagyásával írta meg tanulmányát. A bibliográfiában elsősorban néprajzi jellegű írások találhatóak, pedig a tanulmány szándéka szerint nem Szent Lászlónak a néphagyományban megjelenő képével foglalkozik, hanem középkori ábrázolásaival. Ennek megfelelően a témával kapcsolatban újat kereső művészettörténésznek semmit sem mond. Abban sem vagyok biztos, hogy az érdeklődő nagyközönségnek éppen egy ilyen könyvre van szüksége. (...) Recenzens a jelen helyzetben csak annyit mondhat, hogy továbbra is várjuk a nagy Szent László-monográfiát és adattárát Kernytől.” Ezt részben elkészítette a művészettörténész, de korai halála megakadályozta, hogy „véghezvigye nagy hírű munkáját”.

*

A két könyv közé illik időrendben a rajzfilmrendező Jankovics Marcell könyve, amelynek első kiadása 1987-ben látott napvilágot *Csillagok között fényes csillag – A Szent László legenda és a csillagos ég* címen.

A rövid ismertető szerint „ez a könyv egy falképeken megörökített középkori legendáról és a csillagokról szól. Két, látszólag teljesen külön világ ez, ugyan mi közük lehet egymáshoz? – kérdezheti most az olvasó. Egy régi elbeszélés (mítosz, monda, mese vagy legenda) avagy kép és az ég csillagábrái között bármiféle kapcsolat keresése lehet erőltetett a mi szemünkben, ám keletkezésük idején ez sokkal természetesebb volt. Az ember másféleképpen tekint az égre, mást keres és lát a csillagokban, mint régen – mondjuk – a távcső fölfedezése előtt. Eleink számára a csillagképek nem csupán vonalakkal összeköthető fénypontok voltak, a bolygók sem csak az ég pontszerű vándorai, hanem hatalmas természet-, sors- és történelemformáló erők megtestesülései. Meghatározták az ember világképét, s jelen voltak életében: ünnepeiben, tudományában, művészetében. A csillagoknak a középkori gondolkodásra gyakorolt hatását mi sem jellemzi jobban, mint az, hogy a mindenható egyház az ünnepeit, köztük természetesen a szentekét, a régi pogány európai kalendáriumokhoz igazította, s igen sok szentje az első mártírok közül nem is volt élő alak, hanem »csupán« naptári – csillagászati és asztrológiai jelkép-konstrukció. E szentek antikvitástól kölcsönzött és »megkeresztelt« személye,

élettörténete és ünnepnapja a hozzá tartozó rítusokkal antik planétaisteneket, a naphoz illő csillagászati »eseményeket«, az évszakra, hónapra jellemző mezőgazdasági tennivalókat jelzett. Az asztrálszimbolika középkori elevenségét mutatja, hogy még az egykor valóban élt, történelmi szentek körüli, szinte nyomban haláluk után meginduló legendaképződés is telis-tele van csillagászati utalással.”

Időrendben a legújabb a közelmúltban Rimaszombatban megjelent szép album, amelynek szerzője B. Kovács István régész, néprajzos, népmesegyűjtő. Gömöri lévén jól ismeri az ottani freskókat, s ezeket összefüggésbe hozta az általa gyűjtött néhány mesével, mesemotívummal, az elveszettnek tudott magyar hősepikával, amelyet egy évvel ezelőtt *Világ vitéz. Magyar hősepika* címen jelentetett meg.⁵ Ez a rimaszécsi, néhai Busa Viktor meséit tartalmazza. A *Felvidék ma* recenzese rövid összefoglalójában (2017. 01. 17.) az alábbi sorokkal ajánlja az olvasók figyelmébe ezt a mesegyűjteményt:

A magyar hősepika bő két évszázada foglalkoztatja írástudóinkat. A téma iránti kiemelt érdeklődés nem sajátosan magyar jelenség. A nemzetté válás folyamatának kezdetén a különböző európai népek a nemzeti identitás egyik sarokkövét vélték meglelni a hősénekekben, eposzban, naiv- vagy népeposzban. A téma tehát a 19. század elejétől kísért.

„Azóta is szorgosan gyűjtögetjük az adatokat legrégibb krónikáinkból, baladáinkból, meséinkből, hitvilágunkból, nem feledkezve meg a képi ábrázolásokról sem, és bevonva a kutatásba a rokon keleti népek gazdag epikai emlékanyagát is. Szedegetjük a morzsát, miközben a hősepika a maga teljességében végig itt volt az orrunk előtt! Igaz, nem verses formában, azaz hősénekként maradt fenn, hanem prózában. Így is több mint rejtély, hogyan nem sikerült kétszáz év alatt megtalálni!” – mondja B. Kovács István, a könyv szerkesztője.

A *Világ vitéz. Magyar hősepika* címen megjelent kötet öt történetet tartalmaz. „Történeteink főhőse, a más-más néven (Szégény János / Szőlő-Szült-Kálmány / Szégény-Halász-Féri) szereplő, ám egy és ugyanazon vitéz »bő Magyarországon«, egy, a Rima / Sajó mentén élő vén cigányasszony gyermeke. A földi apja csupán nevelője, mert a főhős Atyánk-Teremtő-Jó-Isten révén félig isteni származású. »Táltos, aki mindent tud a világról.«

Sorsa, akárcsak a többi szereplőé, eleve elrendeltetett. Isteni származásának és megváltói-szabadítói küldetésének megfelelően rendkívüli feladatokra hivatott. Kalandos útján csodás lova és kardja, Világ-Szépségé és keresztszüleik, valamint más mitikus alakok és földi hősök segítik. Mindhárom világréteget megjárja, s miután legyőzi legnagyobb ellenfelét, a túlsó fél-világ vitézét, az Ég-Világ ura pedig önként átadja neki a koronáját, elnyeri az »Egész-Világi-Vitéz« címet, s Világ-Szépségé kezét.”

Alakjában mitikus és hősi elemek keverednek. Személye egyidejűleg vetíti elénk az isteni eredetű mitikus heroszt és a sorsában elrendeltetett epikus hőst. Ő az, akit krónikáinkban és középkori diplomaink falán Szent László alakjában örökítettek meg.

⁵ B. Kovács István: *Világ vitéz, Magyar hősepika*, Rimaszombat, 2016

Ezt a régóta érlelt gondolatát fejti ki B. Kovács István bő félszáz oldalon és ugyanennyi képpel *A Szent László legenda – szóban és képekben* címmel megjelent új könyvében, albumában.⁶ Mint a képek szerzője elmondhatom, hogy az eddigi tárgyalt könyvek, albumok közül nyomdailag, formájában is ez a legszebb könyvünk. Azt is szükséges hangsúlyozni, hogy a mesegyűjtemény ismerete nélkül nem biztos, hogy világosan érthető ennek a könyvnek a legfontosabb, új gondolatot felvető mondanója, szándéka.

Azzal a számadással kezdi a szerző az előszót, hogy ezt a legendát könyvtárnyi irodalom tárgyalja. „Történészek, régészek és néprajzkutatók, művészet-, irodalom- és művelődéstörténészek egész nemzedékeit foglalkoztatta, s foglalkoztatja.” „Egy évszázada él a sejtés – írja a szerző az előszóban –, hogy a legenda az elveszettnek hitt magyar hősepika emlékét őrzi! Noha az elmúlt évszázad alatt a sejtés már-már bizonyossággá szilárdult, a legenda a legutóbbi időig megőrizte titkát. A múlt idő használatát az indokolja, hogy Gömöriből előkerült a szinte teljes szövegváltozat, amely a legendát is megvilágítja.

A téma sok jó szándékú magyar embert is lázban tartott (és tart), akik nem szakmai indíttatásból fordultak a legenda felé! Oka volt, oka van ennek is. A hősepika ugyanis több mint szakmai kérdés. A hősepika nemzeti ügy! Jelkép, amelynek ott a helye legszentebb közösségi szimbólumaink, a koronázási ékszer, címer, zászló és himnusz mellett.

A Szent László-legendáé eszmeiségét az a Prohászka Ottokár székesfehérvári római katolikus püspök fogalmazta meg a legszebben a trianoni döntést követő bódultságban, aki a losonci református gimnáziumban tanult meg magyarul érezni és gondolkodni:

»Szent László nem tanít, ő nem apostol, de ő küzd, harcol, s győz a kereszténységért. A nép hajlamait, harci hagyományait, bátorságát, vitézségét lépteti be az eddig inkább csak tűrő, szenvedő, csöndes megadású kereszténységbe, s ezzel vezeti be az Egyházat a magyar népeletbe. A népnek ugyanis a hős, a dalia, a vitéz harcos tetszik. Az ősi dicsőség pogány egén ott ragyogtak a hősök, a magyar kar, a bátor szív, amelytől egy világ reszketett, nem szűnt meg lelkesíteni a népet, s eddig ez mind hiányzott a kereszténységben. Az emberek meg voltak ugyan keresztelve, de a nép még nem, mert a nemzet akkor válik kereszténnyé, amikor eszményeit keresztelik meg.«

Ennek a szándéknak a jegyében »keresztelték meg« azt a pogány magyar hősi epikát, amelyet... immáron átértelmezve, legrégebbi krónikáinkban és templomaink falán is megörökítettek.

Am annak ellenére, hogy pogány eleink »roppantott város«-át Váradal helyettesítették, hogy a pogány világjárást a kerlési csatával váltották ki, hogy a főhős Szőlő-Szült-Kálmány / Szegény János / Szé'gény-Halász-Féri szerepét magára Szent László királyra osztották, hogy a vele egyenrangú hősi ellenfelét, Világ-Dumóshátú-Vitézt / Griffmadár-Vitézt / Feketë-Szurkos-Pajit a kunra cserélték, Világ-Szépségét pedig a váradi püspök lányaként, László király nővéreként, illetve Szent Ágnesként mutatták be, nem jártak teljes sikerrel. Az ősi pogány történet olyannyira beleivódott a magyar emlékezetbe, hogy egy ezredévnnyi kereszténység sem volt képes eltüntetni.

⁶ B. Kovács István: *A Szent László legenda – szóban és képekben*, Rimaszombat, 2017

A jelen könyvből kiderül az is, hogy a keresztyén legendában elraboltként bemutatott, ám az eredeti hősepikai történetekben még Világ-Szépségként szereplő leány voltaképpen a férfi főhőssel (s annak ellenfelével) legalábbis azonos súlyú szereplő, aki utóbb, keresztyénített felfogásban, megszabadítottként magát az országot, Hungáriát jelképezve magasztosult fel.”

„Ez a kötet a Szent László-legendaként ismert történet valós arcát, annak hősepikai előzményét kívánja felmutatni – véli a szerző –, azt az átalakulást, amelynek következtében pogány hősepikánkból keresztyén nemzeti mítosz lett.”

A számadás végére teszem azt a Juhász Gyula-verset, igrícnotát, amely nekem a legnagyobb meglepetéssel szolgált, és szintén rejtélyes. A Hét 1907. szept. 8-i számában jelent meg. A cím világosan arra utal, hogy itt a három szereplő közül a leány az, aki a főszereplő, akiért a két férfi (hős) küzd, és akit egy leány-, asszonyszöktetés közben raboltak el.

Juhász Gyula

A váradi püspök lánya Igricnóta

A váradi püspök lánya!
Rózsaszál a szöghajába.
Tisza mentén, Bihar táján
Nem akad több olyan szál lány.

Patyolat a teste, lelke,
A legények veszedelme,
Szava bűbáj, tánca örvény,
Mért is nincsen rája törvény?

Cserhalomnál csata van ma,
Pogány kunság riadalma,
Hull a tar fej, mint az alma,
Magyaroknak diadalma.

László vezér lova táltos,
Vezeti a Boldogságos,
László vezér bárdja talál
És ha talál, az a halál!

Ott fut egy kun. A nyergében
Drága teher hever szépen.
A nyergében – csípje kánya! -
A váradi püspök lánya!

Nosza rajta, rajta, rajta!
 László lova rárófajta,
 Széltől vemhes anya lánya,
 Utoléri nemsokára!

Rövid a harc. Kun legénynek
 Búcsút int a drága élet,
 De a karját esdve tárja
 A váradi püspök lánya!

„Ne bántsod, lovag, ezt a legényt,
 Szeretem én szívem szerént,
 Vagy ha bántod, magad bánod,
 Letörsz akkor egy virágot!”

László vezér karja lankad,
 – Soha még ily diadalmat! –
 Karja lankad, szíve bágyad,
 A pusztának nekivágtat.

Igric ajkán új nóta szól
 A bihari sátrak alól.
 László vezér sír a dalon:
 „Hej Cserhalom, haj Cserhalom!”

László hősnek neve támad,
 Visszazengi minden század!
 Csak a szíve maradt árva,
 ...Hej, váradi püspök lánya!

Aki elmegy Gömörbánya középkori (ma evangélikus) templomába, az, ha figyelmes és türelmes szemlélő, erről talán meggyőződik. Itt tehát nemcsak egy régi, pogány kori mítosz, legenda átértelmezéséről van szó, hanem egy valós szerelmi történetről, egy szerelmi háromszögről, amely talán (ezért is?!) mai, modern. Vagyis ezek a képek 600-700 év messzeségéből is üzennek a mának, a ma emberének: csöndben, rejtélyesen (rejtjelesen?) és szépen. Akinek van szeme a látásra, az meghallja ezt az üzenetet.

Szentmártoni Szabó Géza

László király, a szent és a lovag

Az Itáliából érkezett király, Károly Róbert veretett először Magyarországon igazán értékes aranypénzt, mégpedig a firenzei aranyforinttal súlyára, méretére, minőségére, sőt külsejére nézve is azonosat, ugyanis az érmék előlapján liliom, a hátlapján pedig Keresztelő Szent János, Firenze védőszentje volt látható. A király fia és egyben utódja, Nagy Lajos indította el az aranyforint ábrázolásain a változtatást. Először az előlap liliomát cseréltette fel az árpásávós, Anjou-liliomos országcímerrel, majd az 1360-as évek táján a hátlapra, Keresztelő Szent János helyére, a magyar Szent László király csatabárdot és országalmát tartó alakja került. A pénzérme veretének megváltoztatása az állam által központilag megszervezett Szent László-kultusz hivatalossá tételét jelentette.

A lovagi kultúra magyarországi meghonosítása érdekében Károly Róbert 1326-ban sárkányölő Szent Györgyről elnevezett, világi lovagrendet alapított. Szent György legendájának központi történése egy királyleány megmentéséről szól, ez jól illeszkedett az úrnőjének mindenben szolgálni kívánó szerelmes lovag eszményi alakjához. Károly Róbert uralkodása során, a lovagi eszmény meghonosítása érdekében, a nemzeti hagyományra építve, Szent László király addigi vallásos kultuszának világi irányba való kiterjesztésén munkálkodott. Már csak az volt a kérdés, hogy lehet-e olyan cselekményt találni a szent király életében, amely a Szent György-legendához hasonlóan, a nőkultusz lovagi ideológiájához kapcsolható. Az Anjou-korban kristályosodott ki a szent király ábrázolásának két ikonográfiai programja: az egyedi alakos és az elbeszélő képsoros ábrázolás. A pénzérmén megformázott csatabárdos alak hasonló módon jelenik meg, többek közt, a *Képes krónika* (1360) egyik miniatúráján, Aquila János veleméri freskóján (1378), és egy bázeli üvegablakon (1418), amelyet Kanizsai János esztergomi érsek készíttetett. A szent király egyházi kultusza a XIV. század elején már igen kiterjedt volt. A legendaképződési folyamat gazdagodását tanúsítják a *Magyar Anjou-legendárium* (1330-as évek) lapjainak a szárnyas oltárok keretes képeit utánzó miniatúrái is. A legkorábbi képsorok, amelyek Szent Lászlót lovagi szerepben mutatják be, az 1310-es években, Károly Róbert gyakori tartózkodási helyén, a Szepességben kerültek a templomok falára.

A XI. században Magyarországon trónharcok és a külső ellenséggel való háborúk bőségesen zajlottak, ám Szent László minden vitézkedése ellenére sem volt a szó igazi értelmében lovagkirály. Az ő idejében még Nyugat-Európában sem alakult ki a lovagkor szellemisége, és annak külsődleges kellékei is teljességgel hiányoztak, ezek létrejöttére ott is a XII–XIII. századig kellett várni. Magyarországon, némi késéssel, a XIV. század elején, éppen az Anjou-korban támadt igény a lovagi erények meghonosítására. Kapóra jött, hogy Szent László királynak a krónikákban leírt élettörténetében akadt egy olyan, ám a legendákban nem szereplő harci esemény, amelyet a nyugati világban akkorra már honos lovagi küzdelmekhez hasonlóan lehetett értelmezni. Ez az 1068-ban végbement kerlési csata történetének egyik epizódja, amely Lászlóval még herceg korában történt meg, amikor a kunok, illetve valójában a besenyők ellen lóháton harcolva megmentett egy elrabolt leányt. Ez az epizód ugyan jól hajazott a Szent György-legenda leánymentésére, de ahhoz képest egyáltalán nem volt meseszerű, sőt nagyon is valós és életszerű eseményt mutatott be. Ez a legkevésbé sem szakrális történet lett a második, a narratív ikonográfiai program alapja, amelyre az a pontosan kidolgozott, lovaglást és kézitusát megjelenítő jelenetsor épült, amely főként a XIV. század végétől, Kárpát-medence-szerte, freskó formájában felkerült a templomok belső falára. A Károly Róbert itáliai útja során készült *Magyar Anjou-legendárium* Szent Lászlóról szóló részének négy egymást követő képén ugyan csupán a viadal vége látható, ám ezek tartalmukban a freskókkal mutatnak egyezést. Nagyváradon az 1370 körül készült három gyalogosan álló királyszobor (Szent István, Szent Imre és Szent László) mellé, 1390-ben, Szent Lászlónak a Kolozsvári testvérek által alkotott hatalmas, csatabárdot tartó lovas szobra került.

Az *athleta patriae* kerlési küzdelmének valójában nem volt köze sem a nyugati lovagok nőket szolgáló, érdemszerző tetteihez, sem az egyház által magasztalt hithősök szentséget bizonyító cselekedeteihez. A templomi freskókon képregényszerűen ábrázolt történet elbeszélése az Árpád-kori legendákban nem szerepel. Kézai Simon 1282 körül készült latin nyelvű magyar története pedig éppen csak megemlítette, hogy László király Erdélyben, Kyrieleis hegyénél tönkreverte a besenyők seregét. Az 1526 körül készült *Érdy-kódex*ben, a ma-

gyarul író Karthauzi Névtelen, jóllehet középkori forrásokat használt fel, a Szent Lászlóról szóló legendában mégsem ejtett szót a kerlési leánymentésről:

„Annak utána az kunok Erdély felől Meszes kapuján meg bítének, és mind az Nyírségöt Bihariig feldúlák, és elvivék. És immáran átal mentenek vala Láposnak és Szamosnak vizein, mikoron hírök lén benne Salamon királnak és az két hercegnek. Ottan hamar utánok eredének, és elérik őket az nagy magas Kyrieleis-hegy alatt. És az szegén magyarok Úr Istenben bízván, Kristusnak szent testét vévék hozájok szent gyónással, és megitközvé, mind magvokat szakaszták ugyanott az sok pogánságnak, és az prédát hátra hozák, nagy eremmel dicsérvén az Úr Istent.”

A Kyrieleis-hegy, amely tévesen a görög Kyrie eleisonra utal, valójában a Beszterce közeli Kerlés faluval azonos. (Bonfini Cyrihylemnek, azaz Cserhalomnak nevezi az ütközet helyét, ezért Kerlés neve a magyar Cserjésnek a százszok által eltorzított alakja lehet.)

A Nagy Lajos király idejében készült *Képes krónika* elbeszélése az első, amely tartalmazza a kerlési ütközet részletes leírását, csakhogy a leányrablásról szóló epizód és a freskókon, valamint a *Magyar Anjou-legendáriumban* ábrázolt jelenetek néhol lényegesen eltérnek attól. A krónika 103. fejezete így beszéli el a nevezetes jelenetet:

Végül a Boldogságos László herceg meglátott egy pogányt, aki a lova hátán egy szép magyar lányt vitt magával. Ámde Szent László herceg úgy vélte, hogy az a váradi püspök leánya, és noha súlyosan sebesült volt, mégis nagy sebesen üldözőbe vette őt azon a lován, amelyet Szögnek hívott. Amikor pedig már csaknem elérte, hogy lándzsavégre kapja, egyáltalán nem volt képes rá, mert sem az ő lova nem futott gyorsabban, sem annak a lova nem maradt le egy csöppet sem, hanem mintegy karnyújtásnyi közelség volt a lándzsa és a kun háta között. Tehát Szent László herceg kiáltott a leálynak, és mondta: „Szép húgom, ragadd meg a kunt az övénel, és vesd magad a földre!” Azt ő meg is tette. Ekkor Boldog László herceg távolról meglándzsázta a földön heverőt, majd meg akarta őt ölni. A lány azonban erősen kérlete, hogy ne ölje meg, hanem engedje el. Ebből is kiviláglik, hogy az asszonyokban nincs hit, mert talán a szemérmertlenség szeretete (amore stupri) miatt akarta őt megszabadítani. A szent herceg pedig sokáig viaskodva vele, az inát is elvágva, ölte meg a kunt. Hanem ez a leány nem a püspök leánya volt.

A *Képes krónika* miniátora, a leírottakkal összhangban, a küzdelem külső szemlélőjeként ábrázolta a leányt. A templomi freskókon és a *Magyar Anjou-legendáriumban* képein viszont éppen a leány dönti el a küzdelmet, amikor csatabárddal elmetszi a herceggel gyalog viaskodó kun lábikráját, sőt végül pedig maga a leány veszi fejét a kunnak. Ezt követi a krónikában nem említett idill, a herceg és a leány fejbenezős jelenete.

A *Magyar Anjou-legendáriumban* miniatúráit kísérő latin feliratok ezt szövegyszerűen is elmondják: X. Miképpen harcolt (László) a tatárokkal. XI. Miképpen döfött le (a kun) lándzsával. XII. Miképpen tartotta (László) a hajánál fogva (a kunt), és a leány hogyan vágta el annak a lábát. XIII. Miképpen vonszolta (László) a kunt a hajánál fogva, és a leány hogyan vágta le annak a fejét. XIII. Miképpen feküdt (László) a leány ölében.

(Érdekes, hogy a legendáriumban szerint László a tatárokkal harcol, majd mégis egy kunt győz le.) A Bécsi Egyetem magyar diákjainak 1414-ben készült

anyakönyve (*Matricula Nationis Hungariae*) címlapján, az A-iniciálében, a freskókkal és az említett miniatúrákkal egyezően, éppen azt ábrázolták, amint a leány a herceg bárdjával lesújt a kun lábikrájára.

A *Képes krónika* nőellenesnek látszó megjegyzése valójában arra utal, hogy a XI. századi magyaroknál a valós vagy a színlelt nőrablás még mindig elfogadott formája volt a feleségszerzésnek. Az elrabolt leány erre a tiltott, de mégis megszokott gyakorlatra gondolva vélte úgy, hogy az ő elrablóját nem kellene a hercegnek megölnie. A házasság keresztyén szabályokkal megerősített intézménye azonban szemben állt ezzel a pogány szokással. Szent István törvénykönyvében külön paragrafus szól a leányrablásról:

Ha valaki a vitézek közül szemérmertlenségtől bemocskolva, valamely leányt szüleinek engedélye nélkül feleségül elrabol, elrendeltük, hogy a leányt adja vissza szüleinek, még akkor is, ha valami erőszakot követett el rajta, és a rabló tíz tinót fizessen a rablásáért, még ha később ki is békülne a leány szülevel. Ha pedig valamely szegény és a népből való merészkedik ezt elkövetni, öt tinó kártérítést fizessen a rablásért.

A Szent László halála után, 1095-ben trónra lépő Könyves Kálmán I. dekrétumának 59. fejezete pedig kimondja, hogy az asszonyok elrablóira a püspök mondjon törvényt.

A nomád népeknél a feleségszerzés úgy történik, hogy a férfi, a kiszemelt nőnek előnyt adva, lovas üldözőversenyt kezdeményez. A nő csak akkor hagyja, hogy a férfi utolérje és nyergébe vegye, ha az tetszik neki. Ellenkező esetben a nő vagy az előnyt tartja meg, vagy pedig ostorral csapkodva utasítja vissza az őt beérő üldözőjét. A sikeres üldözést követi a Szent László-freskókon is ábrázolt fejbenézős enyelgés. Téli időben ez a viadal a férfi burkolt tartalmú énekszavára adott, ám ugyancsak rejtett értelmű bátorító avagy elutasító válaszok formájában megy végbe. (A metaforikus nyelvet a hajdani magyar virágénekekhez hasonlóan alkalmazzák.)

A leányrabló kunról szóló profán történetet tehát a korábbi feljegyzéseket összedolgozó XIV. századbeli *Képes krónika* beszélte el, innen került be Mügel

Henrik 1360 körül írt német krónikájába, majd nyomtatásban az 1473-ban kiadott *Budai krónikába*, illetve Thuróczy János 1488-ban, Augsburgban kiadott magyar krónikájába. Ez utóbbiban, a könyv elején, a jelenetsort színezett fametszetű kép is megörökítette, jóllehet ez az illusztráció nem a kinyomtatott szöveg tartalmát, hanem a templomi freskók ábrázolásait követte!

A tudós humanista, Bonfini is átvette az elbeszélést Thuróczytól a maga magyar történeti művébe, ám az csupán a XVI. század második felében jelent meg nyomtatásban. Ő azonban más forrást is ismert, hiszen megemlíti, hogy némelyek azt mondják, a szűz a Lászlóval küzdő kunt a felragadott csatabárdal hátulról lesújtotta. Ezzel szemben mások azt írták, hogy a leány az ellenség életéért esedezett.

Korunkra ezeknek a krónikáknak a magyarra fordított szövegét már többször közzétették. A régi magyarok azonban csupán a XVI. század második felében, a reformáció sodrában olvashatták el magyarul is László herceg és a leányrabló kun Bonfini által leírt történetét, mégpedig Heltai Gáspár 1575-ben, Kolozsvárott kiadott magyar fordításában (*Krónika az magyaroknak dolgairól*):

„Megijedének ezokaért a kunok, és hátat kezdének adni. Rajtok a magyarok, és erősen kezdék őket vágni. A futásban látá László herceg, hogy egy főember a kunok közül viszen vala egy igen szép leányt háta megett az lovon. Ezt kedig véli vala az váradi püspöknek leányának lönni. És utána sieté, és monda a leánnak: Fogd a kunt, és szekelljél alá a lóról, és vond utánad. És a leány ezt művelé, és levoná a kunt. László herceg is leszekellék, és hárszolni kezdé a kunnal. És a leány felkapá a szekercét, és agyon kezdé avval ütni a kunt. És László herceg levágá azt, és megszabadítá a leányt.”

Heltai meglehetősen szabadon fordította Bonfini latin szövegét. Nála az a változat szerepel, amely szerint a leány is tevőlegesen vett részt a küzdelemben. Bonfini, mint az előbbieken említettük, csupán némelyek eltérő véleményeként ismertette ezt a változatot. Ennél a fordításnál azonban van egy korábban megjelent elbeszélés is. Székely István 1559-ben, Krakóban kiadott világhkrónikájában (*Chronica ez világnak jeles dolgairól*) sokszor tanújelét adta annak, hogy nem csupán Thuróczy már említett krónikájára hagyatkozott a magyar történelem ismertetésekor. Jó példa erre éppen a kerlési csata leírása, ahol a korabeli „község” vélekedését ismertette:

„Itt gyözködék meg László herceg egy kunnal, ki háta megett egy szíp leánt viszen vala a lón, kit a herceg hátul a hellebárdal érdekni kezdé. De a kun hogy meglátá, hogy el nem szaladhatna előtte, leszököllék lováról, azonképpen László herceg is, és küzdésbe esének, kit végre oztán a herceg meggyőze és megöle. Ezt a közsíg tatár Tepének mondja, hogy lött volna, és a leánzót Szent

Anglit asszonynak. De az nyilvánvaló hazugság, mert László király idejébe soha idé a tatárok nem jöttek rablani.”

Székely Istváné az egyetlen történeti forrás, amely nevesíti is a szereplőket. Hogy ezek a nevek másutt is éltek, arról a Tátra aljában lévő Kakaslomnic templomban, az 1317-ben készült Szent László-freskó képsorozata tanúskodik. Mai ismereteink szerint az összes Kárpát-medencében létező falkép között ez a legkorábbi képsorozat! A jelenetek felett elmosódó feliratokat lehet kibetűzni: Thepe paganus.... Ladiua est ista... A pogány Thepe neve megegyezik a Székely István által említett Tepével. A Ladiua talán a leány neve, ám az ezt követő szavak már alig olvashatóak. Az Anglit név az Ágnes középkori latin Agneta változatából származik. A XV–XVI. századból több adat van arra, hogy január 21-ét Szent Anglit asszony napjának nevezték. Ez a nap, a *Legenda Aurea* szerint, Szent Ágnes emléknapja. Az ő mártíriumát éppen szépsége okozta. Ágnest egy római prefektus fia szerette volna feleségül venni, de ő mint Krisztus jegyese, visszautasította a közeledést, szüzességét pedig minden durva kísérlet ellenére mártírháláláig meg tudta oltalmazni.

A tatár Tepe, avagy Tépe elnevezésre magyarázat lehet az, hogy az erdélyi nép emlékezetében könnyen egybeemosódhatott a hajdani kerlési csata és egy későbbi, valódi tatár betörés emléke.

Egy XIV. századi névtelen minorita krónikája emlékezik meg arról, hogy 1345-ben a magyarok a székelyekkel együtt hadakoztak a tatárokkal, s amíg a csata folyt, nem találták a nagyváradi templomban Szent László fejét. Később átizzadva lelték meg a fejet a sekrestyében. Egy tatár fogoly pedig azt vallotta, hogy maga László győzte le őket, akit ellenük segítségül hívtak. Más társai pedig azt mondták, hogy a magyarok és a székelyek előtt egy koronát viselő, csatabárdos, nagy lovas harcos aprította mindnyájukat. (Nota bene! Arany János 1853-ban írt, *Szent László* című verse ezt a legendát beszéli el.)

A kerlési csatát elbeszélő krónikákban nem esik szó arról, amit a leányrablás jelenetsor végén ábrázolnak a templomi freskók, azokon az látható, amint László herceg a kun megölése után, egy fa alatt fekvő, a megmentett leány ölébe hajtja a fejét. A herceget babusgató leány tevékenységét már régóta összekapcsolta a tudomány a magyar nép körében fejbenezésnek nevezett, gyógyító erejűnek vélt, babonás fürkészéssel, amely esetenként szerelmi enyeltéssel is párosulhatott. A régi magyar irodalomban és a régi peranyagokban előforduló említések kevéssé vették azonban eddig figyelembe. Ezekből szemelgetünk néhányat az alábbiakban. A Pesti Gábor által magyarított *Esopus fabulái* (Bécs, 1536) között ezt olvashatjuk az *Egy férfiről és az ő feleségéről* című mesében:

„Tavaszi dő vala, mikoron egy férfiú, kit gyermekségétől fogva nagy kedvére tartottanak vala fel, és meg kezdett vala őszilni, hogy megnőszék, és két feleséget vőn magának. Egyiket ifjat és az másikat idést. És mikoron mind egy házba

lagnának, az asszon, ki idés vala, akarván urát csak az ő szerelmére vonni, minden napon az *fejébe néz vala*, és az feketéjét az ő hajainak mind kiszaggatja vala lassan-lassan. Azonképpen az ifjú asszon is, hogy őtőle el ne idegenednék, ami fehér vala benne, azt ő is kiszaggatja vala. Végre annyira tépék-nyívék, hogy kopaszon hagyák mindeneknek nevetségére és szidalmára.”

A latin eredetiben a fejbenezés helyén ez olvasható: „caput pertractans”, azaz: a fejét végigtapogatva. Ugyanezt a mesét így fordította Heltai Gáspár (*Száz fabula*, Kolozsvár, 1566) *Egy férfiúról és annak két feleségéről* címmel:

„...De álnakságot gondola, és elméne a férfiú mellé és hozzá kezdé magát törteni, és nagy szeretetet hozzá mutatni. És miérthogy untalan *fejébe néz vala*, gondolá őmagában: »Bizony az én férjemet énhozzám hasonlóvá tészem.« És midőn a térdén aludnék a férje, ki kezdé lassan-lassan a fekete hajakat tépni...”

Az 1614. február 23.–március 16. között Medgyesen megtartott erdélyi országgyűlés törvényt hozott „a nézők, jövendőmondók, bűbajosok, úgy mint ördögi tudományok” ellen. Ekkor Imreffy Jánosné Ifjú Katalint paráznaságért és boszorkányságért fő- és jószágvesztésre ítélték, ám az ítéletet Bethlen Gábor fejedelem száműzetésre változtatta. Ezt megelőzően történtek az ügyben a kihallgatások. 1614. február 15-én Nagyszébenben hangzott el a 45 esztendőös Kertszegi Péter tanúvallomása:

„Láttam azt, hogy az megholt fejedelem, Báthory Gábor az ágyban feküdt. Imrefyné is ott ült abban az ágyban, ölegette Báthory Gábort és *fejében nézett.*”

1628-ban Pápa városában zajlott az a házasságtörési per, amelyben Barber Bálint perelte feleségét, Szentjakabi Zsuzsannát és annak szeretőjét, nemes Borsáti Lukácsot. A kilencedik tanú, Erzsébet asszony, Szabó János felesége vallomásában is előkerül a fejbenezés:

„Látta azt, hogy az maga házánál az asszont Lukács megölelte, ismeg az majorbán ölében feküdt az asszonnak, az asszony *az fejében nézett.*”

A XVIII. század közepén, a Székelyföldön birtokos, néhai Altorjai Benkő Ferenc leányát, nemzetes Benkő Anna asszonyt, Imecsfalvi Imecs Domokos elvált feleségét, sok esztendeig folyó perben, bűbájossággal és boszorkánysággal vádolták. 1759–1760. fordulóján, Báró Apor József és felesége, Székely Julianna kérésére, az Alsó-Fejér vármegyei Voldorfon megtartott kihallgatásokon, azt kérdezték a tanúktól, hogy a gyanúsított asszony és Báró Apor József miként találkoztak és viselkedtek egymással. Négy kérdésre adott feleletükben, 14 tanú közül hárman hozták szóba a fejbenezést. Egyikük, Szóts Györgyné Simon Erzsébet, 30 esztendőös nemesasszony, többek között ezt vallotta:

„Azt tudom mondani, hogy az utrizált [= a kérdezett] időben, itten az Apáti László uram házánál, jó darab ideig mulatott Benkő Anna asszony, amely alatt (amint emlékezem), talám háromszor vagy négyszer, itt megfordulni báró Apor József urat tudom, de semmi illetlen egymással való vétkes cselekedeteket nem láttam és nem is tudom, hanem azt láttam, hogy mind magokra ketten, mind pedig Apáti uram őkegyelmivel, és őkegyelme feleségivel, úgy Szarka Mária akkor leány, most Karathnai Köntzei Gergelyné asszonnal, a kertben kimentek sétálva, és Benkő Anna asszony párnát vitt ki, melyre valami fa alá leültek és a fejit báró Apor József úr az Benkő Anna asszony öliben hajtván, mind ezen fenn már megírt személyeknek jelenlétekben, úgy magokra is Benkő Anna asszony eszerint a báró Apor József úr *fejiben nézett.*”

A templomi freskókon és a *Magyar Anjou-legendáriumban* ábrázolt jelenetsor fentiekben tárgyalt eltérései a krónikákban leírt teljesen profán történettől azzal magyarázhatóak, hogy az egyház, sőt talán az Anjou királyi udvar is, igyekezett a történetet szakrális irányban módosítani. Az elrabolt leány immár passzív szereplőből aktív alakult át, aki győzelemre segítette a herceget, és akinek érzelmei nem a kunra, hanem Lászlóra irányultak, az ő fejét pihenteti ölében. Azt sugallja mindez, hogy nem a váradi püspök leánya volt az elrabolt leány, hanem egy szent szűz, talán Szent Anglit, aki próbára tette megmentőjét. A *Magyar Anjou-legendáriumban* a fejbenézős jelenet egy olyan miniatúra követi, amelyen egy szürke ruhás, glóriás nőalak áldóan tartja László fején a kezét. A kép latin felirata pedig ez: Miképpen gyógyította meg őt a szent szűz. Kettős olvasatú tanmese jött így létre, amely egyrészt megfeleltethetett egy sajátosan értelmezett lovagi tettnek, másrészt a tisztaságát az erőszakkal szemben megőrző szent szüzek eszményének. A herceg és a leány fa alatti, meghitt együttléte tehát nem e világi szerelmi enyelgés, hanem két szent, László és Anglit közötti szent szerelem, azaz Amor sanctus. A szent herceg fejébe néző, azaz a herceg fejét az ölébe vevő, s ott áldott kezével annak haját illető leány valójában egy szent szűz, aki a gyógyulás érdekében tevékenykedik. Balassi Bálint *Saját kezű versfüzérében Az erdéli asszony kezéről* című, egystrófás vers remekül szemlélteti a lovagi szerelem profán és szakrális kettősségét:

Ha szinte érdemem nincs is arra nékem, hogy ő éngem szeressen,
Csak áldott kezével, mint szép ereklyével, éngem, mint kórt, illessen,
Légyek ferge rabja, bátor ne szolgálja, csak szinte el ne vessen!

A Szent László-kultusz tehát egyházi és világi síkon egyaránt haladt a maga útján. Az Anjou-kort követően a XV. század végéig minden magyar király hódolt a hajdani szent király előtt, hiszen szinte mindegyikük elzarándokolt annak nagyváradi sírjához. Zsigmond császár és király pedig annyira tisztelte Lászlót, hogy e sír mellé temettette el magát. Az ő uralkodása idejében készült a máig meglévő Szent László-herma is. Az utószülött s csecsemőként megkoronázott V. Lászlót anyja a szent király nevére kereszteltette. Ő pedig tényleges uralkodása kezdetén, 1453. július 26-án felkereste védszentje váradi sírját. Ekkortájt

írta Janus Pannonius váradi búcsúversét, amely Szent László ottani szobráról és nekárt izzadó, oszlopos sírjáról szóló strófával zárul. II. Ulászló pénzeire 1499-ben a szent király nagyváradi lovas szobrának képét verték.

A reneszánsz korban aktualitását veszítő s már leáldozóban lévő Szent László-kultusz számára a lezárást a reformáció kora hozta meg. A szentek tisztelete a XVI. század közepétől csaknem teljesen megszűnt Magyarországon. A protestáns Szkárosi Horvát András 1549-ben Tállyán szerzett, *Panasza Kristusnak* című énekében már gúnyosan beszél a nagyváradi szentről és annak tiszteletéről:

Várad, nagy kárt téssz mind ez országnak, Hogy véget nem vetsz az sok vakságnak, Csak zabot pallasz az nagy érc lónak, Hiszen az Istent alítod vaknak.	Mit pironkodtok váradi papok, Az kövérségtől fénlík nyakatok, Nem kell Istennek ti szolosmátok, Misemondástok és kiáltástok.
---	---

Oly igen féltem az török császár, Meg ne jargalná Szent László lovát, Fogva ne vinné sok kövér papját, Az kik kerengik szép koporsóját.	Szent László fejét ti imádjátok, Szépen ezüstbe befoglaltátok, Olaj az teste, mind azt mondjátok, Evvel a nép közt ti komplárkodtok.
--	---

A Szent László-freskókat a XVI. század második felében és az azt követő időkben, a magyar református templomokban a többi szentet ábrázoló képekkel együtt, nagyrészt lemeszelték, évszázadokra eltüntetve a már amúgy is elhaló középkori kultusz látható nyomait. Teológiai okból történt a képi ábrázolások templomi tiltása. A mészréteg azonban nemcsak elfedte, de meg is védte a freskók egy részét a pusztulástól. A kerlési leánymentés történetét Vörösmarty Mihály 1825-ben írt nagy hatású, hexameteres elbeszélő költeménye, a *Cserhalom* hozta be újra a köztudatba. A költemény 1826-ban, Kisfaludy Károly folyóiratában, az Aurórában, képes illusztrációval együtt jelent meg. Ugyanezt a témát vette elő 1907-ben Juhász Gyula, *A váradi püspök lánya* című, igrícnotának nevezett versében. Mindketten a Thuróczy János által közvetített középkori profán történetet verselték meg, különösen kiemelve a leánynak a legyőzött kun életéért való könyörgését. Ők már nem tudtak a leánynak a freskókon ábrázolt, megváltozott szerepéről. A legújabb kor viszont nyereségként élheti meg a mészrétegek eltávolítása után újra elénk táruló középkori falképeket. A feltárásoknak köszönhetően számuk egyre szaporodik. A Nógrád megyei Tereske katolikus templomának falán 1968-ban tárták fel a mészréteg alól az egyik legteljesebb Szent László-freskósorozatot. A legépebben Erdélyben maradtak fenn ezek a freskók, miként Székelyderzszen és Gelencén. (A róluk szóló bőséges összefoglalót lásd: Kerny Terézia: *László király ikonográfiája* = *Magyar művelődéstörténeti lexikon*, VI., főszerk. Kőszeghy Péter, Balassi Kiadó, Bp., 2006, 411–453.) Értelmezésükhöz viszont igencsak nehéz több évszázadnyi kihagyás után a megfejtés kulcsát fellelnünk. Mostani írásunkban erre tettünk kísérletet.

Frankovics György

Szent László a horvátoknál

Részletek a jeles etnológus halálával félbehagyott kutatásainak szövegelemlekeiből (további oldalak a naputonline.hu közlésében olvashatóak.)

A szerkesztőség köszöni a kutató családjának, hogy rendelkezésünkre bocsátotta a számítógépben maradt – könyvfelfedezésnek szánt, befejezetlen – anyagokat.

A magyar szentek közül Szent László (1040 tája – 1094) tisztelete különös figyelmet érdemel, aki a zágrábi püspökség megalapítója volt (1094). László idősebb nővérét, szép Ilonát (Ilijepa Jelena) Zvonimir horvát királyhoz adták férjhez. Zvonimir 1089-ben fiú utód nélkül elhalálozott. A horvát nemesség egy része úgy ítélte meg, hogy Ilonát illeti meg a királyi trón, míg mások azt a horvát királyi családnak – a Trpimirovićeknek – szánták. Stjepan herceget királlyá szentelik, aki rövid uralkodás közben meghal. A horvát főurak ismét nem tudtak megegyezni a király személyében, így aztán, főként a dalmáciai főurak egy része, küldöttséget menesztettek László magyar királyhoz, hogy felkérjék a horvát királyi hatalom átvételére és gyakorlására.

László hadaival 1091-ben átkelt a Dráva folyón, és Szlavónia-szerte nem talált nagyobb ellenállásra. Azonban, amikor német lovassága Horvátország hegyes vidékére ért, az előrehaladás nem volt többé olyan gyors, mint annak előtte. Időközben híre érkezett, hogy a kunok betörték Magyarország területére, s ennek következtében László hadaival visszatért és az ország védelmére kelt. A Dráva–Száva közti horvát területen – Szlavónia – magyar államigazgatást (megyék) és egyházi hatalmat hozott létre (zágrábi püspökség), egyben Álmos herceget bízta meg vezetésükkel. Az új püspökséget a kalocsai érsekség jurisdikciója alá helyezte. A pápa azonban Lászlót nem ismerte el horvát királynak, s az idővel megerősödő horvát nemesség Álmost 1095-ben kiűzte országából.

Szent László ünnepén (június 27.), akit Horvátország-szerte tiszteltek, felszendült a királyt dicsőítő ének:

*Dicsőség, dicsőség Lászlónak,
Magyar vérű királynak,
Itt is, mint az égen
Uralkodjék szépen
Az égen is uralkodjék
S tartsa meg királyi nevét.*

Horvát szomszédainknál a parancsolt ünnepek sorába tartozott a magyar szentek ünnepe.

László király a zágrábi püspökség mecénásaként remek művészi értékű templomi kellékeket adományozott az általa létrehozott püspökségnek. Többek között ilyen a XI. századból származó „Szt. László-palást”, amely a zágrábi székesegyház múkincseinek sorát gazdagítja. Figyelemre méltó Szt. László aranyozott ezüsből készült ereklyetartója, amelyet a hagyomány szerint Károly Róbert adományozott a zágrábi püspöknek. Mikulić zágrábi püspök *Misalját* (Misekönyvét) (1690) a magyar szentek arcképei díszítik, s annak hátlapján ez olvasható: „S. Ladislaus Fundator Exll. Zagr. Rex Ung.” A latin nyelvű szöveg utal László zágrábi tevékenységére. Szent László kultusza a horvátországi részeken igen elterjedt volt. Számos remek műkincs emlékezik és kötődik alakjához. Pompás arany-ezüst domborművek ábrázolják Szent Istvánnal együtt. A zágrábi ezüst oltárelőn is megjelenik, az általa alapított székesegyház domborműves ábrázolásával együtt, ahogy jobb kezében alabárdot tart.

Nevéhez kötődik némely horvátországi helységnév, mint pl. *Ladislav, Ladislavec*, amely települések névadó szentjükről kapták nevüket.

A Pécs melletti németi templom egyik festményén László és katonái tűnnek fel, barokk öltözetben, s a király attribútumaként kiemelkedik a kezében lévő bárd, amellyel vizet fakaszt a hegy sziklájából, hogy meggyötört katonái szomjukat oltsák.

A horvát ikonográfiában Lászlót érett férfiként, Szt. Istvánt aggastyánként, fiát, Imrét fiatalemberként ábrázolják, s így együttesen látva őket a horvát nép a népszerű Háromkirályokat véli bennük felismerni. Ezzel párhuzamban a horvát énekekben Zrínyi is hármasként jelenik meg, valamint a sokác (horvát) népmesék egyikében, amelyben egy koldus metamorfózisként változtatja ilyenképpen alakját.

A *Képes krónika* névtelen krónikása Lászlóról feljegyzi:

Előbb Dalmáciát, aztán Horvátországot csatolta örökös jogon királyságához. Mikor ugyanis Zolomér (Zvonimir – F. Gy.) király gyermekek nélkül halt el, a felesége, László király nővére sokat szenvedett férjének ellenségeitől, és Jézus Krisztus nevében segítséget kért fivéréntől, László királytól. A rajta esett jogtalanságokat a király keményen megtorolta, Horvátországot és Dalmáciát teljességgel visszaszerezte neki, majd az említett királynétól a saját uralma alá vetette. Ezt a király nem kapzsiságból cselekedte, hanem azért, mert a királyi törvény szerint őt illette az örökség: Zolomér királlyal ugyanis első fokon rokonságban állott, és annak nem volt örököse...

A magyarországi, felsőszentmártoni horvátok úgy tartják, hogy a szent életű király hadaival a Dráván falujuk határában kelt át a szlavóniai területekre, nyomult Horvátország belsejébe, ám előtte táborot vert és megpihent katonáival, aminek emlékét a *Tábor falurész* ma is őrzi. Falujuk egyik utcáját Szent Lászlóról nevezték el. Horvátországi részeken, tehát a Dráva másik oldalán az ott

lakó horvátok büszkén állítják, hogy László király épp náluk lépte át a határfolyót.

Az elmagyarosodott buzsáki horvátok („tótok”) a település határában lévő szent kútról szóló legendájukat Szent Istvánhoz, illetve Szent Lászlóhoz fűzik. Az egyik történet szerint István legyőzi a somogyi pogány lázadó Koppányt, majd kezét megmossa a Szavica vizében, s azóta létezik a

csodaforrás, amely búcsújáró hely volt sokáig. Másik legendájuk szerint Szent László lovának patkója nyomán buggyant fel a Szavica forrásvíze.

A zágrábi székesegyház (zagrebačka katedrálisa) egykoron Szent István nevét viselte, amelyet a XIX. század végén H. Bollé átépíttetett, s a két szent királyunk nevét viselő oltár átkerült a horvát főváros Érseki Múzeumába (Metropolitiski muzej). A horvátországi Muraközben (Medimurje) és a Dráva mentén (Podravina), de a Szepességben, Erdélyben is a XIV. századtól kezdődően több kis falusi templomban a szent király és a kun harcát faliképek örökítették meg.

Szent Lászlót Corvin Mátyásig bezáróan, de a barokk korban is megkülönböztetett tisztelet övezte századokon át, aki a lovagkor példaképévé vált, egyben Erdély védőszentjévé, több templom patrónusává.

Dercsényi Dezső a *Képes krónika* felvezető szövegében felveti: „Hazai és külföldi kutató – még a jóhiszemű is – joggal szkeptikus, s nehezen tudja a különleges történeti helyzetet a magyar fejlődés rajzába beilleszteni.” A magyar fejlődés megrajzolásához kétségtelenül nemcsak magyarok járultak hozzá, hanem a magyar országtestbe beletartozó horvátok is, akik hungarus tudattal bírva saját művelődési értékeikkel gazdagítják a *Képes krónika* egyes részeit, mint megtapasztaljuk Szent László, a *Szigeti veszedelem* eposz esetében vagy pl. Ipolyi Arnold gyűjtéseiben mindez kiolvashatóvá válik. Az elmondottakra bizonyosságot kell szereznünk példák, analógiák felsorakoztatásával!

A fentiekben bemutatott két krónikarészlet szövegeire az alábbiakban teszünk kísérletet dekódolásukra. A textusból kiderül, hogy Szent László megsebesült, és úgy veszi üldözőbe a fekete kun vitézt. Minden bizonnyal, amiről nem szól a tudósítás, az ismert mitológiai séma szerint László és a kun között ezt megelőzően már párviadalra kerülhetett sor, amelynek során a főhős pillanatnyi vereséget szenved, nevezetesen Szent László, illetve megsebesül, azonban a küzdelem legvégén megsemmisíti ellenfelét. Esetünkben valójában ciklikus küzdelemről esik szó, amelynek pandanjára a Dráva menti horvát hagyományban lelünk, ahol a főhős Franjo Marcsetin szekercéjével legyőzi a kígyó-nőket, felapítja azokat, ám azok újraéledve a ciklus folyamán törlesztnek az adóságból, azaz ütésük következtében megbénul a főhős keze. E két azonos motívum hasonlósága, illetve azonossága minden kétséget kizáróan egybeesik

a ciklikusan megismétlődő küzdelem során. A főhős pillanatnyi veresége – bénulása, illetve sebesülése – mellett fegyverzetük is azonos. Marcsetiné a szekerce, míg tudvalevően Szent Lászlóé a csatabárd, amely kétségtelenül azonos fegyvernemnek tekintendő. A szláv és a balti népek mitológiájában a főisten, villámszóró Perun, illetve Perkunasz fegyvere is a szekerce, amely a mennykő-

Szent László zágrábi palástja – bélyegblokk

vel egyenlítődik ki. Perun ellenfelét, az alvilági, fekete színű istenséget, Veleszt, illetve Velniuszt villámmal kívánja agyonsújtani. Eme azonosságok kimutatása mellett elmondjuk, hogy Velesz ellopja az égből Perun feleségét, Mokos istenőnt, aki ezt követően fél évet vele tölt az alvilágban. Mokos promiszkuitása kétségtelenül kimutatható, nemkülönben ezzel párhuzamban az elrabolt lányé is, aki *fajtalan szerelmet* folytatott, mégpedig senki mással, hanem a fekete színű kun vitézzel, akinek az életéért könyörög, azonban mindkettőjükre halál vár.

Hogyan védte meg a felsőszenntmártoniakat a kenyér. Réges-régen a felsőszenntmártoni, Tábornak nevezett falurészen Szent László király szállt meg seregével, majd átkelt katonáival a Dráván. A horvát nemesek segítséget kértek tőle, ugyanis nővére, Szép Ilona horvát királyné volt, s férje, a horvát király halálával megüresedett a trón, és pártharcok vették kezdetét Horvátországban. Szent László és Kálmán királyunknak azonban sikerült lecsendesíteni a pártütőket. Így aztán Könyves Kálmán király nemcsak a magyarok királya volt, hanem a horvát nemesek is megválasztották királyukká.

Nos, a Táboron, a Dráva menti mocsarakban, vár állott egykoron. Az itt lakó horvátok meg a magyarok hatalmas tölgyfákat vágtak ki az erdőben, és az öszszekapcsolt fagerendák közé meg jó agyagos földet döngöltek, majd vártornyot építettek. És máris készen állt a vár.

A vár különösen jó védelmet nyújtott a helybélieknek akkor, amikor a török seregek erre hadakoztak. A beste kontyosok be szeretnék volna venni a várat. A nép a várba menekült előlük. Katonák is voltak, meg az egyszerű parasztok védtek a várat. A törökök ostroma igencsak elhúzódott. Alig volt már ennivalójuk a várvédőknek és az ostromlónak egyaránt. Ekkor a várban tartózkodó papnak az az ötlete támadt, hogy a katonák kenyeret lőjenek ki az ostromlók közé.

Amikor pedig a török látta, hogy a várbelieknek olyan sok kenyere van, hogy még közéjük is lőnek vele, szégyenszemre eltakarodtak a vár alól.

Igy védte meg a kenyér, Jézus teste a felsőszenntmártoniakat. Azóta a falut elkerülték a háborúk.

Szent Lászlóhoz szóló imádság. Oh, Szent László, kereszténységnek fénylő csillaga, akit az Úristen nagy jámborságod és egyéb szép erényeid folytán magas dicsőségre emelt: kérünk téged, hogy imádkozz érettünk a dicsőséges isteni trónus előtt, hogy a te érdemeid és közbenjárásod révén minden testi és lelki szerencsétlenségtől védve legyünk és békességben élhessünk, Te, aki testi életedben mindig az anyaszentegyház rettenthetetlen védelmezőjeként megmutatkoztál, és annak az országnak a felszabadítójává lettél, amelyet megmentőnk Jézus Krisztus urunk szent vérével megszentelt, és kiválasztást nyert. Most is minden rossztól védelmezd a mi szent hitünket és szeretett hazánkat, és kérleld Istenünktől, hogy országunk és szentegyházunk ellenségeit aláztosságra készítse és minden egyes gonosz tetteit és szándékait megghiúsítsa. Kérj számunkra kegyelmet, hogy szeretett hazánk lakói között semmilyen ellenségeskedésre ne kerülhessen sor, minden egyes széthúzásnak vége legyen, és hogy csak az egyetlen és igaz keresztényi szeretet és igazság kössön minket össze. Az égi Atyánál légy a pártfogónk, hogy szolgálatodnak köszönhetően ez álnok és csalárd világ minden egyes hívása ellenére a szeretett égi vigasságba térhessünk, és a harag ostaraitól az isteni kegy által megvédve legyünk, és a testi életünk békés végét követően örök üdvösséget nyerhessünk. Amen.

Ének Szent László királyról

(1500 körül)¹

*1. Idvezlégy kegyelmes Szent László király!
Magyarországnak édes oltalma,
szent kerályok közt drágalátus gyöngy,
csillagok között fényességes csillag.*

*2. Szentháromságnak vagy te szolgája,
Jézus Krisztusnak nyomdoka követi,²
Te szent léleknek tiszta edénye,
Szíz Máriának választott vitéze.*

*3. Magyarországnak vagy kerályi magzatja,
szent kerályoknak fényes tüköre
teneked atyád kegyes Béla kerály,³
hogy hozza képest kegyes kerály lennél.*

¹ A híres énekről Gerézi Rabán bizonyította be, hogy későbbi, mint az 1470 körül szerzett latin himnusz, tehát hogy latinból fordították magyarra, és nem fordítva. Gerézi szerint a magyar vers egyházas típusú világi ének. A versnek két csonka másolata maradt fenn. Az egyik a Gyöngyösi, a másik a Peer-kódexben. E kettőből állítható össze a teljes vers, melyet a legfrissebb kritikai kiadás nyomán közlünk: Gerézi Rabán, *A magyar világi líra kezdetei*, Akadémiai Kiadó, Bp., 162–164.

² nyomdokát követő

³ I. Béla. Uralkodott: 1060–1063.

4. Nekönk születél Lengyelországban,⁴
Mennyből adatál nagy csudaképpen,
másszor születél szent keresztvíztől,
ősödnék nevén László lón neved.

5. Mikoron méglen gyermekded volnál,
kihoza Béla kerály jó Magyarországba,
hogy dicsekednél te két országban,
Magyarországba és Mennysországba.

6. Letelepédél Bihar-Váradon,
ah⁵ várusnak lól édes oltalma;
templomot rakatál Szíz Máriának,
kiben⁶ most nyugoszol menden tisztességgel.

7. Környől fekesznek téged császárok,
püspökök, kerályok és jobbágyurak;
olaj származik szent koporsódból,⁷
tetemed foglalták az szép sár-aranyból.⁸

8. Téged dicsérnek szent zsolozsmával
papok, diákok és várusnépek;
téged dicsér földnek kereksége,
mert téged dicsérnek Istennek angeli.

9. Te dicsekedel keráli székedben,
képed feltötték az magas kőszálra,
fénlik mint nap, salyog mint arany:
nem elégeszik senki, tereád nézni.

10. Te arcul teljes, szép piros valál,
tekéntetedben embereknél kedvesb;
beszédedben ékes, karodban erős.
lám mendent te ejtesz, ki tevéled küzdi.

11. Testedben tiszta, lelkedben fényes,
szívedben bátor, miként vad oroszlán,
azért neveztek Bátor Lászlónak,
mikoron méglen iffíúdad volnál.

⁴ István halála után a Vazul-fiak, köztük Béla, László apja, Lengyelországba menekültek.

⁵ „a” névelő

⁶ Ti. a templomban

⁷ Ez a szentség jele.

⁸ Sár-arany=sárga arany

12. Tagodban ékes, termetedben díszes,
válladtul fogva mindeneknél magasb;⁹
csak szépséged¹⁰ császárságra méltó,
hogy szent korona téged méltán illet.

13. Mert választá az Szíz Mária,
megdicsőíte sok jó ajándékkal,
hogy te őriznéd és oltalmaznád,
neki ajánlád jó Magyarországot.¹¹

14. Fejedben kele¹² az szent korona,
megbátorejta téged az Szentlélek;
kezéd követni atyádnak életét,
rózsákat¹³ szaggatál, koronádban fízéd.

15. Te tatároknak vagy megtereje,
magokat szaggatád¹⁴ az havasokban,
te pogányoknak vagy rettenetik,
terekek mondottak feld félelmének.

16. Te kivagdalád az eretnekeket,
mind kígyomláltad, elszaggatád,
nem volt idédben gonoszol teve,¹⁵
mert csak híred-neved mindenek rettegték.

17. Azért igazságnak valál bírója,
az szép szízeségnek valál koronája,
te tisztaságnak tiszta ótalma,
irgalmasságnak teljes kevejeje.

18. Dicsérjük magyarok Szent László kerált,
bizony érdemli mi dicséretönköt,
dicsérik ötet angyelok, mondván:
Idvezlégy kegyelmes Szent László kerály.

⁹ Az Árpád-házaiak között többen is feltűnően magasak voltak.

¹⁰ A kifejezés értelme: „már csak szépséged miatt is”.

¹¹ A fordító tévedése „neki ajánlott” helyett.

¹² fejedre került

¹³ erényeket

¹⁴ Ti. úgy, hogy írmagjuk sem maradt.

¹⁵ tevő

Szent László-ének

(1470 körül)¹⁶

1. Idvezléggy kegyelmes Szent László kerály,
Magyarországnak édes oltalma,
szent kerályok közt drágalátos gyöngy,
csillagok között fényességcsillag.	1. Salve benigne rex Ladislae,
Hunnicae plebis dulcis patrone,
regis regum gemma praeclara,
siderum coeli praefulgidum sidus.
2. Szentháromságnak vagy te szolgája,
Jézus Krisztusnak nyomdoka követi,
te Szentléleknek tiszta edénye,
Szíz Máriának választott vitéze.	2. Tu Trinitatis cultor fidelis,
Jesu Christi vestigia terens,
Spiritus Sancti vas tu dilectum,
electe pugil almae Mariae.
3. Magyarországnak vagy kerályi magzatja,
szent kerályoknak fényes tüköre,
tenéked atyád kegyes Béla kerály,
hogy hozzá képest kegyes kerály lennél.	3. Tu nam Hunnorum regia proles,
regum sanctorum speculum fulgens,
genitor tuus rex pius Bela,
ut more patris rex pius fores.
4. Nekönk sziletül Lengyelországban,
mennyből adatál nagy csuda képpen;
másszor sziletül szent kereszt víztől,
ősödnek nevéen László lón neved.	4. Tu nobis natus Polonico regno,
coelitus datus praesagio magno,
esque renascens fonte salutis
nomine avi dictus Ladislaus.
5. Mikoron méglen gyermekded volnál,
kihoza Béla kerály jó Magyarországba,
hogy dicsekednél te két országban:
Magyarországban és mennyországban.	5. Tuque cum esses teher, aetate,
eduxit rex Bela in Pannoniam,
ut te laudarent patria regna,
Hunnicum scilicet atque coelicum.
6. Letelepédél Bihar-Váradon,
ah városnak lón édes oltalma,
templomot rakatál Szíz Máriának,
kiben most nyugoszol minden tisztességvel.	6. Tu resedisti Bihar-Varadini,
urbis futurus dulcis patronus;
to construxisti templom Mariae,
quo nunc quiescis omni honore.
7. Környölfekesznek téged császárok,
püspökök, kerályok és jobbágy urak;
olaj származik szent koporsódból,
tetemed foglalták az szép sár aranyból.	7. Te circumcingunt imperatores,
praesules, reges, clari barones;
oleo sudat sacrum sepulcrum,
ossa teguntur auro fulgenti.

¹⁶ A feltehetően egyszerre két nyelven (magyarul és latinul) íródott ének az egyházi és világi líra határán áll. Költői szempontból mindkettő igen jól sikerült, felépítésük világos, jó tagolású, a világi lírától befolyásolt. A László-ének verselése felező tizes, a négysoros strófák negyedik sora tizenegy szótagú. Dallama is fennmaradt. (L. Vekერი József: *Szent László-ének = A régi magyar vers*, szerk. Komlövski Tibor, Bp., 1979, 11–21.)

8. Téged dícsérnek szent zsolozsmával
papok, diákok és városnépek,
téged földnek kerekésege,
mert téged dícsérnek Istennek angyeli.

9. Te dicsekedel kerályi székedben,
képed feltötték az magas kőszálra;
fénlik, mint nap, salyog, mint arany,
nem elégszik senki tereád nézni.

10. Te arcul teljes, szép piros valál,
tekéntetedben embereknél kedvesb,
beszédedben ékes, karodban erős,
lám, mendent te ejtesz, ki tevéled küzdik.

11. Testedben tiszta, lelkedben fényes,
szívedben bátor, miként vad oroszlán,
azért neveztek Bátor Lászlónak,
mikoron méglen ifjúdad volnál.

12. Tagodban ékes, termetedben díszes,
válladtul fogva mendeneknél magasb;
csak szépséged császárságra méltó,
hogy szent korona téged méltán illet.

13. Mert választá az Szíz Mária,
megdicsőíte sok jó ajándékkal,
hogy te őriznéd és oltalmaznád
néki ajánlád jó Magyarországot.

14. Fejedben kele az szent korona,
megbátorejta téged az Szentlélek,
kezdéd követni atyádnak életét,
rózsákat szaggatál, koronádban fízéd.

15. Te tatároknak vagy megtörője,
magokat szaggatád az havas[okban];
te pogányoknak vagy rettenetük,
teretek mondottak feld félelmének.

16. Te kivagdalád az eretnekeket,
elszaggatád, mind kigyomláltad;
nem volt idédben gonoszól tevé,
mert csak híredn[eved] mindenek rettegték.

8. Te venerantur cultu divino
sacer clerus et plebs devota,
te adorant regna terrarum,
etenim laudant astra te coelí.

9. Tu gloriaris regio throno,
imago sita est in muro alto,
splendet ut sol, fulget ut aurum,
haud sat est visu te contemplari.

10. Tu vultu plenus et rubicundus.
tu et aspectu desiderabilis,
in verbis dulcis, tu manu fortis,
deicis cunctos tecum dimicantes.

11. Tu carne purus, mente praeclarus,
tu corde audax more leonis,
ob hoc es dictus Bator Ladislaus,
dum adhuc iuvenis aetate fores.

12. Tu membris sanus, forma decorus,
humeris tuis altior cunctis,
specie sola imperio dignus,
corona sancta to rite cernit.

13. Te elegit virgo Maria,
praedotavit gratiarum donis,
ut custodires et gubernares
legatum sibi Hunnicum regnum.

14. Tuque fulcitus regni corona,
irradiatus Spiritu Sancto,
comitabaris mores paternos,
rosas legebas, corona stipabas.

15. Tu fidem sanctam et catholicam
praeconisatam ab hominibus Christi
observabas et protegebas
corde, ore sancto et ense.

16. Tu Tartarorum terror eorum,
crebro debellans in alpihus eos,
tu bassarum pavor eorum,
tu metus orbis Theucris vocabaris.

17. Azért igazságnak valál bírója,
az szép szíz[s]égnek valál koronája,
te tisztaságnak tiszta oltalma,
irgalmasságnak teljes követője.

18. Dícsérjük magyarok Szent László
kerályt,

bizony érdemli mi dícséretönköt;
dícsér[i]k őtet angyelok, mondván:
idvezlégy kegyelmes Szent László kerály.

17. Tu exstirpasti gentes, haeresim,
ulscitas (Hussitas?) omnes tu evulsisti;
nec fuit auctor quispiam mali,
sola fama tua cunctos terrebat.

18. Tu acquitatis iustus eras iudex,
virginitatis eras corona,
tu castitatis castus patronus,
tu pietatis totus eras factor.

19. Hunni laudate sanctum Ladislaum,
quia meretur a nobis laudem;
laudent eum angeli dicentes:
salve benigne rex Ladislae.

(Peer-kódex, 308–325.; Gyöngyösi kódex 1–2 – RMKT 12 220–234 – Vekerdi József olvasata nyomán: *A régi magyar vers*, 1979, 11–14.)

Bogdan Adamczyk

Szent László kultusza Lengyelországban

Szent László magyar király 1046 körül született Lengyelországban, 1095. július 29-én halt meg Nyitrán.¹ A két szakrális nemzetállam, a magyar és a lengyel egy időben alakult, a nyugati-latin és a keleti-bizánci civilizációk találkozásánál. Több száz éven át határosak voltak. Bár különböző etnikai és nyelvcsoporthoz tartoznak, de a történelmük a századok során hiteles barátsággal egyesítette a két nemzetet. Kezdetől erősítették ezt a házassági kapcsolatok is. A lengyel Piast- és a magyar Árpád-ház közötti házassági kapcsolatból született Szent László király. I. Béla († 1063) fia volt,² aki Richeza lengyel hercegnővel kötött házasságot – Kazimierz Odnowiciel (Megújító Kázmér, † 1058) lengyel király nővérével. Anyai ági nagyapja így II. Mieszko († 1034) lengyel király, nagyanyja pedig Lotharingiai Richeza királyné, III. Ottó († 1002) német császár unokahúga.

Szent László lengyel életrajzírói magyar dokumentumokra támaszkodnak – elsősorban a XI. század végéről származó *Gesta Hungarorum*³ –, tehát egy Szent László idejében keletkezett munkát és hagiográfiai forrásokat használnak fel.⁴ A *Gesta Hungarorum* a magyarok történetét a legkorábbi időktől a tizenegyedik század végéig írja le. Ez a mű mindenekelőtt az uralkodóház történetét mutatja be. Ebben a hagyományban a legnemesebb uralkodó Szent István († 1038) mellett Szent László király. A *Gesta Hungarorum* szerzőjéről semmi biztosat nem tudunk; valószínűleg egy Szent László udvarához tartozó magyar pap lehetett; írásait a németekkel szembeni ellenszenv jellemzi.⁵ A lengyel források között Szent Lászlóról értékes infor-

¹ Jan Długosz, *Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, 3–4 könyv, Warszawa 1969, 225. Szent László halálának napját (július 29.) egységesen adják az összes magyar krónikák; vö. Henryk Fros SJ, *Wprowadzenie do Mszy o świętych*, III. rész, Warszawa, 1982, 404.

² I. Béla Vazul fia volt. Ugyanannak a Vazulnak a fia volt I. András király († 1060), akinek fia, Salamon megnehezítette I. Géza (1077) és Szent László uralkodását.

³ A *Gesta Hungarorum* eredetije nem maradt fenn, de ahogyan Hóman Bálint ezt kimutatta (*A Szent László-kori Gesta Ungarorum*, Budapest, 1925) – lehet rekonstruálni a régi magyar krónikákból.

⁴ *Legenda maior Vladislai regis* kritikai kiadását készítette Bartoniek Emma; in: *Scriptores Rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum... edendo operi praefuit Emericus Szentpétery*, Vol. I–II. Budapestini, 1937–1938, 515527.; vö. Kosáry Domonkos, *Bevezetés a magyar történelem forrásaiba és irodalmába*, I, Budapest, 1951.

⁵ Jan Dąbrowski, *Dawne dziejopisarstwo polskie do roku 1480*, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1964, 26.

mációkat találunk Gall Anonim krónikájában⁶ és Jan Długosz Lengyelország történetében.⁷

Szent Lászlóról a lengyel irodalomban a legnagyobb figyelmet a jó és ma is sok tekintetben még aktuális Szoldrski Władysław redemptorista szerzetes *Szent László magyar király* című monográfiája érdemli.⁸ A szentről tömör információkat ad még H. Fros: *Bevezetés a szentmisébe*,⁹ és W. Swoboda egy enciklopédikus cikkében, *I. László*¹⁰ címmel. A szentről alapvető információk szerepelnek a H. Fros – F. Sowa *A te neved* című névtani-hagiográfiai útmutatóban.¹¹

Lengyelországban Szent László kultusza röviddel szentté avatása – 1192. február 2. – után kezdett terjedni.¹² Nagy szerepe volt ebben lengyel származása mellett a magyar hercegnők, Szent Kinga – 1239-től Szemeremes Boleszláv (†1279) felesége – és boldog Jolán – 1256-tól Jámbor Boleszláv (†1279) kaliszi herceg felesége – jámborságának és áhítatának. Mindkét hercegnő az Árpád-házból származott, és Lengyelország a második hazájukat jelentette.

A lengyel uralkodók közül leginkább azok járultak hozzá Szent László kultuszának a terjesztéséhez, akik a szent király nevét viselték.

I. Ulászló (Władysław I. Łokietek, †1333) alapított egy fatemplomot Szent László tiszteletére a krakkói egyházmegyében lévő Szydłóuban; majd a kőtemplom építése ugyanabban a helységben, fia, Nagy Kázmér nevéhez fűződik. Ezenkívül Nagy Kázmér (Kazimierz III. Wielki, †1370) építtetett még a szintén a krakkói egyházmegyében lévő Kargóuban is egy Szent László-templomot.¹³ Nagy Kázmér törekvése nyomán felállítottak egy oltárt Szent László tiszteletére a waweli székesegyházban. Sajnos ez a 18. század elején megsemmisült¹⁴ a templomban végzett restaurációs munkálatok során.

Kultuszának különösen lelkes terjesztője II. Ulászló (Władysław Jagiełło, †1434), Szent Hedvig királynő férje volt. A keresztségben nem véletlenül vá-

⁶ Gall Anonim, *Kronika polska*, ford. Roman Grodecki, a fordítást átnézte, bevezetővel és lábjegyzetekkel ellátta Marian Plezia, Wrocław (1975), I. könyv, 27–29, 56–60.

⁷ Jan Długosz, *Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa polskiego*, 1–2. könyv, Warszawa, 1962, 384; 3–4. könyv, Warszawa 1969, 67, 92, 93, 103, 123, 126, 127, 147, 155, 171, 172, 173, 174, 181, 193, 203, 205, 225, 226.

⁸ Władysław Szoldrski, *Święty Władysław, król węgierski*, Kraków, 1917.

⁹ Henryk Fros, *Wprowadzeniu do Mszy św.*, III. rész, Warszawa, 1982, 403–404.

¹⁰ Wincenty Swoboda, Władysław I. *Słownik Starożytności Słowiańskich*, VI. kötet, 2. rész. 515–516.

¹¹ Henryk Fros – Franciszek Sowa, *Twoje imię*. Kraków, 1975, 460. 1983-ban megjelent második kiadás. Adatok Szent Lászlóról található az 533–534. oldalon. Rövid információkat tartalmaz Waclaw Fełczak, *Historia Węgier*, Wrocław–Warszawa–Kraków, 1966, 351–353.

¹² Az Apostoli Szentszék részéről a szentté avatási eljárással foglalkozott Grzegorz de Crescentio bíboros; vö. *Monumenta Germaniae Historica, Scriptores*, XXIX. 575.

¹³ Jan Długosz, *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis*, II, 447.

¹⁴ Tadeusz Wojciechowski, *Kościół katedralny w Krakowie*, Kraków, 1900, 65–66.; *Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej św. Wacława*, felelős kiadó Franciszek Piekosiński, Kraków, 1883, 23.

lasztotta a László nevet. Uralkodásával lett Litvánia kereszténnyé, és fűződött szorosabb kötelékekkel Lengyelországhoz. Feltételezni lehet a megállapítást, hogy Szent László magyar király a lengyel–litván unió patrónusává vált.¹⁵ Nem túlzás kijelenteni, hogy éppen a Jagelló-dinasztia idejére esett Lengyelországban tiszteletének fénykora. Ezt számos tény támasztja alá.

A Vilniusban felépített katedrálisnak kezdettől fogva két titulusa volt: Szent Szaniszló püspök és Szent László király. A katedrális 1387. május 7-én szentelte fel Bodzanta gnieźnói érsek.¹⁶ Külön kápolna van benne oltárral a magyar király tiszteletére. Szent László szobrát, Dmochowski művész alkotását is elhelyezték itt. A katedrális alapítója meglátogatta Magyarországot 1412-ben.¹⁷ Találkozott Zsigmond királlyal, együtt zárandokoltak Nagyváradra Szent László földi ereklyéinek tiszteletére. Mindkét uralkodó az említett várban töltötte a húsvétot.

I. Ulászló magyar király (lengyel uralkodóként Władysław III. Warneńczyk, † 1444) Szent László nagy tisztelőjeként szeretett volna nyomába lépni, és a pogány hadsereggel felvenni a harcot. Pénzérmekeket és medálokat nyomtatott Szent László arcképével.¹⁸ Sajnos fiatalon érte a halál a várnai csatátéren.

A szent magyar királynak nem kisebb tisztelője volt IV. László is (Władysław IV. Waza, † 1648), aki a kamelduli rend templomában a Krakkó melletti Bielanyban alapított gazdagon díszített kápolnát patrónusa tiszteletére. A kápolna kazettás mennyezete a szent életének eseményeit mutatja be. Uralkodása alatt a waweli székesegyházban a Vasa-dinasztia kápolnája megkapta a szent magyar királyt ábrázoló szobrot. Ezenkívül ez az uralkodó szerezte meg védőszentjének tekintélyes szobrát a már említett vilnusi katedrális számára. III. Zsigmond, (*Zygmunt III Waza*, † 1632) a waweli katedrálisnak megszerezte a szent képét ábrázoló festményt.

A Lengyel Köztársaság ideje alatt néhány templomot emeltek a tiszteletére, többek között a vilnusi egyházmegyében Subotnikiben (1570) és Ilzában (1622).

Ezzel szemben sajnos a lengyel irodalomban kevésbé van képviselve szentünk alakja. Krosnói Pál, a krakkói akadémia professzora 1509-ben Bécsben kiadott egy dicshimnusz *Pauli Crosnensis Rutheni artium liberalium magistri Poetaeque quam suavissimi Panegyrici ad divum Ladislaum Pannoniae regem victoriosissimum* címmel. Ezenkívül 1630-ban Ugniewski Simon Vilniusban megjelentette az életrajzát, *Szent László, magyar király élete* címmel. Ezt az életrajzot kiadták még kétszer Vilniusban (1638-ban és 1664-ben). Ugniewski a későbbi IV. László lengyel királyra gondolva adta ki a művet, akit két évvel az első kiadás megjelenése után koronáztak királlyá. Az életrajzot Szent Lászlóhoz való imádsággal fejezte be, a királyi ház, az egész ország és az uralkodó, III. Zsigmond jólétéért fohászkodva.

Ami a liturgikus kultuszt illeti, Szent László nevének soha nem volt kiemelt liturgikus ünneplése. Ugyan ez az ünnep szerepelt a *Proprium Poloniae*-ben,

¹⁵ Józef Swastek, *Polscy Świąci*, Warszawa, 1986, ATK, 39–50.

¹⁶ Jan Długosz, *Historia Poloniae*, liber XI, 140.; Jan Kurczewski, *Kościół zamkowy czyli katedra wileńska*, I. kötet, Wilno 1910, 6. II. kötet, 17.

¹⁷ Długosz, *Kroniki...*, 10–11. könyv, PWN, Warszawa 1982, 229–231;

¹⁸ Marian Gumowski, *Medale Jagiellonów*, Kraków, 1906, 15.

de nem volt saját miseszövege. Az egyházi előírások rendelkeztek, hogy Szent Lajos francia király († 1270) miseszövegét kell használni, akit – mint Szent Lászlót – a keresztény uralkodó mintaképének tekintettek.

Ugyanakkor Szent László boldog Gielniowi Lászlónak († 1505), a kiváló ferences szónoknak és lengyel nyelvű vallásos énekek szerzőjének is a patrónusa volt. Lengyelországban kilencvenegy helység vette a nevét ettől a szenttől, többek között a híres Władysławowo.¹⁹

A magyar nemzet a mai napig Szent Lászlót tekinti a megfontolt uralkodó ideáljának, minden tekintetben példamutató államférfinak, az autentikus magyar lélek és az erények megtestesítőjének. És ugyanakkor az idők folyamán a lengyel– magyar barátság történelmi alakjaként tündökölt.²⁰ Nekünk, mai lengyeleknek Szent László alakja legyen az elszánt lovag példaképe, szent hitünk védelmezője, az imádság és a kard embere. Ő nemcsak a magyarok patrónusa, de a lengyeleké is, hiszen benne lengyel vér is folyt. Gall Anonim büszkeséggel írta róla: *„Az erkölcsök és életmódja szerint lengyellé is vált.”*

¹⁹ Wincenty Zalewski, *Święci na każdy dzień*, Warszawa, 1989, Wydawnictwo Salezjańskie, 351.

²⁰ Jan Długosz, *Kroniki czyli roczniki sławnego Królestwa Polskiego*, 3–4. könyv, 155.

Kovács István

Szent László-szobor a litvánok székesegyházában

A Vlnában megforduló magyar turista bizonyára tiszteletét tesz a Báthory István lengyel király és litván nagyfejedelem által 1579-ben létrehozott egyetem régi épületében, amelynek udvar felőli árkados falán 1994-ben leplezték le az alapító uralkodó emléktábláját. Ennél jóval szemesezőkőbb magyar „emlékpont” a litvánok Mekkájának tartott székesegyház első bal oldali kápolnájában látható egész alakos Szent László-szobor. Felállítását az indokolhatta, hogy a katedrális neve: Szent Szaniszló és Szent László székesegyház.

A Szaniszló krakkói püspököt 1079-ben meggyilkoltató Vitéz Boleszló fejedelem udvarában nevelt László ismerhette a mártír egyházfőt. Uralkodásának bizonyára a legkényesebb diplomáciai feladata volt, hogy a Magyarországra menekült kiátkozott lengyel fejedelmet, egykori pártfogóját ne földönfutó gonosztevőként fogadja.

Szentté avatása után László, az erényes lovagkirály Európa középső térségében példakép-uralkodó lett. Hedvig királynő férje, Jogaila (Jagelló) litván nagyfejedelem nem véletlenül kapta 1386-os krakkói megkeresztelkedésekor a László (Ulászló) nevet. A vilnai katedrális hajdani helyén, a pogány isteneknek áldozatot bemutató ligetben Jagelló Ulászló és fivére, Vytautas nagyfejedelem épített fából szentélyt, majd annak leégése után 1419-ben kőtemplomot. A székesegyház a XVII. században kapta mai

formáját. Hosszanti oldalfalait tizenegy-tizenegy kápolna tagolja.

A Szent László-kápolnában 1863-ban állították fel a magyar lovagkirály szobrát. Elkészítője az 1810-ben született Henryk Dmochowski lengyel szobrászművész, akinek életútja legalább olyan színes és izgalmas, mint Szent Lászlóé, noha inkább hazafias erények jellemzik, s nem a katolikus hitből fakadó elhivatottság. A Vilnai Egyetemen szerzett jogi magiszteri címet. Részt vett az 1830 novemberében az 1815-ös bécsi kongresszuson létrehozott, de az Orosz Birodalomba betagolt Lengyel Királyság területén kitört szabadságharcban. Litvániában egy partizáncsapat katonájaként harcolt. A függetlenségi harc leverése után Magyarországon át jutott ki Franciaországba, ahol azonnal bekapcsolódott a szabadkőművesek által támogatott karbonári mozgalomba. Eszmetársaihoz hasonlóan ő is meg volt győződve arról, hogy az 1830-as évek első felében egész Európát lángba borító forradalom tört ki, amely többek között a lengyel államiság helyreállítását is eredményezi.

A forradalmi lángok szítása céljából Sanders álnéven kereskedelmi ügynökként Galíciába utazott, ahol egy idő után bekapcsolódott az egész tartományt behálózó földalatti özszeesküvő mozgalomba. Az általa felszabadítandónak hirdetett jobbágyok fogták el és adták át az osztrák hatóságoknak 1834 májusában. 1841-ben szabadult Kufstein erődbörtönéből és

jutott el ismét Franciaországba, ahol a leghíresebb tours-i és párizsi mesterek iskolájában tanult szobrászatot. Miután 1846 februárjában az osztrák hatóságok a fellázított galíciai jobbagyokkal verették le a Lengyel Demokrata Társaság által kirobbantott nemeselek megmozdulását, Dmochowski elkészítette Metternich és a parasztvezér, Jakub Szela kettős éremarcképét, amely több száz példányban terjedt Európában. Az ikerarckép azt sugallta, hogy mind a hivatalnokai által a galíciai nemesség lemészárlására buzdító Metternich, mind a tömegmészárlást irányító Jakub Szela felelős az ördögien kitervelt és végrehajtott akcióért, amelynek több mint ezer ember és négyszáz udvarház esett áldozatul. Az érem, amely egyszeriben ismertté tette a szobrászművész nevét, meghatározó módon járult hozzá Metternich kompromittálásához, aki hiába tiltakozott az ércbe vésett vád ellen a nemzetközi sajtóban.

Dmochowski 1851-ben Londonon át kivándorolt az Egyesült Államok-

ba. Hosszú évekre Philadelphiában telepedett le, ahol Henry D. Sanders néven jegyezte alkotásait. Elismertségét jelzi, hogy a Kongresszus megrendelésére elkészítette az amerikai függetlenségi háborúban, 1779-ben hősi halált halt Kazimierz Pułaski tábormok – aki az öt hónappal azelőtt, május 11-én mellette elesett Kováts Mihály ezredes barátja volt – szobrát, amelyet Savannahban lepleztek le 1855-ben. Ugyancsak a Kongresszus megbízásából mintázta meg Tadeusz Kościuszko és Thomas Jefferson mellszobrát is. Garibaldi és La Fayette emlékét is megörökítette. Életrajzában szerepel, hogy Kossuth Lajos szobrát is elkészítette amerikai útja hatására. Amennyiben erről írásos vagy illusztrált anyag előkerülne, kijelenthető, hogy nemcsak Szent László, hanem a világ első Kossuth-szobra is Henryk Dmochowski nevéhez fűződik.

A II. Sándor cár által 1856-ban meghirdetett amnesztia következtében 1860-ban Poznań érintésével visszatért Vilnába. A krími háborút követően, I. Miklós cár halála után Oroszországra köszöntő szabadabb légkörben bízták meg Szent László szobrának megformálásával. A szobor 1862-ben készült el. Az 1863. január 22-én Orosz-Lengyelországban kirobbant lengyel szabadságharc földalatti kormánya Henryk Dmochowskit a Gyisznai kerület kormánybiztosi tisztségével bízta meg. Száz főből álló csapatát 1863. május 14-én egy túlerőben lévő cári különítmény meglepte és szétverte. Az összecsapásban Henryk Dmochowski is elesett.

Az általa elkészített Szent László-szobrot egy hónappal a halála után helyezték el és szentelték meg a lovagkirályról elnevezett kápolnában, ahol ma is látható.

Berecz Ágnes Gabriella

Leánymentés

Egy történet. Vegyünk mondjuk egy diplomatát, aki találkozára hivatalos egy flancos hotelbe. Kivételesen maga vezet, a sofőrjének szabad estét adott. Hangtalanul halad fekete autójával a kivilágított sugárúton, amikor meglátja, hogy egy nagydarab férfi elkezd molesztálni egy diáklányt, aki a könyvesboltnál bámészkodik. A lány hátrál, majd rémülten sikolt, a pasas magához rántja és fél kézzel befogja a száját. A diplomata hirtelen fékez, ott terem és elrántja a támadót a lánytól. Az egy lendületes ökölcsapással válaszol, de a megmentő se rest, egy jobb horoggal recsenti meg a fickó állát. A lány rémülten figyeli az ökölpárbajt, egyik ütés csattan a másik után. Pár perc múlva a földre zuhanva birkóznak az ellenfelek, azután szinte tántorogva állnak fel, hogy ismét egymásnak essenek. Kiegyenlített a küzdelem, a lány aggódva drukkol hős megmentőjének. Gáncsold el, veti oda neki a diplomata, mire ő már be is akasztja a lábát, a bűnöző pedig az aszfalton landol. Innen már helyzeti előnye van a diplomatának, a fickó fölé hajolva behúzza neki még párat, majd mikor látja, hogy az már eszméletlen, feláll és a lányhoz siet. Kérdezi, hogy jól van-e, majd a zsebébe nyúl a mobiljáért, hogy hívja a rendőrséget. Nem kell, mondja a lány, hagyják futni. A hős viszont hajthatatlan, a lassacskán eszméletére téró támadót átadja a zsaruknak, és elégtétellel nézi, amint bilincsbe verve elszállítják.

Ennyi a mese. Ismerős? Nem? Azt mondd, számtalan ilyen történet van, és ez csak annyiban érdekes, hogy egy közéleti ember a megmentő? Ha egy hétköznapi fickó ment meg egy hétköznapi lányt, az nem kerül a címlapokra? Többnyire nem, bár ki tudja? Mióta világ a világ, a mesemondók és mesehallgatók mindig megbecsülték, ha valaki kiállt a gyengébbekért. Igen, ez szép dolog, csak hogy itt egész másról van szó. Nézzük hát a „számtalan ilyen történetet”.

Ez a mese nagyjából egy Szent László-legenda mai verziója. Visszaköszön koronként és világrészenként hasonló tárgyú más meséknek is. Hol véres leszámolással, hol csellel mentették a leányokat, de játszódjanak a történetek bármily különbözően és bármily távol egymástól, óriási tévedés azt hinni, hogy a leányrabló legyőzése valaha is jótékony, humanista cselekedet lett volna.

A *Képes Krónikában* az alábbi verzió szerepel László hercegről:

...meglátott egy pogányt, aki lova hátán egy szép magyar leányt hurcolt magával. Azt gondolta tehát Szent László herceg, hogy ez a váradi püspök leánya, és ámbár nehéz sebben volt, mégis nagy hamar üldözőbe vette lova hátán, amelyet Szögnek nevezett. Midőn azután lándzsavégre megközelítette, semmire sem ment vele, mert az ő lova már nem iramodott gyorsabban, amannak lova sem maradt vissza semennyit sem; így mintegy kartávolság volt a lándzsa hegye és a kun háta között. Rákiáltott tehát Szent László herceg a leányra és monda: „Szép hugám! Fogd meg a kunt övénel, és vesd magad a földre!” Az meg is tette. Mikor [a kun] a földön hevert, Szent László herceg közelről át akarta szúrni a lándzsával; a leány ekkor nagyon kérte, ne ölje

meg, hanem bocsássa el. Ebből is kitetszik, nincsen hűség az asszonyokban, bizonyára fajtalan szerelemből akarta megszabadítani. A szent herceg azután sokáig mérkőzött a férjével, majd elvágta inát és megölte.”

Honnan vette a *Képes Krónika* a mesét? Ősibb mondákból vagy korábbi krónikákból? Netán a szerző maga kutatta fel az akkoriban szájról szájra terjedő népi motívumokat? Ezt pontosan nem lehet tudni, de meglepően korán, már László halála után egy-két évtizeddel, a XII. század elején teljesen kialakult, komplettnek tekinthető Szent László-életrajz, -személyleírás és -mondakör alakult ki Erdélyben, amit külföldi krónikások tollából is ismerhetünk, és ami később sem sokat változott. Nehéz szétválasztani, hogy ezekből mi lehetett a mese és mi volt a valóság. Történészek vitaasztalán táncol a kérdés, hogy László királyt a szentté avatása előtt szentként tisztelte-e bárki is, vagy a csodatételek egyházpolitikai célból az őt övező nemes emlékekre és a hősi cselekedeteire épültek-e fel. Ez a leánymentés, ismerve a kor szokásait, lehet akár hiteles történet is.

Mint közismert, Hunor és Magor is lányrablással szerzett asszonyt magának. Nem volt ebben semmi meglepő, hiszen a keleti nomád népeknél virtus volt a leányrablás, ami általában feleségszerzés céljából történt. Alapja az az ősi meggyőződés volt, mely szerint a leánynak csak olyan kapcsolatra szabad alapoznia a jövőjét, amelyért a férfi komoly harcban áldozatot hozott, megmutatta erejét, bátorságát, és azt, hogy képes megvédeni övét. A belső-ázsiai pogány népeknél, az egymástól nagy távolságokban élő nemzetségeknél ez teljesen természetes volt.

Ilyesmi történt a Biblia egyik leghíresebb lányrablási történetében is, amely Dinárról szól, Jákob lányáról, akit a vándorló nemzetségéből a chivita ország fejedelmének fia rabolt el és erőszakolt meg, majd a békesség kedvéért feleségül kért. Jákob fiai hitegették egy darabig, feltételeket szabtak, amit a chiviták rendre teljesítettek is, ám hiába, mert a fivérek becsapták őket, és iszonyú mérszárlással torolták meg az erőszaktevőt és népét. Hullahegyek között hozták ki hűgukat Schem házából.

Régebbi lányrablási esetet örökített meg Homérosz. Koré Démétér és Zeusz lánya volt. Hogy Szicíliában történt-e vagy Krétán, arra már nem emlékezhetett a krónikás, mindenesetre Hádész, az alvilág királya meglátta Korét és beleszeretett. Ahogy az illem kívánta, elment a testvéréhez, Zeuszhoz, és megkérte tőle a lánya kezét. Az hümmögve titokban odaígérte, de csak hitegette Hádészt, mert nem mert szólni az ügyről a feleségének. Hádész egy idő után megelégtelte a halogatást, és szövetségesnek megszerezte Koré nagyanyját, aki jó kis boszi lehetett, mert egy sosem látott virágot sarjasztott a mezőn a leányka elé. Az lehajolt, hogy leszakítsa, ám ekkor meghasadt a föld, és Hádész fekete paripák vontatta aranyos szekéren megjelent és elragadta a sikoltozó lányt. Mire Démétér Hermészt utánaküldte a kiszabadítására, addigra Koré már „lenyelt egy gránátalmamagot”, így már csak látogatóba járhatott vissza az Olümposzra.

Még ennél is ősibb az a japán monda, amelyben az Ördög a pórul járt lányrabló, akinek az emberek túljártak az eszén. Az Ördög a leányt egy hordóba zárva raboltatta el. A falusiak csellel kimentették a lányt, és köveket tettek a helyébe. Arra volt kihegyezve a mese, hogy az Ördög addig egyáltalán nem volt az emberek ellensége, csak azóta háborgatja őket.

Tehát lehet a példák között történetevolúciós kapcsolat, de hogy például Szent László legendájára nagyobb hatással voltak-e, mint a valóságos leánymentési esetek, arra semmi bizonyíték nincs.

A lovagkorban az ellenfél legyőzése társadalmi-erkölcsi megbecsülést eredményezett, vagyis becsületkérdés volt. Ezekon keresztül az etikai önértékelés részévé vált, tehát az egyén önmaga elhelyezését a társadalomban szintén meghatározta. Egy uralkodó, ha mégoly kiváló diplomata lett volna is, ha nem volt vitéz vagy nem hajtott végre hősi tetteket, semmilyen megbecsülést nem kaphatott a népétől. László herceg minden társadalmi követelménynek megfelelt. Daliás alkata, a hadi cselekedetei, a műveltsége, és nem utolsósorban a mintegy Szent István-i szerepkörben a kereszténység kiterjesztője – erősen megkérdőjelezhető jogosultsága ellenére is – királynak teremtették. „Míg ő vót a király, Erdélyt elfoglalni nem tudták. Olyan vezér vót. Nagy magos ember. Fehér lova vót nekije. [...] Az egy igazi királyember vót. Rendes vót, így hallottam a vénektű. Csak jót meséltek róla. Ment a Szentföldre, és mindenütt csak ezt a szent ígét hirdette, hogy maradjon meg a hit. Szent ember vót” – mondták róla a gyimesi csángók.*

A kereszténység mind nagyobb befolyásával elkezdett megjelenni a XII. századi germán mondákban és a prédikációra szánt irodalmi alkotásokban – természetesen vallási alapon – a megmentett lányokkal szembeni szexuális önmegtartóztatás, ami révén a leánymentő történetek alkalmassá váltak egy új, a szentté avatható keresztény-királyi lovagtípus kialakítására. Innen is eredhet ez a Szent László-legendák, de a *Képes Krónika* elbeszélésének van egy gondolkodóba ejtő pontja, ami nemigen utalhat idegen történetek koppintására. Ez pedig az, hogy a megszabadított leány kérlelte a herceget, könyörüljön meg a kun rablón, de az „elvágtá inát és megölte”.

Nem zavarta ez a mondat 1360 körül sem a szerzőt, Kálti Márkot, sem Nagy Lajos királyt, a megrendelőt. Nem hiányolták az irgalmat, a keresztényi könyörületet a szent király cselekedeteiből, aminek kézenfekvő magyarázata, hogy akkoriban más tartalommal bírtak ezek a fogalmak, mint ma, ráadásul nemcsak hadi helyzetben volt norma az ellenséges katona megölése, csatán kívül is érdemes cselekedet volt az ellenség aprítása. A lányrabló kun katona is, pogány is, miért érdemelne könyörületet? Ha László herceg futni hagyja, talán még pipogyaságról is tanúskodik. A krónikás megveti a gyenge nőt, és megvetésében rosszindulatú feltételezéssel mocskolja, amiért megkímélné a legyőzött életét. Hihetetlenül pontosan tudósítja a *Képes Krónika* a hadiszemléletet. A férfi szerző számára a pogány elpusztítása annyira kézenfekvő, hogy semmilyen más következtetést nem tud levonni, mint hogy „Ebből is kitetszik, nincsen hívség az asszonyokban, bizonyára fajtalan szerelemből akarta megszabadítani”, mármint a kunt. Gyaníthatjuk, hogy a „fajtalan” szó is elsősorban a kun harcos pogány mivoltára utalt.

A népmesékben ugyanez a történet némileg bővebb lére eresztve. Ott nem hangzik el, hogy „a püspök lánya”. De nem azért, mintha a mesemondók tudnák, hogy a váradi püspökség akkor még nem állt, hiszen azt maga László

* Magyar Zoltán: *Szent László alakja a gyimesi csángók szóshagyományában*, Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 6.

alapította később, király korában, sőt még arról se igen tudnak, hogy akkoriban a papi nőtlenség a magyar apostoli királyságban még nem volt érvényben, még 1192-ben is megtagadta III. Béla királyunk a pápa erre irányuló kérését. Arról viszont meg vannak bizonyosodva, hogy a mese a kun harcos lenyakazásával még nem kerek, ezért kiegészítették azzal, hogy a leánymentés után a sebesült hős herceg a szépséges leány ölében pihen ki a harc fáradalmait.

A Lászlót szentté avatató III. Béla motivációi között – neveltetésének következtében bizánci mintára – elsősorban László egyházépítő tevékenysége, templom- és kolostoralapításai estek latba. Érdekes, hogy a szentté avatás indokai között ott szerepelt, hogy „kegyes” uralkodó volt. Sejthető, hogy az ő idejében ez a kifejezés is mást jelentett, azonban, ha a mai értelmében vesszük, kijelenthetjük, hogy egyébként is sokat tett a hajadonokért. Mivel nemcsak háborús helyzetekben fordultak elő leányrablások, hanem szerte az országban még nagyon is éltek a pogány népszokások, törvényileg is szabályozni kellett az ilyen típusú bűncselekményeket. Már István király is tett kísérletet a (jobb módú) leányrablók megfékezésére, ő tíz tinó bírságot szabott ki rájuk, de nyilván nem volt elég hatékony a törvény, ha szigorítani kellett. László király törvénykönyvében a lányrablás már az emberöléssel egyenértékű bűncselekmény.

És hogy ma hogy áll a helyzet? A BTK az emberrablást 2–8 év szabadságvesztéssel bünteti. A leánymentés módját viszont mindenki alaposan gondolja át! Ha a sugárúton a diplomatánk úgy menti meg a diáklányt, hogy jól eltán-gálja a támadót, súlyos testi sértésért akár két évet is kaphat.

Dobos Marianne

„Szent László is...”

*„Tudod, hogy Szent István
Örökségben hagyott,
Szent László király is
Minket Reád bízott.”*

– énekeljük a Boldogasszony Anyánk kezdetű, szinte második himnuszunkban. Mennyire rá tudunk csodálkozni, és ilyenkor milyen nagy hálát érzünk Nagyasszonyunk iránt, mikor rádöbbenünk keze nyomára. Mikor aranyszálakra bukkanunk szakrális nemzetállamunk történelmének szöttesében, kíváncsian szeretnénk megismerni, hogyan és miért történt az, ami történt. Ami a felületes szemlélőnek csupán sok-sok véletlennek tűnik, arról meg kell kérdeznünk, az vajon hogyan illeszkedik a Történelem Urának tervébe? Tudjuk: Isten titka, hogy csendben cselekszik, és az embereken keresztül cselekszik. Hiszen: „Amikor elérkezett az idők teljessége Isten elküldte Fiát, aki asszonytól született a törvénynek alávetve, hogy a törvény alatt lévőket megváltsa, hogy Isten Fiaivá legyünk.” Eltelik ezer esztendő az anygali üdvözlet óta, míg II. Szilveszter pápa Gabriel arkangyal ihletésére elküldi a koronát a magyarok királyának. Ezt a koronát és országunkat bízta első szent királyunk halála napján, 1038-ban *Mária mennybevitel*e ünnepén Szűz Máriára. Az ő végakarata szerint Nagyasszonyunknak tiszteljük a Fiú édesanyját, aki azóta Magyarország Főpatrónája. Az utód nélkül sírba szállt király országáról nyugodt szívvel, és egyben tudományos bizonyossággal is elmondhatjuk, hogy valóban Mária királyságaként 1301-ig, az utolsó Árpád-házi uralkodó haláláig annyi kanonizált szentet és boldogot adott a világnak ez alatt az első három évszázad alatt, mint egyetlen más állam sem, és a magyar szentek sora nem szakad meg. Jelenünkig, minden nemzedékben éltek, és közöttünk is élnek, ma is élnek szentek – mert a magyar karakter igen erős –, akik a hit és az ima erejére támaszkodnak. A hit és a szeretet ereje, a hit és az ima ereje pedig az az erő, amely verhetetlen. Jób helyzete reménytelen, megfogalmazásában az ember helyzete is reménytelen: „Az asszony szülte az ember betelik sok nyomorúsággal.” De a megváltás által az Asszony szülte, az ember betelik sok szeretettel. Isten Fia megosztja a szenvedést övéivel, hogy az elbitangolt, elesett emberiséget visszavezesse a Mennyei Atyához, hiszen a mi hazánk a mennyben van. Így az ember nem rövid ideig él teljes nyomorúsággal, hanem az örök élet várományosa, tehát nem lehet reménytelen.

„Ha egy nemzetnek vannak olyan alapjai, amelyek az ország előrehaladását és nagyságát a múltban előmozdították, ezeket nem szabad nélkülözni a jövő építésében sem” – így figyelmeztetett Mindszenty József bíboros, akkor, amikor a hazának és neki is meglett volna az oka a reménytelenségre. Erőforrássá alakítani a múltat, a szentek közbenjárását kérni és példájukat követni. Mi más lehetne a célja a Szent László-emlékévknek is, amikor felidézzük a hit bajnoká-

nak, a királynak életét, uralkodását, visszatekintünk a trónra lépése óta eltelt 940, és a szentté avatásától elmúlt 825 évre.

Talán nemcsak számomra érdekes a történet, amit Ván Zsuzsa néni, a legfiatalabb magyar női szerzetesrend alapítója beszélt el nekem. A nyolcvanas évek közepén ismertem meg. Dr. Németh Ilona, az Aga utcai nevelőotthon igazgatónője vitt el hozzá. A szétszóratás után is megszákítás nélkül titokban működtek. A „Jézus néz rám a két szemedből...” évek voltak ezek, amikor a másik tekintetéből olvastuk ki, hogy mi az, amiről őszintén beszélhetünk egymással. Időbe telt természetesen, amíg Ica is elárulta nekem a titkát, amely ha kitudódott volna, akkor az állásába kerül. Apáca volt. Nem egyszerűen igazgatója az otthonnak, de az ott élő százhatvan állami gondozott gyermeknek anyja helyett anyja. Bizony nem kockáztathatta, hogy esetleges elbocsátásával árván maradjanak.

Szent János evangéliumában olvassuk: „Nem ti választottatok engem, hanem én választottalak benneteket, hogy menjetek, teremjetekek gyümölcsöt, maradandó gyümölcsöt. Akkor mindent megad nektek az Atya, amit a nevemben kértek tőle. Ezt a parancsot adom nektek: szeressétekek egymást.”

A kiválasztott „megszólítása” azután, mint ahogyan az apostolok meghívásáról hírt adnak az Evangéliumok, más-más módon történik. A szentek életrajzaiban többnyire leírásra került, hogyan, de az eltelt 2000 év küldetéses emberei közül is sokan beszámoltak arról, hogyan kapták a hivatást.

– Minden kornak megvannak a maga apácái – hangsúlyozza Zsuzsa néni. – A második világháború előtt ugyanis azok a világi és egyházi személyek, akik nem vonták le a tanulságot az első világháborúból, és nem érezték, hogy csupán vékony hamuréteg fedi a parazsat, amely a talpuk alatt izzik, el sem tudták képzelni, hogy az a kényelmes katolikus élet, mely az elmúlt századokat jellemezte, többé nem jön vissza. Érthető, hogy sokan nem tudtak hová tenni bennünket, hiszen akkoriban még mi sem láttuk világosan, mit is akar velünk a jó Isten. Már a megalakulásunk sem a szokásos volt. Bár jámbor lelkiatya, aki köré általában csoportosulni szoktak, hogy elgondolásait megvalósítsák, a mi esetünkben is adott volt kezdetben egy jezsuita atya személyében. Azután a végtelen isteni bölcsesség ezt a nagyon tevékeny atyát félretette, hogy a társaság alapítását, irányító eszményeinek kidolgozását egyedül a Szűz Anya érdemének tudhassuk. Utóda, P. Zsíros Ferenc jezsuita ugyanis mindig a háttérben akart maradni.

– Nem vezetett bennünket az új utakon, elgondolásait sem akarta kiviteleztetni velünk, csak vigyázott ránk, és örködött afelett, hogy az isteni akarat valósuljon meg. Talán egy, az út szélére telepített kis palántához hasonlíthatnám a mi Mária Társaságunkat, mely a legkisebb mind között. A húszas években, azt hiszem, legrosszabb álmunkban sem hittük volna, mi történik a háborúban, s majd az egyház életében napjainkig. Mi azonban már akkor a rejtett életre készülődtünk. Nem terveztünk fátylat, vagy egyéb habitust. Istenben boldogult Prohászka Ottokár püspök úr ezt írta egyszer nekem: „Mutassa meg az életben, hogy Krisztus Urunk a földön járt. Legyen a tanúja!” Az emberek között elvegyülve akartuk a magunk rejtett, de tevékeny életét élni. „Mindenkinek minde-ne” lenni, ahogy Szent Pál apostol írta.

A hívő református fiatal lány életébe Szent László király közvetítésével érkezett a meghívás. Győrben a Nagyboldogasszony-székesegyházban jártak egye-

temi társnőivel. Tisztelegtek nemzeti ereklyénk előtt. Reveláció. 1762-ben a győriek a földrengéskor Szent László segítségét kérték imáikban, mentse meg városukat. A nagy földrengés, a világháború befejeződött. Vesztesei voltunk. Húszmilliós közép nemzetből hét-nyolcmillió kis nemzet lettünk. Reménytelenség?! Nem. A fiatalok lelkesedése, a fiatalok tenni kell reménye. Sokszor átgondolta, míg áttért a katolikus hitre. Példaképe lett Szűz Mária. Szemlélődő és tevékeny életét akarta, akarták társnőivel követni. 1926-ban az egyetemi és főiskolai hallgatók Mária-kongregációjából jött létre a Szűz Mária Társaság. A jóváhagyást 1948-ban kapta meg. Ekkor tette le örökfogadalmát Mindszenty József kezébe Ván Zsuzsanna Mária, és a bíboros megbízást adott neki a társaság vezetésére. Alig hiszem, hogy azt mondhatnánk, visszalapozva a történelem lapjait, hogy a legnehezebb csak ezután jött. De nem a mi dolgunk, hogy megítéljük, mikor milyen súllyal, mennyi bánattal és mennyi örömmel vitték a keresztet, az „aki utánam akar jönni, vegye fel keresztjét” keresztet.

Emlékezésének egy részletét idézem: „1944. október vége felé Vörösmarty utcai házukban éltük szerzetesi életünket. Gyekeztünk elzárkózni a külvilágtól, mert akkoriban hallani sem akartunk arról, ami odakint történt. Az egyik ebéd alatt az utcára nyíló ablakunkon rendkívül mély csend szivárgott be. Az ablakhoz léptem. Láttam, hogy a szemben levő, környező lakásokban is mindenki az ablakoknál áll s az utcát figyeli; az Andrassy út felé néz. Borzasztó látvány tárult szemünk elé. A Vörösmarty utcai, sarki kávéház előtt egy hullaszállító kocsi állt. Nyitott hátsó ajtajához létra volt támasztva. Rendőrök lökték, tuszkolták be az embereket, még akkor is, mikor az már annyira zsúfolt volt, hogy az ajtaját sem lehetett becsukni. Igen. A zsidókat szedték össze. Egy falat sem ment le a torkomon ezután. A szomszédban, a környék s talán az ország összes templomában emberek imádkoztak: – Védj meg bennünket, Istenünk, a bombatámadásoktól, óvd családjainkat, távol harcoló katonáinkat. Az utcán, a szemünk láttára az zajlik, amit az imént láttam, s mi imádkozni megyünk. Egy pillanatra szégyelltem, hogy ember vagyok, szégyelltem, hogy ezek után le merek borulni imádságra. Amikor kicsit lecsendesedett bennem ez a borzalmas iszony, elhatároztam, hogy mi is beállunk a mentők közé. Azon fogunk iparkodni szerény erőnkkel, hogy csökkentsük zsidó testvéreink megpróbáltatásait. Elsőként egy barátnőmön akartam segíteni, aki éppen nálunk volt. Kérleltem, maradjon velünk. Pest környékén lakott, s azt mondta, haza kell mennie föltétlenül, hogy megetesse a nyulakat. Semmivel sem tudtuk marasztalni. Soha többé nem láttuk viszont. Akkoriban ott feküdtek a sárga csillagos halottak a járda szélén. Aki kiment az utcára, nem biztos, hogy még egyszer hazakerült.

Miután fiúotthonunk volt, s a gyerekeket szülei a háború miatt maguk mellett akarták inkább tudni, elhatároztuk, hogy a svéd »védett« fiúkból kérünk helyettük. Hamar összegyűlt vagy 25-30 legénykénk, négytől tizenkét éves korig. Aki ismert bennünket, személyesen is megkeresett. Régi barátunk, vidéki orvos ránk bízta kisfiát. Karácsonyestére a nagy tanulószobában feldíszítettük a fát. Ajándékok is kerültek alá mindenki számára. Éppen énekelni kezdtük a *Mennyből az angyalt*, amikor a csengőnk harsányan felberregett. Aggódva néztünk egymásra. Ilona testvér ajtót nyitott. Nagy örömeinkre csak az egyik fiúnk édesapja volt. Fát hozott nekünk. Egyébként az SS-ek között bújt meg.

A legbiztosabb helynek magát az oroszlán barlangját találta. Igazi mennyből az angyal volt, hiszen ezzel biztosított lett egy időre, hogy nem fogunk fájni.

A hírhedt Andrassy út 60. mintegy »falszomszédjaként«, is tudtuk, hogy Isten kezében vagyunk. Azért megtettük a tőlünk telhető óvintézkedéseket is. A sárga élelmiszerjegyeket soha nem váltottuk ki. Nappal nem engedjük a gyerekeket az udvarra, hiszen jól be lehetett látni hozzánk. Nem volt kellemes szomszédság, az biztos. Nővértársaink egyre gyakrabban kéredeztek el azokból a szobákból, melyek a közös falon voltak. Áthallatszott a megkínzottak jajgatása, nyöszörgése. Egyszer egy szenvedő felkiáltott: – Credo in unum Deum! Egy másik pedig valamiként megszökött, átmászott a kerítésen, és rajtunk keresztül menekült. Mikor ezt nekem testvérünk, aki látta, elmondta, kértem, felejtse el. De már jöttek, és nálunk is házkutatást tartva keresték. Szerencsére, tudunkkal, sehol nem találták meg, hogy visszavihessék. Karácsonyeste végleg leköltöztünk a pincébe, ahol hat hétig éltünk. Kezdetben a mosókonyha s az asztalosműhely, a pince két, fallal elválasztott helyisége, két külön »szobánk« volt. Az egyikben a gyerekek és néhányuk édesanyja, a másikban mi, a nővérek aludtunk. Azután egy nagyobb detonáció összenyitotta »hálótermeinket«. A nagyobb biztonság kedvéért, meg akartuk tartani a régi intézet pontos mását életmódunkban. Kezdetben csak a gyermekeket rejtettük. Igen ám, de egy napon becsöngetett egyik kis védencünk édesanyja. A férjét elvitték munkaszolgálatra, senkije sincs a kisfián kívül. Természetesen vele szeretne maradni, kérte, rejtjük el őt is. Próbáltam neki magyarázni, hogy ezzel valamennyi gyermekünkre fokozott veszélyt hoznánk, s így még kevésbé lenne biztonságban az övé. Semmiképpen nem akarta elfogadni indokaimat. Megfordultam, s indultam a portáról felfelé a lépcsőn. A lábaim egyszer csak ólomnehezek lettek, s mintha egy belső hang megpirongatott volna: Miért akard elküldeni? Kilép az utcára, bármi baj érheti... Sarkon fordultam. A lábam is megoldódott. Pillanatok alatt ismét ott álltam az asszonyka mellett. Szegény, ő csak állt s bámult a semmibe mereven.

Szinte hinni sem akarta, hogy maradhat. Hamarosan 18-ra szaporodott az asszonyok száma is. Egyik nap Omerovics jezsuita atya arra kért, fogadjunk be egy 18 éves zsidó fiút, aki Jugoszláviából, Karlovacból szökött. Hamarosan megérkezett az édesanyja és a nagynénje is. Férjük elesett. Olyan jól érezték magukat nálunk, hogy még két vagy két és fél évig maradtak. Ezt a fiatalembert azonban később, mert korban igencsak kilógott a sorból, el kellett vinni egy másik otthonba. Szaléziékhöz került, ha jól emlékszem. Nyugodtak voltunk sorsa felől, mígnem az egyik napon átlőtt karral jelent meg. Elmondta, rajtaütésszerűen törtek rájuk a nyilasok. Kivezették őket a Duna-partra. Sortűz. Ő átlőtt karjával szerencsésen kiúszott a Margitszigetre, és hozzánk menekült.”

Ötven gyermek és húsz felnőtt életét mentették meg. Ezért részesítették 1991-ben a Világ Igaza kitüntetésben.

Ebben a Vörösmarty utca 34/a házban volt a Collegium Josephinum. Az itt lakók közül az évek során harminckét papot szenteltek. A lakók egyike volt a nemzetközi ismertségű festőművész, Prokop Péter is. *Önéletrajzi emlékek, mozaikok 2003* c. írásában megemlékezik az itt töltött időről is. A háború után, amint nevezi, „irgalom-lakást” jelentett neki a „patkány-lyukas szoba”, melyet egy zeneakadémiai hallgatóval osztott meg. Ő a misézésért, szobatársa

a kántorkodásért, a hattól tizennégy éves korú gyermekek megénekeltetéséért lakhatott ott. Éjjel a gyerekekre vigyázott: „Néha sírósan jöttek hozzám: hal-lom-e? A szomszéd háztömb pincéjéből jajgatás sikoltozott az éjfél csöndjébe. Akkor még az egész nagy Andrassy út 60. tömbjéhez tartoztunk, amit később az új rezsim velünk is bővített. Egyszer a Confiteor hallatszott ki a jajongásból. Megdöbbsentem: talán értem is imádkozott, ki művészkedésemmel saját tet-szelgésemnek élek.”

A lelkiismeret-furdalás idővel elmúlt. Az örök haza szószékéről szól hozzánk Prokop Péter versbe szedett merengése. Pontosan, szépen, szívbe markolóan. Hisszük, hogy mindig lesznek olyanok, akiket, ha csak két percre is megállnak egy-egy képe előtt, megérintenek a prokopi vizuális világ argumentumai.

Fra Angelico kriptája előtt

Hirdetni küldetett hangos szóval Isten híreit,
 Ám szószékét színre, ecsetre pazarolta a renegát barát,
 Míg kolostorfalakra, hűvös ebédlőkben
 Hallgatag kézzel szótlán szenteket írt föl,
 Hogy néma szájukba rögzítse mondanivalóját.
 Négy századja – kik harsogva szóltak – társai
 Elporladt nyelvükkel hangtalan alszanak,
 De a pirosak, kékek, violák
 Hallhatatlan zenélnek égi muzsikát.
 Ki csak nézni tér be, változva távozik
 Lám, mert csak festett szótlantul az angyali barát
 Ki tudja, színeivel még meddig prédikál.

És zárjuk a kört ünnepi alkalmunkkal. Prokop Péter képeit első alkalommal Rómában üdvözölhettem a Szent István Házban. Képei világában éltette az örök városban a szent magyar királyokat, közöttük éppen Szent László királyt is.

A szent király sugárzása napjainkban is élő hagyomány, embert világosító és erősítő erő. Viharok idején, mint volt mindig is, a magyar századokban.

Miklóssy Endre

Szent László, avagy magyar szobrok sorsa

Hallja László a templomban
Körösvíznek partja mellett;
Visszatér szemébe a fény,
Kebelébe a lehellet; (...)

És megindul, ki a térre;
És irányát vészi jobbra,
Hol magasan felsötétlik
Ércbül öntött lovasszobra.
Távrolról megérzi a mén,
Tombol, nyerít, úgy köszönti:
Megrázkódik a nagy ércló,
S érclovagját földre dönti.

Harci vágytól féke habzik,
Kapál, nyihog, lángot fuvall;
László a nyeregbe zörren
S jelt ad éles sarkantyúval.

Így indul Szent László Arany János balladájában a tatárok ellen, és így jelenik meg a legendában a lovas szobor.

Ezt a szobrot a Kolozsvári testvérek, Márton és György készítették. Mártonnak, a jeles kolozsvári oltárkép-festőnek a Nagyváradon élő fiai voltak. 1360 táján Futaki Demeter püspök megbízásából három bronz lovas szobrot öntöttek a három Árpád-házi szent, Szent István, Szent Imre és Szent László tiszteletére. Ezek valószínűleg életnagyságúnál kisebb, belső térbe szánt szobrok lehetnek, mint majd a szent György-szobor is. Néhány évvel később Zudar János püspök azonban megbízta őket, hogy köztéri szobrot készítsenek a városalapító Szent László tiszteletére. Ez a szobor aztán a katedrális előtti térre került.

A tizenöt éves háború derekán, 1600-ban, egy német hadmérnök vázlatokat készített magyarországi erődökről. Esztétikai szempontok, sőt különösebb topográfiai hűség nélkül, csupán a hadászati szempontokra korlátozottan, legfeljebb néhány fontos tájékoztatósi pont feltüntetésével. Így örökítette meg Nagyváradot is, benne a székesegyházzal, amely előtt Szent László lovas szobra állt. Ez az egyetlen emlék erről az életnagyságúnál nagyobb szoborról, és ezen látni lehet azt, hogy a *ló ágaskodik*. Egy évszázaddal Donatello és Verocchio méltán világhírű, a padovai Gattamelata és a velencei Colleoni zsoldosvezéreket megörökítő lovas szobrai előtt. Másfél évszázaddal Leonardo meg nem valósult ágaskodó lovasszobor-terve előtt, amelynek bronzmakettje ma a Szépművészeti Múzeumban van.

Szent László nagyváradai lovas szobra
(rézkarc)

Ekképpen aztán a testvérek életművéből mégiscsak fennmaradt valami. 1371-ben ugyanis a nagy dinasztikus terveket szövő Lajos királyunk rendelt egy szobrot apósa, a Luxemburg-dinasztia királya, Prága ura, IV. Károly részére. Szent Györgynek az akkoriban megerősödő kultusza nyilván összefüggésben van a Róbert Károly által 1318-ban alapított arisztokratikus Szent György-lovagrenddel, amelynek a célja a lovagság nemzetközi összetartozásának a megerősítése lehetett, és ami szellemi légkört is jelentett a lovas szobrok elterjedéséhez. Maga Szent László mint a lovagkirályok mintaképe játszik szerepet ebben az összefüggésben (Dercsényi Dezső: *Nagy Lajos kora*).

Ez a szobor évszázadok óta áll Európa gótikus ékszerdobozában, Peter Parler csodálatos Szent Vitus-székesegyháza mellett. $\frac{3}{4}$ -es méretű, tehát valószínűleg nem köztéri használatra készült, arányaiban kissé el is törpül a térben, eltérően a néhai váradi Szent László-szobortól. Viszont tőle szintúgy eltérően, még ma is áll. (Készítési technikája egy rég elfelejtett eljárást, a viaszveszejtést elevenítette fel. Egyedülálló, mert ekkora szoborra nem szokták alkalmazni.)

Nincs nyoma ugyan, de valószínű, hogy nagy lovagkirályunk saját használatra is rendelhetett szobrot a hírneves testvérpártól. De ha ez netán így volt is, a vihar, mint annyi mindent, ezt is elsöpörte.

A múltunkat azért ne felejtjük el.

A nagy hírű szobrokat 1598-ban Rudolf császár Prágába akarta vitetni, de az óriási közfelháborodás hatására lemondott a tervéről (amint majd a trónjáról is). És ezzel pótolhatatlan veszteség érte az európai kultúrát. 1660-ban ugyanis a törökök elfoglalták Nagyváradot, a szobrokat pedig beolvasztották ágyúnak. (Még negyed századot kellett volna kibírniuk, a török végleges kiűzéséig, és akkor ma Nagyvárad az európai szobrászművészet Mekkája lehetne. Persze azóta Nagyvárad is...)

Prágában viszont csak egy török fordult meg. Igaz, hogy naponta sokszor, a Városháza csodálatos óraművén. De ő békességes természetű, nem foglalkozik kultúrapusztítással.

Sárkányölő Szent György lovas szobra
a prágai Hradzsiban

Virágh László

Himnusz védőszentemhez

Szent László-himnuszomat 2016. június 26-án mutatta be a győri székesegyház Palestrina kórusa Katona Tibor karnagy vezényletével. Az előadáson saját együttesem, az ARS RENATA is részt vett. Jól jött a nagy kórus / kis kórus váltakozásánál és a Nagyváradra vonatkozó négyzólamú versszak éneklésénél. A gyönyörű középkori szöveget, amely a mintegy 30 évvel korábbi (1470 körüli) latin eredeti bámulatosan hű és művészi szépségekben gazdag fordítása, sajnáltam megrövidíteni. (A versnek két csonka másolata maradt fenn. Az egyik a *Gyöngyösi*, a másik a *Peer-kódex*ben. E kettőből állítható össze a teljes vers.) Sajnos, mégis kénytelen voltam hét versszakra redukálni. Úgy ítéltem ugyanis, hogy túl hosszú lett volna a cappella műnek. Szempont volt a szöveg érthetősége is. Íme, a „librettó”:

Idvezlégy kegyelmes Szent László kerály!
Magyarországnak édes oltalma,
szent kerályok közt drágalátus gyöngy,
csillagok között fényességes csillag.

Szentháromságnak vagy te szolgája,
Jézus Krisztusnak nyomdoka követi,
Te Szent Léleknek tiszta edénye,
Szíz Máriának választott vitéze.

Magyarországnak kerályi magzatja,
szent kerályoknak vagy fényes tüköre,
tenéked atyád kegyes Béla kerály,
hogy hozza képest kegyes kerály lennél.

Letelepedél Bihar-Váradon,
az városnak lól édes oltalma;
templomot rakatál Szíz Máriának,
kiben most nyugoszol minden tisztességgel.

Te dicsekedel keráli székedben,
képed feltötték az magas kőszálra,
fénlik miként nap és salyog mint arany:
nem elégszik senki, tereád nézni.

Mert téged választta az Szíz Mária,
megdicsőíte sok jó ajándékkal,
hogy te őriznéd és megoltalmaznád,
néki ajánlád jó Magyarországot.

Ének szent László királyról

Virágh László (2016)

S Id - vez - légy ke - gyel - mes Szent Lász - ló ke - rály, Ma gyar or - szág - nak

S 2. Id - vez - légy ke - gyel - mes Szent Lász - ló ke rály,

A Id - vez - légy ke - gyel - mes Szent Lász - ló ke - rály,

T Id - vez - légy ke - gyel - mes Szent

B Id - vez - légy ke - gyel - mes Szent Lász - ló ke -

4

é - des ol - tal - ma, szent ke - rályok közt

Ma - gyar or - szág - nak é - des ol - tal - ma,

Ma - gyar or - szág - nak é - des ol - tal - ma, szent ke - rályok közt

Lász - ló ke - rály, Magyar or - szá - gnak é - des ol - tal -

rály, Magyar or - szág - nak é - des ol - tal - ma,

2

7

drá- ga- lá- tus gyöngy, csil- la- gok kö- zött fé- nyes- sé - ges csil -

drá- ga- lá- tus gyöngy, csil- la- gok kö- zött fé- nyes- sé - ges csil -

drá- ga- lá- tus gyöngy, csil- la- gok kö- zött fé- nyes - sé - ges

ma, csil- la- gok kö- zött fé- nyes- sé - ges csil -

fé- nyes- sé - ges csil -

10

etc.

lag, fé- nyes - sé - ges csil - lag. Szent- há- rom- ság - nak

lag, fé- nyes - sé - ges csil - lag. Szent- há- rom- ság - nak

csil - lag, fé- nyes - sé - ges csil - lag.

lag, fé- nyes - sé - ges csil - lag. Szent- há- rom- ság - nak

lag, fé- nyes - sé - ges csil - lag.

Dicsérjük magyarok Szent László kerályt,
bizony érdemli mi dícséretönköt,
dicsérik ötet angyelok, mondván:
Idvezlégy kegyelmes Szent László kerály.

Évekig hordoztam magamban ezt a szakrális feladatot: himnuszt írni védőszentem, Szent László király tiszteletére. Az egyes részeket néha több hónapos szünet után írtam hozzá a már kész anyaghoz. Ilyen sokáig még egyetlen művemet sem írtam. Éreztem azonban, hogy tiszteletlenség lenne elhamarkodni. Nem sürgetett senki, és ezt most határozottan jónak éreztem. Mondják, hogy a határidő a legjobb múzsa, de mégsem mindig. Megírását becsületbeli ügynek éreztem.

A stílusról, amit használtam, csak annyit, hogy véleményem szerint a zene-történetnek ebben a szakaszában a szerzőnek joga van bármely kor stílusát használni, amelyet, ha szöveges műről van szó, a legalkalmasabbnak érez a kifejezésre. Ez persze, mutatis mutandis a hangszeres zenékre is vonatkozik. Én már igen hosszú ideje, hogy a XVI–XVII. század fordulójának megfelelő stílusban írok, ami persze megtévesztő is tud lenni, és kihívja maga ellen a sznobok és a felkent szerzők haragját, de ezzel természetesen nem szabad törődnünk, ez nem lehet szempont az alkotásnál.

Ha végigtekintünk a zenetörténeten, azt látjuk, hogy minden kor művészei saját koruknak alkottak. Nem törődtek azzal, kevés kivételtől eltekintve, hogy mi volt előttük. Egy-kétszáz évvel, vagy akár csak évtizeddel. Ami elmúlt, azt a közízlés elavultnak tekintette. Most ne szóljunk az olyan kivételekről, mint Petrarca vagy Palestrina. Bach fiai (pedig művelt zenészek voltak) apjuk műveit eladták csomagolópapírnak. A *bachi oeuvre* mintegy fele ment így veszendőbe. Viszont ma már közhelyszámba megy Mendelssohn példája, aki újra felfedezte Bachot. Ahogy közeledünk a mához, ez a tendencia csak erősödik. Ma már ismerjük és megtanultuk becsülni a múltat. Tart még az analízis, de egyre nagyobb az igény a szintézisre is. Ki tilthatja meg hát, hogy a zenetörténetnek azt a stílusát használjuk a jobb kifejezés érdekében, amelyet erre a célra a legmegfelelőbbnek ítélünk.

Balázs Géza

Szent László emléke a nyelvben

I. László (1046–1095), Magyarország királya (1077–1095), 1092-től szentté avatása miatt már Szent László tiszteletét, szeretetét mutatja, hogy a magyar nép számos jelzővel halmozta el. Ő a lovagkirály, Isten atlétája, a haza atlétája. Egyúttal Nagyvárad alapítója és elnevezője (Varadinum), ennek nyomán Nagyvárad, később Erdély védőszentje. Emléke népi elnevezésekben is tárgyiasult. A tárnics népi neve: Szent László füve, Szent László-tárnics (*Gentiana cruciata*), Tordaszentlászlón pedig Szent László pénzének neveznek egy kis, kör alakú ásványt. A Szent László-tárnics neve a legenda szerint onnan ered, hogy egyszer a táborban a katonák között pestis tört ki, a király Istenhez könyörgött. Éjjel megjelent egy angyal álmában, aki azt mondta neki, hogy menjen ki a sátor elé és célzás nélkül lője ki nyílveoszójét. A nyílveoszó egy tárnicsot fúrt keresztül, amelyből kenőcsöt készítettek, és ez megmentette az embereket a haláltól. A Szent László pénze elnevezés eredete a legenda szerint: Szent László imája nyomán aranypénzek változtak kővé. Az ősrégészek szerint azonban fossziliák, egykori nummuliteszek (kihalt egyszéjtűek) maradványai.

László neve harci jelszóvá vált: állítólag a nevét kiáltották a török ellen harcba induló magyarok. Számos história, monda, legenda kapcsolódik a nagyra becsült királyhoz. A középkori Magyarországról ez az egyetlen legendakör, amelyet az egyre nagyobb számban előkerülő templomi falfreskók örökítettek meg, és az írni-olvasni nem tudó nép számára széles körben népszerűsítettek. Az egyik legismertebb: a besenyőkkel vívott Kerlés-hegyi csatában Szent László párviadala a kun vitézzel. A *Képes krónikában* fennmaradt történet szövegezési (szöveg-összefüggésbeli) következetlenségei a történet több forrására, átírására, pontosítására, utólagos értelmezésére (javítására) utalnak:

„Meglátott végül Szent László herceg egy pogányt, aki egy szép magyar lányt vitt lova hátán, Szent László herceg pedig úgy gondolván, hogy az a váradi püspök lánya, s noha súlyosan meg volt sebesülve, tüstént üldözni kezdte lovával, melyet Szögnek nevezett. Amikor pedig már elérte volna őt, hogy lándzsájával ledöfje, semmiképpen sem volt erre képes, mivel sem az ő lova nem futott gyorsabban, sem amannak a lova nem maradt le semennyire sem, hanem mindegyre kartávolság volt a lándzsa és a kun háta között. Így kiáltott és szólt Szent László herceg a lányhoz: »Szép húgom, ragadd meg a kunt az övénel és vessed magad a földre!« Meg is tette ezt. Amidőn pedig Szent László herceg a földön fekvőt közelről lándzsával ledöfte volna, ugyanis meg akarta őt ölni, a lány nagyon kérte, hogy ne ölje meg azt, hanem engedje el. Ebből is látszik, hogy nincs hűség az asszonyokban, mivel fajtalan szerelemből kívánta őt megszabadítani. A szent herceg pedig sokáig viaskodott vele, s miután inát elvágta, megölte őt. De az a lány nem a püspök lánya volt.”

A szövegbeli bizonytalanságok: „úgy gondolván, hogy az a váradi püspök lánya” – „De az a lány nem a püspök lánya volt”, „üldözni kezdte lovával, melyet Szögnek nevezett”, „nincs hűség az asszonyokban, mivel fajtalan szerelemből kívánta őt megszabadítani”.

Az egyik legenda szerint Szent László halála után kétszáz évvel tatárok támadtak Székelyföldre. Ekkor a székelyek a lovagkirályhoz fordultak segítségért, aki meg is jelent a harcban, fejét aranykorona ékesítette. A nép körében elterjedt, hogy László imájával bölénycsordát és szarvasokat varázsolt az éhező serege elé, és közismert az is, hogy a szomjazóknak lándzsájával vizet fakasztott a kősziklából (mint Mózes a pusztában). A Tordai-hasadék mondája is hozzá kapcsolódik: Szent László Torda mellett harcolt a kunokkal. A túlerővel szemben azonban vissza kellett vonulnia, de a kunok üldözőbe vették a magyarokat. Szent László feltekintett az égre, és Istenhez fohászzkodott; ebben a pillanatban a hegy kettéhasadt. A nép szerint Szent László lovának patkónyomai a hasadék felett ma is látszanak.

Szent László alakjához számos „jelenés”, sőt lebegés (levitáció) kapcsolódik. Bihart nem véletlenül emlegetik Biharországnak, ez az Árpád-kori „kiseb-bik királyság”, a dukátus intézményének emléke. László hercegeként sokszor megfordult Biharban, a legenda szerint az egyik vadászat alkalmával jelenést látott, melynek hatására 1082-ben a Körös partján templomot építtetett, és Bihar településről ide, azaz Váradra helyeztette a püspökséget. Látni vélték, hogy amikor a király a nagyváradi székesegyházban imádkozott, a föld fölé emelkedett. Csodás eseményként tartják számon a szentté avatásának napját, 1192. június 27-ét is. A legenda úgy tartja: „Azon a napon és órában mikoron ő szentséges voltát megkanonizálták volna, a váradi szent monostornak felette nagy szép fényes csillag láttaték az égen, az ő szent testének felette (...) kit a népek nagy isteni félelemmel és lelki örömmel néztek vala.”

A Szent László-legendák értelmezéséhez nagyban hozzájárulnak a középkori templomokból sorra előkerülő falfreskók. A gelencei templom nyugati hosszfalán bukkantak elő a Szent László és a kun vitéz párviadalának képsorai: a kivonulás, üldözés, párviadal, birkózás, lefejezés. Jánó Mihály történész-művészettörténész színes leírásában, értelmezésében megelevenednek (filmszerűvé válnak) a középkori faliképek:

„Az ütközet hevében Szent László tűnik fel, aki egy világos színű lovon kézitusával küzd egy ellenséges kunnal. Körülöttük a földön elesett harcosok, levágott fejek és lovak hevernek. Majd ismét Lászlót látjuk, amint üldözőbe veszi a kunt, aki nyergében az elrabolt leánnyal, visszafordulva sűrűn nyilaz rá. Miközben László dárdája nyomán ömlik a vér a kun derekából, a kun nyilai mind eltörnek a szent király pajzsán és glóriáján. Az üldözés jelenetében az elrabolt leány segítőtleg tartja a kun íját. A következő jelenet már a párviadal és a birkózás. A két hős lóról leszállva küzd egymással, a leány bárdal – László király *attribútumával* – lesújt a kun lábszárára. Mögöttük a László világos (fehér) és a kun sötét (barnászvörös) színű lova világos, illetve sötét lombozatú fához van kikötve; mintha ők is küzdenének egymással. Ilyenformán, mondhatni a világosság és a sötétség harca dúl a megfestett jelenetekben. Végül egy sötét fával elválasztva a *lefejezés* jelenete zárja a legenda ábrázolását. László a földre tepert kun haját úgy ragadja meg, mintha szarvakat fogna. Itt a kun az ördög

megszemélyesítője lehet. A megmentett leány két kézre fogott karddal sújt le a pogány ellenségre.” (Jánó Mihály: *A gelencei Szent Imre műemlék templom. Kalauz*, Sepsiszentgyörgy, 2013, 59–60.)

A Szent László és a kun vitéz párviadala legendáihoz tartozik egy utolsó kép, a *pihenés*-jelenet (pl. székelyderzsi templom), amikor a megmentett leány a vitéz király fejét simogatja. Sokféleképpen értelmezték a képet: lehet erotikus közeledés, a humánetológusok kotorászásnak, kurkászásnak (tetvézésnek) gondolják, illetve előkerült a „fejbenezés” szokása is.

A Szent László-ikonográfia egy sokrétű, sokfelé ágazó néphagyomány keveréke. Erre utal a bögözi templom négy, töredékes Szent László-képsora: „Míg más falképeken Szent László a képi és szöveghagyományoknak megfelelően egyetlen lányt elrabló kunt üldöz, a bögözi falképeken, az ütközet jelenetében több elrabolt lánnyal menekülnek a kunok, és hiányzik az ütközetet követő üldözés szokásos jelenete. A képsor az ütközet után a birkózás és a lefejezés jelenetével folytatódik.” (Jánó Mihály: *Színek és legendák. Tanulmányok az erdélyi falfestmények kutatástörténetéhez*, Székely Nemzeti Múzeum – Pallas Akadémia Könyvkiadó, Sepsiszentgyörgy–Csíkszereda, 2008, 167.)

Szent László emléke – többnyire ismeretlenül – ott van számos nemzeti emlékünkből, szokásunkban. 1083-ban szentté avattatta az államalapító István királyt, annak fiát, Imre herceget, és Gellért püspököt, valamint a két zobori remetét, Andrást és Benedeket. A történelem folyamán Nagyváradon négy székesegyház épült. Az első egy román-gótikus székesegyház, amelyet a vár („Erdély kapuja”) megerősítésekor lebontottak, romjai a vár alatt találhatóak (és megtekinthetők). A második egy ideiglenes kis templom a török kiűzése után: az 1692-ben épült Szent Brigitta-templom (ma ortodox templom). A harmadik, a nagyváradi főtéren álló Szent László-templom. És a negyedik a mostani, az 1780-ra elkészült barokk székesegyház, amely egykor Magyarország harmadik legnagyobb székesegyháza volt. Szent László Nagyvárad mellett megalapította a szentjobbfi monostort, elindította az államalapító István király jobbkez-tiszteletét, egyúttal az augusztus 20-i ünnepi megemlékezéseket. Nagyváradon erős Szent László-kultusz fejlődött ki. Királyok sora zarándokolt László király sírjához, amelynek csodatévő erőt tulajdonítottak. Nagyvárad a középkorban királyi, népi zarándokhely lett. A zarándoklatok kapcsán nevezték Váradot magyar Compostelának is, utalva a híres spanyolországi búcsújáróhelyre. Nagyváradon különös tisztelettel és egyre gazdagodó programokkal ápolják Szent László emlékét. További elemzésre szolgál, hogy a középkori nagyváradi László-kultusz miért szorult vissza, és hogyan tudta átvenni például Csíksomlyó a nemzeti zarándokhely szerepét.

Szent László emlékét településnevek is őrzik: Búcsúszentlászló, Zala-szentlászló, Szentlászló (Eszék mellett), Bakonyszentlászló, Pilisszentlászló, Mátraszentlászló, Bükk-szentlászló, Jászszenktlászló, Tordaszentlászló. Egy napjainkban kedvelté váló településszövetségi elképzelés nyomán a Szent László nevet viselő települések létrehozták a Szentlászló Szövetséget. Szent Lászlót számos szobor jeleníti meg. A leghíresebb ezek közül Szent László hermája (fejereklyetartója). A 15. századig a váradi székesegyházban őrizték kürtje és csatabárdja mellett fejereklyetartó mellszobrát (hermáját). Az eredeti herma a 15. század elején megsemmisült, helyette újat készítettek, amely máig Győr-

ben található (próbálták visszaperelni, de nem sikerült). Ipolyi Arnold püspök 1892-ben Váradon új (a győrinél nagyobb) hermát készíttetett, de nem pusztán a győri másolataként, hanem a Lászlóról szóló történeti leírások fényében az elképzések szerint hűbb arcmással. Ez a herma napjainkban a nagyvárad székesegyház kiállításán látható.

A 19–20. század fordulóján Budapest egyik kerületében, Kőbányán majdnem létrejött egy Szentlászlóváros: Lechner Ödön szecessziós épületei (Szent László-templom, gimnázium, városháza) ezt szolgálták, de az elképzés később ellefejtődött. László király kultusza a szocializmus időszakában csökkent. A róla elnevezett intézmények jórészt elvesztették „szent” jelzőjüket (pl. a kőbányai Szent László Gimnázium akkoriban I. László Gimnázium volt), majd napjainkban ismét erősödik a kultusz, mert a lovagkirály erényei a magyarság számára példamutató erővel szolgálnak.

A szerző nagyvárad felvételei

Németh István Péter

A gyógyító Lovagkirály

(Arany János: *Szent László füve*)

A Balaton melléki Tapolca oppidum kétszer is boldog településnek mondhatta magát Szent László királyunk közelében. Elmondhatta magáról lakóival együtt, hogy szomszédja lehetett a Lovagkirálynak, egyszer, amikor urunk Sümegen tette tiszteletét, s utolszor, amikor Somogyváron eltemették. Ugyanis akkor még a Balaton ritmikus hullámai a déli oldalon a királyi sírig, emitt pedig a mezővároska határáig érkeztek. A tó ugyan visszahúzódott az újkorra, de mind Somogyvár határában, mind pedig Tapolca körgyűrűs műútjának árkában még mindig jelzik, meddig ért ded tengerünk.

Szent László pénzei, amiket kun aranyérmékből magának a királynak az imája változtatott kerek kövecskékké (valójában eocén korabeli egysejtűekből lett Nummulitesz-fossziliák), megtalálhatók Tapolca közelében, Ajka környékén is (hegynyi mennyiségben). Magam is tartok az íróasztalomon belőlük néhányat.

A Dunántúltól messzire kellett mennem, hogy Szent László életéből az első legendás jeleneteket lássam. Eljutottam Tordára, ahol a hasadékon át ugratott lovával a Lovagkirály, s nem csupán Győrött, de Váradon is láttam hermáját. Székelyderzs templomának freskóján ámulhattunk, aztán 1989-ben a Lendva környéki (tehát pannon!) bántornyai (turniscei) falfestmények előtt állhattam Nagyboldogasszonykor, miket hajdanán Rómer Flóris is annyira megcsodált.

Szent László fűvét (*Gentiana cruciata*) sokféleképpen hívják: keresztes tár-nics, Szent László-tárnics, keresztfű, pestisfű, dantzia-gyökér, epefű, kígyófű vagy ördögméz stb. A Balaton-felvidéki Nemzeti Park területén is honos, védett virág. Szent László fűvének eredetmondáját mind prózában elmesélve, mind versben ismerem, a leggyönyörűbben Arany János verses beszélyében található, melyet 1847-ben írt. (Majd 1853-ban születik a sírjából kikélő, a tatárok elleni harcba Laczkfi Endre oldalán beavatkozó, az ellenség soraiban nagy pusztítást végző Szent Lászlóról Arany János másik remeke.)

Arany népmondának nevezte a *Szent László fűvét*. E műfajt választotta pályája elején barátja, Tompa Mihály is. (Tompa népmondás-népregés kötete 1846-ban jelent meg.)

Keresztury Dezső szerint Arany János számára kísérlet, de igen fontos kísérlet volt a *Szent László füve*, korántsem hangpróba, semmi esetre sem költői kitérő. Szerinte a népiességének új területe, a történelmi néphagyomány felé figyelmét e mű terelte, rátalált, miképpen lehet drámai jelenetkezéssel, erkölcsi problémafelvetéssel egészen önállósítania tárgyát, sikerült megtartania a maga hagyománytisztelő történelemszemléletét, szerencsésen találta meg a többségi köznyelvi és a csupán csekély számban, de mégiscsak használt, régi korokat idéző archaikus kifejezések arányát, valamint „a nagy történelmi tárgyak ábrá-

zolására is megtalálta a görögtüzes ábrázolásmód helyett a mindenki számára hozzáférhető”.

A műköltészeti remekké emelt népmonda inicialitása két irányba is mutat, a közismertebb Arany-opusokig. Figyeljük csak meg, miképpen nyitja évszám-megjelöléssel az elbeszélő költeményét Arany! Ettől még lehetne Ilosvai Selymes Péter, Tinódi Sebestyén kései jó tanítványa, ám távol van tőle minden történelmi akkurátusság, és már a legendát újralelegendásító költői törekvés az övé e korai opusában. Adatol, ám egészen az élőbeszéd közvetlenségével, nem kicsit szándékolatlan gondozatlanabb fogalmazásával vonja spirituális bűvkörébe az olvasót:

*Ezer év után még nem írtak nyolcszázat,
Hanem legfőlebb csak nyolcvan-egynehányat,
Mikor László király, magyarok királya,
Pogány kun hadakkal háborúba szálla.*

Miképpen a *Toldi Előhang*jában csak hozzátételezen adja meg az emberöltők számát (kilenc-tíz), úgy itt is anno Domini ezernyolcvan-egynehányról beszél. S ott a pálya elején már az *Epilógus* első strófájának régies kifejezése is, az időskorig megőrzött 'legfőlebb', aminek szinonimája az idegen 'maximum'... (*Az életet már megjártam, / Többnyire csak gyalog jártam / Gyalog bizon', / Legfőlebb, ha omnibuszon.*)

Arany János mesekezdő formulája tartalmazza a modern mesemondó évszázadát, s csak egy-két esztendőcske tévedést enged meg magának a történet időbeli elhelyezésében. Íme egy XIX. századi „Hol volt, hol nem volt...”.

Arany János álmiai, látomásai megelőzték a valóságban történeteket. Tudjuk, rövid színészi kóborlásának az vetett véget, hogy édesanyja halálát álmodta meg. A föltámadt büntudattól, hogy elhagyta őt, nyomban hazaindul. Édesanyját még életben találta, aki két hét múlva hunyt el. 1847-ben történelmi vértengerről írt a *Szent László fivében*, amely a következő két esztendőben – mint szintén háborús katasztrófa – bekövetkezett. Balsejtelme is igaznak bizonyult. A Jóisten tényleg a 66. évében kötötte kéréjébe, rakta régi csűrjébe...

Arany János hiperszenzibilitása egy olyan költőszemélyiségre enged következtetni, amely Batsányi János számára még eleven típusnak számított: a Látó költőre. A csatatéren halálát előre hirdető, Júlia eldobandó özvegyi fátylát versbe örökítő Petőfi Sándor is feltétlen ilyen géniusz lehetett. Arany János Szent Lászlója kiválasztottként e műben szintén égbeli intést, isteni jelet kap – kurzívval jelzi a költő, hogy a 'látás' az látomás, amely nem más, mint a megtörténendő realitás:

*Még soká könyörge, mert mozgott a szája
Nézuén a magas ég domboru boltjára:
Megnyitá azt Isten és látást mutatott,
de amit a király csak maga láthatott.*

Arany János egy – korára – már kifáradni látszó költői képet újított meg. A *vérből lett tengerét*. Igaz, ugyanebben az esztendőben, 1847-ben Vörös-

marty tolla alól is kikerül ez a szóösszetétel: „Győzni fog itt a jó. De legelső nagy diadalma / Vértengerbe kerül...” (Használta Kölcsey: „Vérözön lábainál. / S lángtenger felette.” Használja még József Attila is 1923-ban: „Legyetek hasonlók hozzájuk, / Hogy kisgyerekeitek liliomlábaikkal / Ártatlanul mehesse- nek át / Az előttük álló vértengeren.” Arany János képalkotásában a patakzótól a tenger vérig jut el, mint Ady az Értől az Óceánig. Látomássá táguult Aranytól, félelmetesen, a konkrét látvány:

*Nagy volt a vérontás, folyt a vér, mint patak,
Tőle a vizek is mind megfáradtanak,
A mező sík-vér lett, mint valamely tenger,
Sziget benne a sok halomra ölt ember.*

*Kível sebje nem bírt, az vérbe fulladott,
A félig elevent megfojtá a halott...*

Vörösmarty a szabadságharc bukása után írta *Elősző* című költeményét. Annak borzalmakat megörökítő szürrealista szcenikáját előlegzi Arany véres allegóriája. Pedig a magyar sereg győzött, s vitézeink mulatnak, áldomást isznak a diadalra, amit Szent László király vezérletével vittek véghez. (S amiből nem is lesz majd olyan sok – még Mátyás hadvezéri sikereiről sem feledkezve meg!) Ha létezhet valamiféle totális nemzeti öröm, akkor most aztán ebben a történelmi helyzetben természetes lenne, hogy mindenki egyformán és önfeledten ünnepel. Arany János nem így írta le a népmonda nyomán sem e mámoros jelenetet. Két hős, egy győző és egy legyőzött nem vesz részt a pogány módon folytatott mulatságban. A Kunországba hírvívőnek hagyott harcos (a kalandozások korában küldte haza Nyugat az úgynevezett gyászmagyarokat), és maga Szent László, aki népe győzelménél fontosabb-egyetemesebb eszmények igaztatásában él. A Lovagkirály csöndje és magánya inkább hasonlít a vesztes kunéra:

*A király ellenben csöndes sátorában
Buzgón imádkozva térdepelt magában,
Fényes győzedelmét nem tartá övének,
Hálát adva érte Ura-Istenének.*

Nem véletlen, hogy a katolikus Babits lírája fog a XX. században rezonálni Arany népmonda-parafrazisának ezen kezdő strófáira:

*De nem hallgatá meg a felséges Isten,
Véres háborúban mivel kedve nincsen,
Véres háborúban, emberáldozatban
Hogy gyönyörködhetnék a jó Isten abban?*

Babitsnál ugyanez a magas rendű moralitás a következőképpen szól:

*Az Úristen őriz engem
mert az ő zászlóját zengem.*

*Ő az Áldás, Ő a Béke
nem a harcok istensége.
Ő nem az a véres Isten:
az a véres Isten nincsen.
Kard ha csörren, vér ha csobban,
csak az ember vétkes abban.*

A kereszténységet védelmező Lovagkirály erénye és a vérontás bűne egy szín alatt nem férhettek össze. Először Szent László egész bensőjében kellett az isteni kiengesztelődésnek végbemennie, hogy a megbetegedett világnak se kelljen tovább bűnhődni. A gyógyulást hozó kegyelmet csak a Krisztussal azonosuló király kaphatja meg. Amíg annak nem jön el az ideje, addig a magyarok győzelmét a pestis – mint az öldöklés következménye, a bűn zsoldja – átfordítja az ellenkezőjébe, vereségbe:

*A vérnek mezején büszhődöző testek
Fojtó páráikkal lettek a győztesek,
A magyarok pedig omlottak szüntelen,
keserű lett nekik a szép győződelem.*

A további versszakokban Arany János jeremiádját ismerősen fogadja az az olvasó, aki előbb ismerte e műnél Juhász Ferenc XX. századi époszát, a *Tétkozló országot*. Ám az is meglehet, hogy ezek, a szabadságharc előtt született Arany-sorok szolgáltak mintául Tompa Mihálynak, aki majd az ezernyolcszázötvenes évek elején sír a nemzet sorsán, a háború utáni béke korának mérhetetlen elaljasodásán:

*Minden utca és ház telve döghalottal,
De, hogy eltemetné, nincsen ember ottan,
Másszor a holt-testet hordták a mezőre,
Most az élő ember futott oda tőle.*

*Szomszédnak a szomszéd bajához nincs köze,
Hamvából kialudt a barátság tüze,
Megszűnt a rokonság, nincs testvér, atyafi,
Elhagyták az apát fölnevelt magzati.*

*...Mindegy, akármelyik haljon meg hamarabb;
Mi öröme annak, aki élve marad? –*

(Arany János: *Szent László füve*, 1847)

*Ne járj a mezőn, temető van ott;
Ne menj a tóra, vértől áradott; (...)*

*A menyasszony meddőségért eped,
Szüle nem zokog holt magzat felett,*

*A vén lelke örömmel ettelik,
Hogy nem kell élni már sok ideig.*

*A kidült fában őrlő szú lakik...
A honfi honfira vádaskodik.*

(Tompá Mihály: *A gólyához*, 1850)

Szent Lászlót, hogy elhárítsa a bajt, hogy megenyhítse az Úr haragját, hogy kiimádkozza népét a romlásból, a kultúrtörténet és a világirodalom nagy magányos bűnbánóinak sorába helyezi Arany János. (A XX. században Thomas Mann fog a *Gesta Romanorum*-ból történetet meríteni, az ő vezeklője, Szent Gergely még borzzá is változik *A kiválasztottban*.)

Szent László a kétségbeesett zsoltáíró és a keresztény szentek szokásait követi, megszagatja ruháját és hamvazkodik. A szó első jelentése és a liturgikus szokás szerint is. (Bár az egyháztörténet szerint csak a Szent Lászlóét követő században terjedt el a feltámadás ünneplését előkészítendő hamvazkodás. Hamut szórtak a keresztények húsvét előtt 40 nappal a fejükre.) Arany János így beszélte el:

*A király pedig ült a földnek porában, (...)
Koronája helyét hamuval hinté meg. (...)*

*A nép pedig bámul a kegyes királyra,
Hamutól megószült fedetlen hajára...*

(Utóbbi két sor láttató erejű képét modern tárgyias költő elirigyelhetné.) Innen, a porból lehet csak felemelkednie a fohászakodónak. Természetesen nem csupán az Úr előtt kell szavainak, érzéseinek kedvesnek lennie, de addig még egy megkísértést is át kell élnie. Nem a csatateren, hanem a politika és a metafizika síkján kell megvívnia a harcát. Régi hitbéli értékeinket hiányolja a népből jött s hirtelen támadt ellenfele, s ha győz, Szent Lászlót eszményeivel együtt elsodorja a tömeg. Az új próféta a régi hitet akarja visszavenni. Szerinte azért kiengesztelhetetlen a hajdani, keleti Öregisten, mert Szent István szolgálói már pogánynak mondott híveivel együtt elűzték, s ő bünteti a győztes harca után a magyart a tőle elfordulásáért. A nép – természetéből fakadóan, itt mint tömeg – igazat is ad néki. A honfoglalók identitászavarának traumája jelentkezett megint. Koppány és Szent István ütközik meg a lelkekben, s ennek elviseléséhez sem kisebb erő kell, mint a kunok elleni háborúhoz. (De – megkockáztatom – nincs másról szó *A Toldi estéjében* a haldokló Toldi és Lajos király dialógusában sem, ahol már mindkét félnek igaza lesz.) Szent László egyedül marad a Jóistennel, s hogy ne kelljen további vért ontani, nyilván a magát ajánlja fel az imádkozó:

*„...Én uram Istenem!
Könyörülj, könyörülj veszendő népemen;
Ontsd ki rám, ha tetszik, méltó haragodat:
Csak népemről vedd le sujtoló karodat.”*

Akármi történjék, az már az isteni akarat megnyilvánulása lesz. Az Igaz Istené. Szent László lesz a kinyilatkoztatója, sőt őbenne testesül meg majd az Ige. Testi-lelki vergődésével Krisztus agóniáját, illetve sírboltba került, feltámadás előtti halálát is megéli-imitálja. Imája meghallgatást nyer, s testi-lelki metamorfózisa – merthogy nyilvános – meggyőzi, mintegy újratéríti a szenvedőket, Janus Pannonius szavával élve, a „megfáradt pannón népet”. A lovagkirály megkapja a kegyelmet, még a dicsfény is megjelenik a feje körül. A tömeg így hiszi el azt, amit lát. A jel teszi számukra nem csupán elfogadhatóvá, de igazzá Szent László útját. Hogy vele kell maradniuk. A győzelemből lett vereséget ő tudja megint győzelemmé változtatni. Illyés Gyula majd Kodály Zoltánt köszöntő versébe foglalja ezt a sorsképletet, mert igenis lehet a vereségből diadal:

*Karmester, nemcsak ezt a kart
vezényled, jól tudod,
hanem egy népet, a magyart,
villanjon homlokod;
akinek hangszekrénye lett
vártömlőc, temető
s kéz-intésedre égre kelt
a poklot-szenvedő;
ki jajból sajtoltad a dalt,
búból az örömet,
verségből a diadalt...*

Élet – halál – élet... Így következnek egymás után és egymásból sokak tanítása szerint. Arany művében a hamu-ősz viseletet fölváltja az élet piros színe, és ami ennél is több, az örökkévalóság, romolhatatlanság aranyának metafizikája:

*Ott letette a gyászt, bibor köntöst vett fel,
Szög haját megkente illatos kenettel,
Arany koronáját a fejére tette,
Aranyos keziját balkezébe vette.*

A királyi trónt és a harcos hadvezér-szerepét is hátrahagyta ekkor a meghallgattatott Szent László:

*„Gyöngye szolgájának mert látást mutatott,
Népem orvosává engem felavatott:
Jertek el! lássátok s higgyetek nevében:
A keresztyén népek igaz Istenében.”*

Ijából, azaz kézívéből már nem ellenségre céloz, hanem az égbe, a majdnem-semmibe, ám ez a mozdulata arról tanúskodik, hogy a gondviselésre bízta nyilat, s ahol az majd leesik, ott lesz az ír a sebekre. És valóban: a keresztfű nevű herbára mutat a Jóisten, akinek eszköze maga Szent László és íja-nyila lett. S ez az eredetmonda veleje is: a nép Szent László fűvének nevezi azóta a keresztfüvet, amely legyőzte a pestist.

A győzelemből deformálódott vereséget változtatta át diadallá, a halálos állapotot étellel élhető életté a Lovagkirály lelki nagysága, nem pedig fizikai ereje. Nem karddal, nem bárdal, láttuk, íjának és nyilának sem volt fegyver-funkciója. Szent László népe orvosa lett Arany János elbeszélő költeményében. Mintha Illyés Gyula visszhangozta volna híres *Bartók* című versében ezt a motívumot: *„Dolgozz, jó orvos, ki nem andalítasz... / tapintva lelkünk, mind oda tapintasz, / ahol a baj / s beh különös, beh üdvös úrt adsz...”*

Mindnyájunk számára minden mesénknél édesebb lehetett s lehet ez az Arany János írta lírai beszély, mert benne Szent Lászlónak nem kellett újra sebeznie ahhoz, hogy gyógyítást hozzon.

Tamási Orosz János

„...gunyhó... az mindég kő...”

Az Álom haváról Magvető havában

Múltból jövet a múltba tartunk, követvén a film szereplőinek útját, az első kockáktól. Ezer esztendő távolából, hátán kis batyuval kilábol a messzeségből három ember. Szegényen, elgyötörten, tele kétellyel és reménnyel. Előttük jár, sokáig észrevétlenül, az elvesző erkölcs tudója, a film egyik legerősebb üzenetének hordozója: holt élő temetetlen nem maradhat. Elgondolkodtató, ám korántsem elringató filmet alkotott Bicskei Zoltán (Álom hava).

Múltból jövet, teszük egyértelművé a filmballada nyitó pillanatai. Az első elhangzó mondatok parallel szűkítik és tágítják a látvány valós idejét: „*hitetlen lett magyar néped, süket a jóra, eleven a bűnre*”, fohászodik egy lány, a hatalmas, kietlen, néptelen, sivár, életképtelen, síró és sívó pusztaság peremén; de talán csak egy beroskadt testet őrző virrasztó égi kendőt látunk, vezeti benső látásunk azonnal a filmköltészet, vizuális ballada tájaira az alkotó, majd rálel a kendő alól felénk forduló arc a keresett öregemberre, pöröl véle, „*virítunk, mint a kikerics, ajándék leszünk a töröknek*”, noszogatja, lábra segíti lassan, s indulnak, vissza a bujdoslásba. De még előbb, pár pillanattal korábban, már szíven ütött bennünket egy különös jelenet: a helyszínen pásztázó tekintet (a kamerát) – nem véletlen a romlás jelzőinek iménti tobzódása – egy árva karó, s azon egy akasztott ember állítja meg, s egy feléje közeledő vándor; külseje rongyos pásztorembert sejtet, kezében kopja. Azzal emeli le a magas karón lengő holttestet, s a földről gyűjtött száraz fűcsomókkal, porló göröngyökkel fedi be. A sírt különös, furcsa, vibráló tánclépésekkel körülugrálja, közben valami felismerhetetlen dallamot dűnnyög, végül annak lábánál a földbe szúrja kopjáját, térdre hull, s fohással búcsúztatja.

Súlyos jelkép akár ez a temetés: a táltos búcsúja végén a kereszt tiszteletét is lerója; félezer esztendő pereg le előttünk pár kurta pillanat alatt, szavak s dialógusok hangsúlytalan fecsegése nélkül; félezer év identitáskeresése, öszszegződése és annak elmaradása; ha figyelünk, fülünk, lelkünk, szívünk azonnal megérti a majd lassan kibomló, felépülő, s egy új, még mindig meg nem értett jövőbe induló történet ívét, irányát.

Furcsa pillanat ez, erős felütés, számunkra majd utóbb a történet egyik lehetséges mottóját, intését jelenti, a film valamennyi idősíkjára rányúló ajtót, de most még elhull ez a szál; a főcím után elkezdődik a történet, a ballada, a dialógus a reménytelenné vált múltból, tartván hőseinkkel a múlt még fel sem sejtett reménytelenségei felé. Sokáig három karaktert követünk, át a haldokló, vagy inkább az élet teljessé válásáig, a természet és a benne élő ember együvé válásának jövőt építő összekapaszkodásáig soha el nem jutott pusztán: egy Hó-

rihorgas (*Deák*), egy Sánta (*Katona*, lovag) és egy Félszemű (*Félszemű*) embert. Szóváltásaikból lassan megtudjuk: török rabságból szabadultak; azt mint fájó múltat hagynák maguk után; most oda igyekeznek, ahonnan elszakították őket, emlékeik, egykori életük, múltjuk még élőnek gondolt-remélt tájára, szeretteik körébe. S hogy oda visszatérve induljanak el újra a remélt, elképzelt jövő felé. Elsőként a Templom falai felé tartanak, annak ott kell lennie, hisz „*ahová egyszer Isten árnyéka esett, ott mindég templom áll!*”, így a Hórihorgas, „*mert csak az egy-eleven-alfabétum vezet művelt hazába*”. Egyikük, említettük, deák (Szilágyi Nándor), másikuk katona (Kovács Frigyes), a harmadik rang nélküli mindenés. A legfontosabb szerep persze neki jut, mind a történetben, mind annak utólagos végiggondolásában (Székely B. Miklós zseniális karakterteremtését élvezhetjük, mint már annyiszor, itt is). A sorskérdések felé láthatóan közömbös vállrándításai, „beszólásai” mellett folyton a következő pillanat túlélésének, netán, esetleg, önösen jobbá tevésének lehetőségeit kutatva van jelen mindvégig, ám közönye hatásosan s erősen fejezi ki: részéről egyszerűen unja a mellette zajló párbeszédet.

Majd a horizont végtelen ürességét szakítja valami. Eddigi utuk reménye, célja, a már csupán *rom* templom közeledik – s ők döbbenet, csalódottan téb-

lábolnak később puszta, árva falai között. A Katona alig várta, hogy hazatérve hadviselésre taníthassa a megmaradtakat, közöttük fiát, mert, ha kell, haljunk meg mind egy szálig, de rabságban nem élhetünk. A Deák a tudományok művelését helyezi előrébb, itt van minden a csonka boltívekre vésve, mutat pillanatnyi erőre kapva a romtemplom falaira, itt van elrejtve, megőrizve nekünk az ősi tudás, őseink tudása, mutatja. No, olvasd, nógatják. Elfelejtetem kul-

Isten, itt vagy-e, kérdi Székely B. Miklós (Félszemű), Szilágyi Nándor (Deák) és Kovács Frigyes (Lovag).

Fotó: Bojan Đurišić – <http://alomhava.com/>

2017/03/10/bojan-durisic-fotoi/

csát, vallja be, s e feledést ki is emeli a film tartalmi szerkesztése – a fogság emlékeit, a megpróbáltatásokat ugyan megírta ő, tehetsége szerint, de annak nyelvezetéből már sok helyen kihullottak saját ősi szavai. Rabsága krónikáját a rabtartók nyelvhangzóinak ritmusában veti papírtekercsre, s ez amúgy káprázatosan jellemzi az alkotó sorok mögé rejtőző, megfejtésre, megbeszélésre, néhol „alkotó magyari” vitára váró szándékát, annak lényegét. A párbeszéd olyas kori monotonája pedig azt is felvillantja, miért a mindenés – a Félszemű – derűs unalma.

Rezignált, flegma. Sok éve, évtizede hallgatja már ugyanazt a tépelődést, a megoldatlanságot, s éli át a pillanatok vereségeinek s a rabszíjak pillanatnyi túlélést érő keserűségét, a múltban rejlő jövő kihívásainak maradandó értékű,

minden időre s időben érvényes válasza – ha úgy tetszik: érvényes nemzetstratégiái – nélkül. Bölcselkedés és gyakorlatiasság összecsapása finom eleganciával jelenik meg a képek pergése közben: tüzet kell gyújtani például, s a Katona nehéz, gyakorlatlan mozdulatokkal hiába kísérletezik a kovakő szikráinak előcsalogatásával. Idegesen próbálkozik, a Félszemű ingerülten venné ki a kezéből az eszközöket, sütné már a madarat, de a Katona félrelöki, rákiáltva: *„Az én dógom!”* S hiába a Félszemű – az örök túlélésre kárhoztatott egyszerű ember – kétségbeesett válasza: *„Én meg tudom!!”* Ha néhány, ehhez hasonló, erős jelenetet nem szalasztunk el, akkor – mondom ismételtlen – nagyon pontosan felépített történetet kapunk mind múltunk ezernyi zsákutcájáról, mind jövőnk kíméletlen lehetőségeiről: az ész és a praktika egyetlen lehetséges konszenzusáról.

Nemzeti sorsballada természetesen nincs nemzeti jelképek megidézése nélkül, így a filmben erőteljes szerepet kap Mátyás király (Csendes László utolsó bemutatója lett a film, a kiváló művész két nappal a díszbemutató előtt hunyt el), ki az állhatatos, pusztíthatatlan szívek születésében látja a megoldást: *„Álljon össze mindahány lelkes ember és emeljen a haza fölé új boltozatot!”* Színre lép, a Deák látomásaként, László király (Mercs János). Aggódo szavakkal figyelmeztet: *„Isten nevét hazugok kiáltják, a részvét igéje fosztogatók ajkán lobog, szívet mérgezők regélnek a szeretetről!”* Attila királyé a majdnem végső jelenés szava (Papp Lajos idézi a néző elé, ki, szívsebészek közt vélhetően a legjobb színész, ám mindenképp hangulatos alakítást nyújt), a haza és a nép sanyarú sorsáért a panaszkodókat vádolja, akik hagyták rabságba hajtani magukat, rablőhordáknak hódolnak és marakodnak egy *„marék kölesért”*. *„Ami soron van: lebírhatalan. És mégis meg kő bírni!... De nem féregként! Amit megtehetsz: tanítsd meg népünket erőben várni. Magyarai módon: Igazságban. Mozdíthatatlanul.”*

Eddig szólunk magáról a filmről, ám e ponton lépünk attól kicsit távolabb. Határozottabban, mint eddig tettük, hisz bár már jeleztük: többről kívánunk szólni magunk is, miként többről kívánt szólni a rendező, Bicskei Zoltán, mint egy történelmi epizódról. A filmballada horizontjából a nemzetballada horizontjába, magába a végtelen történetbe lépünk át, melynek látható, követhető pillanata az idő egy határozott, beazonosítható pontján fogalmazódik, ám, mint fentebb mondtuk, a múltból jövet a múltba tartunk abban, átgondolván, mert ezt kell tennünk, óhatatlanul, a szinte „toposzként” emlegetett ezer esztendőnk távolát. Tudjuk: a film szereplői 1690-nek Álom havában (december archaikus neve) vonszolódnak a fehér havon, a török dúlásban kiürült Bácska pusztaságán. Ember, élet, jövő sehol, többnapj járóföldre senki és semmi nem jelzi az eleven folytatás jelét és lehetőségét – ám a dimenziók ennél is kegyetlenebbek. Mi, akik a nézőtérre ülünk, a huszonegyedik század harmadik évtizedére várva, lényegében azonos vagy kísértetiesen hasonló dilemmákon tündöndünk, folytatódásunk sorskérdéseiben. Folytatván apáink, nagyapáink, dédapáink kísértetiesen azonos tündöndéseit, melyek úgy simulnak bele a film dialógusainak tépelődéseibe, hogy azok idejében dédapáink, nagyapáink, apáink s magunk nemhogy még meg sem születünk, de majdani életünk is – gondoljunk akár csak ama bizonyos herderi jóslatra – többször kétségbe vonatott. Mi tehát már tudjuk, hogy számukra, akiket egy, a múlt hibáival szembenező és az élhető jö-

vő megteremtésére vállalkozó remény és kétely összevetése vezet, nem marad tér és lehetőség, csupán a hibák és tévedések ritmikus-tektonikus ismétlődése; s azt is tudjuk, hogy számunkra is épp azon szüntelen ismétlődő kérdések maradtak, maradnak. Egy nemzet történelmi utazása ez, újra s újra megállíthatatlan útkeresésre kényszerülve küzd, és örökös küzdelmei a megmaradásért, az erős nemzetté válásért vívódnak, telve önmarcangoló vívódásokkal, miközben identitásának, alapvető sorsközösségeinek kérdései fölött örökös kételyekbe, nemzetvitákba zuhan; s válik épp azok által kijátszhatóvá, megoszthatóvá. Gondoljuk végig – ösztönöz erre ez a film is – kihívásainkat az államalapítástól a nagy királyaink elleni harcainkig, Mohácstól a trianoni döntésig, tünődünk el az utóbbi óta eltelt száz esztendőnkön, mennyi elfogadhatatlant fogadtunk el s mennyi elfogadottból hátráltunk ki, éppoly lelkesedéssel. Mi ez a történet, mi is ez a mi történetünk?

„...hátborzongatóan aktuális a mű, mert a bennünket, magyarokat máig foglalkoztató és gyötrő legfontosabb kérdéseket [Katona sorra felveti]. Évezredes Kelet és Nyugat közé szorultságunkat, köztes létünk életérzését, ami így vagy úgy egyébként az egész »Köztes-Európára« igaz. A magunk okozta, mások által ránk kényszerített történelmi konfliktusaink örök ismétlődését, meg nem értettségünket, jogos és vélt sérelmeinket, büszkeségünket, kisebbségi komplexusainkat és dacunkat. Kibékíthetlenségünket a világgal.” Talán nem baj, hogy idéztem Vidnyánszky Attila¹ minapi mondatait a *Bánk bán* ismételt feldolgozása kapcsán mondottakból, jelezve is, nem is, a szerkesztői zárójelbe tett mondatrészsel, hogy a gondolat ott kifejtett konkrét ívét átemelem, egyetemesebbé teszem, kissé mert kapóra jöttek mondandómhoz, s kissé azért, hogy hangsúlyozzam: bizony, ez a történet, a Bicskeié, a Katonáé, a mi ezer évünk bármely szeletének metaforájáé, roppant hosszú, sok-sok elágazással bonyolódik, de mindig ugyanoda fut ki: bolyongunk, elárvultan, a puszta síkon, a végtelen fehér hómezőn, a tisztaság és az elszürkült lélek különös kontrasztjában. Bolyongunk, célt, megoldást, jövőt keresve. Mint annyszor, beszélvén az augsburgi csatáról, a mohácsi síkról, megannyi másoktól kapott vagy önfia vágta sebünkről. Minden történetünk ide fut ki, vagy be, önmagunk marcangoló vádjaiba és önvádjaiba, az elmulasztott vagy kifosztott idő s időnk keserűségébe. Mint annyszor, mint mindig, az ezer év során; s mit annyszor megfogalmaztunk már, államiságunk, nagy királyaink, évfordulóink kapcsán.

Miképp tesszük most, László királyunk emléke előtt hajtván fejet – teszi ezt maga a film, Bicskei Zoltáné is, bár, úgy vélem, kicsit véletlen szülte apropó kapcsán, hiszen a szerb–magyar koprodukciónak forgatott alkotás tíz évig készült, főként az anyagi támogatás késése miatt, s ebben nem a szerb fél bizonyult lassúnak; no de ez egy valóban másik, technikai, ízig-vérig mai történet. A lényeg: a film, talán isteni sugallat nyomán, az Ő kifürkészhetetlen szándékának köszönhetően tíz év után épp idén, a Szent László-év eseményei közé illeszked(het)ve került, kerülhetett a vetítőterembe. Így ott is fejet hajthatunk, mint fentebb mondtam, László király emléke előtt, idézvén tőle halhatatlan, ám minden későbbi korban meghallatlanul maradó mondatát: „*Bűnös ember va-*

¹ *Vérfürdő helyett kegyelem* (Nemzeti Magazin, V. évfolyam, 1. szám – Hattayasas://nemzetiszinhas.hu/index.php/magazin/2017/09/1-124)

gyok, mivel nincs lehetőség a földi hatalomban sáfárkodni igen súlyos bűnök nélkül.” Ezt a tőle származtatott kijelentést a montecassinói apáthoz 1091-ben írt leveléből idézem, de utalhatok a sok, róla szóló jellemzés egyik sokat jelentő, „ércnél maradandóbb” emlékművére: *„Minden ítéletében Isten félelmét tartotta szeme előtt.”* Minden időnkre, mai üzeneteinkre is érvényes mondat ez, idézzük, idézik, ahogyan – az ünnepkör kapcsán – sok más nemes tettét felemlégetik, citálják, de vajon azt jelenti-e főhajtásunk a szent legendás alak előtt, hogy újraszentesítjük, újból törvénybe iktatjuk az ő törvényeit? Olvassunk bele, csak a történelmi játék kedvéért, az archaikus szövegemlékbe, mely kelt, ugye, mikor *„Az ő megtestesülésének ezer kilenczvenkettedik esztendejében, május hava huszadik napján lón szent zsinat Szabolcs városában, melyet a magyarok nagy keresztyén királya, László, ül vala”,* s törvényeket hozott, egyebek között arról: *„Mindenekelőtt végeztük és esküt mondtunk reá, hogy akármely főember közelvalója taláztatnék lopás vétkében egy tyuk áránál feljebb, senki semmiképen el ne rejthesse vagy meg ne oltalmazhassa azt.”* És, továbbá, arról: *„Ha vitézek az ő ispánjok ösztönzéséből vetnek akadályt a nyomozásnak, fizessen értek ötvenöt pénzt az ispán és annak utána próbáltassék meg.”* Ugye, mennyivel egyszerűbb mindig egy kicsit igazítani a törvényeken, mintsem betartani, a társadalmi keretek fejlődésének rendjébe illesztve, a régi törvényeket?

Ám ez csupán kis előreszaladás volt, egyben jelzése annak: egyszerre szönlünk mi most egy filmről, egy királyról s más királyokról, de mindenekelőtt arról a történelmi folyamról, melybe a film által megszabott pillanatban gázolunk ugyan bele, de partja – folyamatai – mentén hosszú utat tettünk meg, s belátunk távolabbi horizontokig. Így ugyan pontosan tudjuk, beülvén az *Álom hava* filmjét vetítő terem nézőterére, hogy a ránk váró élménybe foglalt idő a török hódoltság kora, s helyszíne a bánáti aracsi romtemplom, ugyanakkor a fülünkbe csenghet – sok impozáns mondaton túl – néhány valós, huszonegyedik századi tapasztalat a helyről s a történet utókoráról. Amikor *„Aracson ünnepnapokon minden csupa fennköltség és pompa. Megérkeznek a magyar kultúra és politika jeles képviselői, hogy identitásunk évszázados alapjainál mondják el magasztos beszédeiket. A népes hallgatóság elhelyezkedik a templom előtti partosabb részen, de hátra ritkán merészkedik. Ott a girbegurba erek és a sűrű dzsumbusz mögött kezdődik a bánáti pusztaság, ahol annyi évszázad után még ma is élnek magyarok. Vagy csak szenvednek? Nem tudjuk, hiszen ide nem ereszkedik le senki”* – idézek² egy kifakadást az érem, a díszérmék másik oldaláról szóló riportok, beszámolóik közül, bizony, fontos mondatok, különösen a mai bánáti magyar sorskérdések³ perspektíváinak megértésében

² „Anyámnak te voltál a kedvence életében, én leszek a halálában!” (Takács Rajmund, Press Szó, 2015. 09. 11. – <http://www.press-szo.com/aracsi-pusztatemplom>)

³ „Hát ha nincs gyerek, akkó nincs! Mi csinájak én ez ellen? Ha most ez a divat, máskor vót annyi, mind égen a csillag. Pláne ennek a szegény magyar népnek, tíz is néhun, tavassza csak úgy ellepték a határt, mink is vótunk négyen. Na de akkó is mit ért, hogy meztláb egymás tetejin-hátán fészkelődtek. El is veszelődött ez a sok nép, ki erre, ki arra. Most meg ez lett a divat, hogy nem akarnak gyereket se, csak a gazdulásba akar mind beledögleni. Mind aszisi, hogy még egy kicsit köll kaparni.” (Takács Rajmund, id. m.)

tanulságosak, de, ahogy mondják, van másik. Íme: „A földet nem lehet becsapni. Ha nem műveled, parlagon marad. A föld nem alkudozik. Mészöly azt írta valahol, hogy a bölénycsorda sosem tér le a megszokott csapásról. Ha belepi a hó, lerogy, beledöglük, de megy a maga útján, míg a lába bírja. A bácskai magyar paraszt is kilövésre ítélt bölénycsorda. Még erőlködik, szügyig a hóban, foga csikorog, de már csak a nyoma látszik. Nagyon billegünk Isten kérges tenyerén.”⁴ És, igen, ünnepeinknek ez a valós ideje, innen kellene nem csupán indulnia, de érkeznie is minden főhajtásnak, neki-nekibuzdulásnak, a történelmi idők vetésének és aratásának.

Ahogy az *Álom hava* teszi, felkínálván a parallel gondolkodást mindarról, amit a messze múltba vetítve idéztet hőseivel a még messzibb múltakból – csupa maradandó, de meg nem fogadott tanítást, intelmet, ösztönzést jóra, de leginkább arra: a valós kérdés mindig az, hogyan akarunk megmaradni? A valós kérdés nem a rabság vagy szabadság között fogalmazódik meg, nem az a döntő, hogy hódítók vagy meghódítottak leszünk s maradunk, hanem az: miként őrizzük meg hitünket, önmagunkat, akár elnyomatásban, rabságban, avagy hogyan áldozzuk föl önmagunkat hamis szabadságok illúzióinak végső rabságában? Szabadságtudatunk a megőrzött történelemből fakad, s ugyanonnan identitásunk is, mely által megőrződik s öröklődik a szabadság szeretete, akarása, kívánása, tisztelete – s mindezek által, s csak ezek által, megőrződik maga a szabadság. A lélek, a szellem szabadsága. De elérhető-e mindez akkor, ha folyton csak keresgetjük helyünket a történelem folyamában? Csak gondolatban fussuk át: mi minden történt velünk a film ideje, 1690 óta? Túl hosszú idő? Akkor azt: mi minden történt velünk a mögöttünk álló három évtizedben? Ez utóbbit vajon átláttuk s átgondoltuk-e, kisebb-rövidebb szakaszai előtt, s átlátjuk-e most, a közeljövő lehetőségeit? Így, innen folytatva tűnődjünk tovább, az említett nézőtéren, a film – s nemcsak a film – apropóján.

Melyben, hogy azért visszatérjünk szűkebb folyamszakaszába, az aracsi romtemplom félig leomlott falai között hagytuk el tépelődő hőseinket. Akik, újra s újra elmondom, a mi korunk tépelődő alakjai. A Deák, aki a többieket kárhoztatja, „Nem hiszik a lélek erejét, de tőlem várják, hogy mi legyem”, dünyögi, pedig hát „a lélek szüli a szót, a szó pedig a tettet”, sóhajtja, és summázná is, „.....mivel számolánk? Pallérozott, nemes lelkű ifjakkal, akik majd föleme-

Itt kell lennie, még. Szilágyi Mándor és Kovács Frigyes. Fotó: <http://alomhava.com/2017/03/10/fotok/>

⁴ Interjú egy modern vajdasági magyar „nejlonparasztal” (Serbia Insajd, 2011.09.30. – http://srbija.blog.hu/2011/09/30/interju_egy_modern_vajdasagi_magyar_nejlonparasztal)

Az ebéd öröme Székely B. Miklós (Félszemű) arcán.

Fotó: Srđan Đurić – <http://alomhava.com/2017/03/10/srdan-duric-fotoi/>

lik szegény hazánkat, ha kell, újra és újra”. A katonára türelmetlenül inti le ezt, „most katonák köllenek, akik előbb tesznek, aztán vakaróznak. Karddal a kezükben.” A rövid vita végszava a Deáké, körbemutat az elhagyott romok között, „ihol a póre kard tudása”, legyint, s közben – tanulságos pillanat – a Félszemű gyűjti a fát a tűzre, tollazza az általa szerzett madarat, füvekkel ízesíti, forgatja a nyársat: él. Túlél. S ez a túlélés, a maga rituáléjában, alig érzékelhető utalás ez, az élet ősi ritmusait őrzi

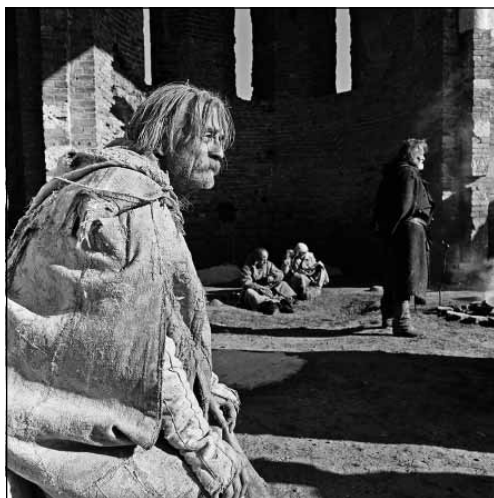
s villantja fel, dalai, szólásai nem kötődnek egyházi liturgiához, de még csak illendőnek mondott szíveslátáshoz sem; minden gesztusát a pillanat meghosszabbítása motiválja – a földből s az élelemből nyert tapasztalatban hisz, annak erejében, nem egyéb metafizikai magaslatokban. Lényeges ellenpontja ez e történetnek, s amúgy történetiségünk minden másodpercének megszívlelendő súlyú jele. S pereg a film tovább, a romtemplom falai közé betérnek a már látott szereplők, az Öreg, a Lány, s majd a Pásztor. Szavaiknak súlya, a történetben jelentősége lesz, ám a párhuzamos szálon, a film terének paralleljében, mely így immár növeli a néző parallel-lehetőségeit, feltűnnek, a Deák látomásaiként, hajdani nagy királyaink. Elsőként, hiszen, mondtuk, időutazás ez ezer esztendő távolába, elsőként tehát Mátyás király szólítja meg a magába roskadt Deákot.

Az első jelenés a szellem- s a lélekerő elvesztegetésének, fel nem ismerésének apoteózisa. Új boltozat kell a haza fölé, parancsolja Mátyás király, „Krisztus urunkkal és az ősök tudásával”. A dialógus tanító pillanata, mikor a király nyitva hagyja a Deák kérdését: „A régi hitre támaszkodjunk, Felség?!” A válasz: „Az aligha lenne elég. Az idő mást kér.” Hiszen az idő sohasem áll meg, a változások változásokat hoznak, új helyzetek, új körülmények, ám ha mindig tudjuk, honnan jöttünk, s miért, mi végre vagyunk itt, ahová rendeltettünk – márpedig, s ez szintén a király szava, a választ, vagy annak adott kori értelmezési lehetőségét, minden új kihívásnak abból gyökeredzően való megfelelését az „Árpádok óvta Legendárium” rejti –, akkor az a boltozat akár el is készülhet. De „Minden ember kölletik”. És, mindenekeelőtt, ismernünk kell a régiek tudását, így Mátyás, „Hozd haza külhonból róva írott könyvtárunkat. Hozd haza szétrablott emlékezetünk” – inti a Hórihorgast. Majd a jelenés eloszlik, minden ember kölletik ahhoz, verődik még bennünk a szó, de a film meséjének következő jelenetében, közvetve, folytatódik a metafora. Az Öreg időközben kölesmagokat kínál a túlélőknek, s a Deák a jog vélt igazságának álláspontját hangoztatja; a magok

elhagyott földek vermeiből származnak, a gazda meghalt vagy rabságban sínylődik; ám ez akkor is lopás, vallja a Deák, „A máséból bűn vetni”, hangoztatja, meg sem hallván szinte az Öreg feleletét: „Az élet föllebb való...” A Katonát még annyira sem izgatja fel a kölesmag, nem szántóvető ő, kardot forgatna, újra, ám a Fél szemű mohó-boldogan nyúl a magokért – mit a Deák kiüt a kezéből, le, a földre. „Neki nem jár”, kiáltja, a szóban benne minden megvetése – s benne magasztos küldetésnek gondolt szerepe minden tévedése, hiábavalósága. Majd a történet súlya tovább nő, az Öreg az élet – s az Élet – körét rajzolja, szűken mért kimondott szóval, inkább jelképekkel üzenve, a Fél szemű érti s értené, bólogat, ám a két pallérozott elme láthatóan tanácstalanul figyel, értve is, nem is, majd eszmecserejük a „szokásos” mederbe zökken. Szokásos, mondom, mert az elhangzó okfejtések – „Izsák pasát a bécsi „tallér-tologatók” bérelték Nándorfejérvárnál, a török ágyúit a francúz bankárok fizették, a talján hajók vitték a török sereget a Bizánc nyakára és...” – kínzóan ismerősek; mint megannyi „Kávéházi Konrád” sorolják az adott pillanat pillanatnyi végzetének egyik magyarázatát, a külső okot, az összeesküvést, szinte halljuk ezer évünk megannyi vereségének, vesztésének, veszteségének oly gyakorta épp így, ilyen mederben megfogalmazódó „tényfeltárását”: a múlt eseményeit kezdik taglalni hát, vesztett háborúit, árulásait, s a dialógus lassan átvezet bennünket a második jelenésbe.

László király alakjához. Aki, mintha, önmaga idejét említvén, az iménti események súlyát húzná alá, mintegy előrevetítvén azokat: „....feledém mit kér a világ. Feledém, hogy a király üdve: országának oltalma. (...) pedig engedni a Rossznak éppoly bűn, mint oktalán vérrel szennyezni kezünk”. Talán e párbeszédben válik pontossá, tetten érhetővé a filmtörténet íve, iránya: az összegzés éppen hogy királyaink – és sokszor általuk oktalanná vált történelmünk – tanúságainak faggatása, a helyes elemzés irányába tett ösztönzés útja mentén halad. Mind Mátyás, mind László bűnökkel vádolja önmagát, hibás lépések elkövetésével, s amott, a történet előrehaladásában is ugyanez ismétlődik, a végzet lassan felködlik, a szereplők nem ismernek egymásra, nem értik egymás gesztusait, üzeneteit – a jó akarása varakozássá, kivárássá, az idő elmulasztásává fajul; a Deák László királynak mondja, „soha nincs két magyar egy hiten”, már királyára sem figyel, intésére sem figyelmeztet, a helyzet nekünk, nézőknek, hogy mondataink ágyát ne feledjük, immár ismerősen végzetszerű, mondhatni, minden, ami csak lesz, túl a film idején, már pontosan értelmezhető.

Ahogy Szent László alakja, üzenete is. Túl a filmen, túl évfordulón, s túl a főntebb malíciával említett – bár nem csupán ilyen szándékból idézett – tör-

Erős várunk a varakozás...

Fotó: <http://alomhava.com/2017/03/10/fotok/>

vényein, érdemes néhány utalást tenni legendáriumára. Annak a nép nyelvén örökített tanításaira. A jó király, ha kell, vizet fakaszt a szomjazóknak. A jó király, ha kell, a hegyben is utat szakít, hasadékot nyit serege előtt. A jó vezető nem engedi fölprédálni, elherdálni a legyőzött ellenség javait. Nem engedi oktan módon lemészárolni a legyőzötteket. A jó király istenfélésre tanítja népét, a csodák színhelyét templomokkal, kápolnákkal jelölve s őrizve meg. S a jó király legyőzi a kapzsiságot: kavicsá változtatván a gonosz aranypénzeit. Mennyi óhaj fogalmazódik meg a legendáriumban; s mennyi akár abban a mondatban, mely tárgyalt filmünkben hangzik el, László király jelenésének végén: *„Megronthatod a földi élted, a honod is, de a Boldogok Országát soha!”* A Deáknak mondja ezt, ki addigra elmerül a múlt bűvöletének ringatásában, újraéli elméje egykori bölcsőjét, miközben – a történet másik helyszínén – érik, beérik a végzet. Ugyan még a Pásztor percei jönnek, a film elején látott magányos hírmondóé, aki bevetődik a romok közé, szótlán megpihenést kérve, s nógatásra facimbalmon játszani kezd; izgató, fájdalmas, kataton, szaggatott jaj-dallamot, dallamtalan jajsót, a hangszer percekig sír; bár szavunk parallel szól továbbra is, de itt fontos megemlítenünk, hogy ezt a zenét, ezt a filmzene-fölfogást Szabados Györgynek köszönhetjük, ami nem kis bátorság – malíciánk szóljon annak: kevésbé elszánt rendezők talán épp itt „megtörnek” s kontextusba emelnek egy korabeli énekmondót, akár az aracsi dúlást említő Tinódit. De részünkről ez, gyorsan mondjam, szelíd ironia s dicséret – mert alkalma annak, hogy újra hangsúlyozzuk: Bicskei Zoltán filmje úgy archaikus, hogy minden megszólított pillanatában modern, korszerű, huszonegyedik századi nyelven szól, magyarul kelet-európai és a Kárpát-medencei népek közös nyelvén szól – magyarul.

A film, persze, amit közben elhagyunk, időzvéen a Pásztor pillanatainál, időzvéen a Szabados György által ihletett zenénél –; újra kellene – ...kell... – hallgatnunk, külön: de talán épp Bicskeivel közös munkájuk⁵ hangjegytöredékei szólalnak itt meg, talán csak hasonló; visszajátszván már pontosan tudjuk, hogy hasonlóságában is továbbgondolt inkább Lukács Miklós pazar játéka – úgy lesz itt jelen, hogy gördíti tovább magát a filmet, s teszi ezt a Pásztor is. *„A sinus hang lassan átsüvíti a tájon”*, makacsul gördítve tovább a film dramaturgiáját. Jelenlétük – a Pásztoré és fájdalmáé – egy másfajta fájdalom, hiány, kétségbeesés jellemzőit sűríti, hangjuk a remény teljes elvesztésének hangja; nincs folytatás, nincs már lehetőség élni, mert nincs, nem maradt miért, fordíthatjuk le így mondatait, gesztusait; pontosan értjük, ha akarjuk, kik találkoznak s beszélgetnek itt együtt, az Öreg és Ő, talán van, nyílhat egy lehetőség, egy esély, utal arra tétován az Öreg, de nincs, utasítja el a Pásztor, értve és értelmezve nemcsak az esély lényegét, de az Öreg kilétét is. *„Szembemenni a fekete üdővel”*, kiáltja, s legyint. A táltos szív – *Becséé*, igen – megszűnt dobogni benne, érzékelteti; alakjában, pillanataiban amúgy itt is rávévedhetünk a film történetének remek hangsúlyaira, a kép nyelvén, dinamikáján kimondott üzeneteire, itt ér véget az a különös ívű tánc, amit a film elején láttunk; mikor a táltos az ősi hit és a keresztény szertartás szerinti tiszt-

⁵ Szabados György & Bicskei Zoltán: ...hanem ez a hatalmas égbolt... (<https://www.youtube.com/watch?v=-Q1DQkzA2Z0>)

teletet egyaránt megadja a halottnak; s itt, mondataiban ér véget talán valóban az a hitvilág, mely – ragaszkodván külsőségeihez és elkülönüléséhez – végképp korszerűtlenné válik már a folytatódó időben. Ahogyan, hallottuk, Mátyás király sem mond mást: *„Az aligha lenne elég. Az idő mást kér”* – fogalmazta meg, emlékezhetünk szavára, a maga jelenésének idejéből. S a Pásztor is érzi ezt, noha benne még él a múlt büszkesége, a régi eszközök régi diadala; talán jelenés ő is, ködlik fel bennünk a sejtelem, valamit a Deák is megérez, mert nagy reménnyel kérdezi tőle, lesz-e jó királyunk – hiszi, hinni véli a válaszdától, hogy mindent tudó embere az időknek –, ám a felelet, félvállról, távozóban odavetve, keserű s kiábrándító: *„Ahho nép is kéne, nem csak ijennők”*. S mintha őt igazolná, de nem hite vesztettségét, a jelenések sorában utolsóként elénk lépő Attila király, ki megvetően-feldúltan összegzi a Deáknak véleményét: a ti időtökben már csak a fekete idő dül. De *„A legnagyobb erőt kérd segítőül. A hosszú időt. Tudd: ami soron van, lebírhatatlan. És mégis meg kő bírní!... De nem féregként! Amit megtehetsz: tanítsd meg népünket erőben várni. Magyarai módon: Igazságban. Mozdíthatatlanul.”* És lassan végére érünk a történetnek, a jelenéseken belül s kívül, a film cselekményének szálai éppúgy összezsomósodnak, sőt, azok talán egyszerűbben, mint a mi közös történetünk; halál, rablás, erőszak, gyilkosság, bűn és bűnhődés, megbánás, gyónás, megbocsátás, sorra minden megtörténik, robbanásszerű végkifejletként, a filmköltészet néhány fortissimoja – a Hórihorgas gyónása apjáról, lám, milyen gyönyörű áthallásra invitálása ez is az eposznak (*„holott a sírt, hol nyugszik apja, kellene megbotoznia”*, jut eszünkbe, ha kinek eszébe jut, de ne most fejtjük ki, ahogyan Ferenc atya jelenetbe s jelenbe lépésének oly pontos metaforáját –, vár még ránk tehát sok gyönyörű pillanat, de már csak azért: szál ne maradjon, itt, a nézőtérben, a ma hazavitt történetben, elvarratlanul. És a távoli, a teljes történetben sem; a túlélők élnek tovább, cipelik sorsuk terheit és örömeit, küzdenek a megmaradásért, s lassan nagyon nagy súllyá nő bennünk az a felismerés: a film valós ideje óta, amikor a török dúlása után évszázadokra a semmibe zuhant egy nép élete, s talán maga a nép is, amikor templomai már csupán romfalakként álltak, mementóként, nos, akkor egy maréknyi ember – talán mert egyszerűen nem volt más, istenfélőbb választása – úgy döntött: életben marad. A fölöttük átutazó, átsuhanó idő azt mondta magáról: ezerhatszázkilencvenet írok. S számukra és utódaik számára lassan eljöttek az ezerhétszáz, az ezernyolcszáz, az ezerkilencszáz és a kétezres évek, évtizedek. Mostanában az utóbbiakat gyűrik, konokul, szívosan, maguk alá, mint *„kilövésre ítélt bölénycsorda. Még erőlködik, szügyig a hóban, foga csikorog, de már csak a nyoma látszik. Nagyon billegünk Isten kérges tenyerén.”*

Gyönyörű történet, szép mozi. Meséjében, mondjuk ki egyértelműen, belefoglaltatik, megfogalmazódik mindaz, ami még csak vár szereplőire az idő elkövetkező eseményeinek sodrásában; a végső pusztulás szélére sodródott nép, népesség lassan erőre kap, kiegészül, ki ilyen, ki olyan vérrel s vértől gazdagabban, összefognak, s nem, nem, az elsődleges gondolat itt még nem a megbékélés. Sokkal inkább az együttműködés, az összekapaszkodás, annak fölismerése, hogy egy külső ellenség ellen – mely bármikor s bárholonnan elindulhat erre s lecsaphat – csak közösen szállhatnak harcba, a sors, a rög,

„Bűnös vagyok” (Székely B. Miklós – Fél szemű)
Fotó: <http://alomhava.com/2017/03/10/fotok/>

„Ezt itt köll levakarni” (Székely B. Miklós)
Fotó: <http://alomhava.com/2017/03/10/fotok/>

a közös múlt közös kultúrájának megvédése érdekében. A sebek okozói és a sebek elszenvetői, az egymás ellen vívott véres harcok maradék túlélői végül közös életre, együttélésre kényszerülnek; s akkor maradnak meg, ha lassan, átveve egymás szokásait, tiszteletét, beillesztik életükbe a közös szabadság jogait és kötelességeit úgy egymás, mint önmaguk felé. S majd abból fölfakadhat a megbékélés egymással, lassan, nagyon lassan, nagyon nehezen, de egyedül ez tarthat meg bennünket. Hisz – egyedül együtt jobb...

Leírni, persze, egyszerűnek tűnik, lám, a fenti megfogalmazás is kissé olyanra sikeredett, mint a már említett riportban az ünnepek szónokainak díszbe rántott tirádái. Mert a lényeg ennél sokkal egyszerűbb: az egymás ellen elkövetett bűnei egyénnek, népeknek, úgy ragad ránk, elkülönülni akaró történelmünkre, mint a film katar-

tikus fortissimojában Székely B. Miklós arcára az általa rákent iszap. „*Pokolra való gyilkos vagyok*”, keni, önvádja indulatában, megértvén, mit cselekedett; s a túlélésig tartó vezetésre vállalkozó fiatal nem szánja, nem otthagyja, nem lép át rajta, nem ítélik, ám annál inkább lesújtanak szavai: „*Azt hiszi, hogy eldobhassa az orcáját? Odaát meg majd másikat kap? Ezt itt köll levakarni.*” Kemény szavak, az egyetlen járható út gesztusa s intése – ami, ha kell, történelmi intés, hisz, lám, itt akár László király legendáriuma is élénk sejlik. Iskolás gyermekként még tudtuk, megtanultuk kiáltását: „...*ha megtérnek, hadd éljenek!*” Majd elfelejtettük, s ezer év számos csatájában indultunk egymás ellen, de vajon mindig istenfélésben, a közös jó parancsait követve? Egy táj közös történelmének közös kérdéseit megfogalmazó film élménye alatt tűnődve léphetünk ki a nézőtérről végül, s gondolkodhatunk el azon: vajon lettünk s leszünk-e valaha ennél – mindig *fizető* nézőnél – többek?

Lehetünk. Lehetnénk. Mert, illesztem ide, még a filmről s filmből, de már az ezer esztendőből a legfontosabb jelzését a „lenni” lehetőségének. Ami nem más, mint tenni, hinni, érezni, érteni s elfogadni a legfontosabb – talán – ívét, pillanatait a Bicskei-eposzban: a Boldogasszony jelenlétét, velünk maradását. Ki fohászt mond értünk a film nyitó pillanatában, *„Kezembem van kis oltárka, nyakamban van kőolvasó, környülöttem Fűország népe, szent szíved szomorítója”*, halljuk, majd közöttünk marad, éli a hitelenné váló

Virrasztónk (Tóth Anita)

Fotó: Bojan Đurišić – <http://alomhava.com/2017/03/10/bojan-durisic-fotoi/>

környezet – nép – sorsának minden keservét, együttes fájdalomát, teríti ránk a kegyelem hitének gondviselését s a gondviselésbe vetett hit kegyelmét, hogy, majd a végső pillanatban, a film utolsó kockáin, ahogy életünk minden utolsó pillanatában, újra és újra fölénk terítse a fohász virrasztó kendőjét: *„Hajolj le Fűország népéhez Uram, mert itt minden oly apró és kicsiny, itt mindent jobban köll szeretni, ne hagyd őket gyengeségben, mert látod ugye Te is a Jónak éhomát, te Nagy, Szent Isten.”*

Maradandó élményt jelent a filmben annak minden szereplője; erős, nagyon erős, átgondoltságában és érzelmeiben egyaránt az Tóth Anitáé – de hát látni fogja,

akihez eljut a film látásának akarása; mi most elszakadunk ennek részletezésétől. Eddig sem törekedvén a filmrecenziók szabályos és megszokott kereteinek betartására; hát továbbra se tennénk ezt. Mégis, valami hasonlót, zárszóként, a szakmából tennénk ide, nevezetesen a főszereplő, a zseniális Székely B. Miklós megfogalmazását⁶ önmagáról: *„Az vagyok, aki vagyok. Ez [...] fontos volt a filmesek számára. Utána még hosszú idő telt el, amíg megértettem, hogy nekem nem is szabad a szakmát megtanulni, mert nekem az csapda.”* Mindez persze nem azt jelenti, hogy ne tudná, mint ahogyan azt is jelenti, hogy a film valamennyi alkotója természetesen nagyon pontosan tudja, ismeri és alkalmazza a „szakmát”. Épp csak, itt és most, ahogy a történet kerettörténete érzékelteti – a stáb a helyszínre érkezik, lassan belakják, berendezik, majd a forgatás végén elpakolnak –, nem a szakmai kérdések a lényegesek. Épp elég bajunk van abból, hogy a politika, a nagy- és utóbb mindig kispályásnak bizonyuló politika állandóan borzasztóan bebizonyítja: megtanulták a szakmát.

De hát nekünk, *nekem*, épp ez jelenti a csapdát.

⁶ *„Én nem a színházzal akartam foglalkozni”*. Székely B. Miklóssal Regős János beszélget (szcenárium V. évfolyam 3–4. szám, 2017. március–április – https://nemzetiszinhas.hu/uploads/files/folyoirat/szcenarium_V_3.pdf)

Fénylően világít

Prokop Péter Szent László-ábrázolásai

Prokop Péter (1919–2003) a 20. század második felének egyik legjelentősebb magyar festőművésze. Itthon a szakmában még kevésbé ismert, mert alkotó éveinek nagyobb részét, 1957–1999 között, Rómában töltötte. Itt, főképpen az 1970–80-as években, nagy elismertségnek örvendett.

Prokop Péter Kalocsa szülőtte, széles körű általános műveltségét a kalocsai jezsuiták neves gimnáziumában szerezte. Felsőfokú tanulmányait a kalocsai érseki szemináriumban folytatta, ahol mindenekelőtt személyisége elmélyítésén dolgozott. Itt nagy hatással voltak rá Prohászka Ottokár tüzes lelkű, költői írásai. 1942-ben szentelték pappá. Képzőművészeti tehetsége már iskoláskora előtt megnyilvánult, és az iskolás években kibontakozott. Káplánként is csak eszközként hasznosította művészetét a kalocsai egyházmegyében a hitoktatásban és az emberekkel való kapcsolatában. 1945 őszétől, a háború befejeztével az érseke küldte el a budapesti Képzőművészeti Főiskolára. A monumentális festészeti osztályra iratkozott be, mivel hivatást érzett a katolikus egyház templomainak képzőművészeti megújítására. Aba Novák Vilmos művészete konkrét útmutatást jelentett számára. Ővele sajnos már nem találkozhatott a főiskolán, mert 1941-ben meghalt. Katedróját Kontuly Béla vette át. Ő volt Prokop Péter első mestere az Akadémián, de őt is, mint sokan másokat, 1947-ben a kommunista politika eltávolította. Helyét Kmetty János vette át. Prokop további mesterei Barcsay Jenő, Ferenczy Béni, Elekfy Jenő és Dénes Jenő voltak. 1949-ben, a diploma előtt fél évvel a kalocsai érsek visszahívta a főiskoláról, mivel a kalocsai érseki tanítóképzőt is államosította a kommunista kormány, s így nem volt már szüksége az egyházmegyének festőművész tanárra. A főiskolán Barcsay mester egyéniségét és művészetét tisztelte leginkább, aki később barátságába is fogadta. A főiskolán, a tanároknál is mélyebb élmény jelentettek számára a folyosón látható Csontváry Kosztka Tivadar-képek – a *Mária kútja*, a *Zarándoklás a Cédrushoz* és a többiek –, amelyeket Gerlóczy Gedeon gyűjteményéből éppen azokban az években restaurált Dénes Jenő tanár. Csontváry mágikus világképe, prófétai látomása, expresszív művészi ereje, amellyel meg kívánta változtatni a világot, nagy revelációt jelentett Prokop Péter számára. Ez az élmény folytatódott, felerősödött 1959-ban Brüsszelben, a világkiállításon „*A modern művészet 50 éve*” című tárlaton, ahol a nagy honfitárs nemzetközi bemutatkozásán tanúja lehetett a művész alkotásai iránt megnyilvánuló egyetemes csodálatnak. Ekkor vetette papírra a jeles Csontváry-tanulmányát, amelyet majd 1985-ben Kardos Klára tesz közzé, a *Teremtő dicsérete* című, Eisenstadtnban megjelent kötetében. Ebben olvassuk: „*Ő megragadja a természet mögött settenkedő világértelmet. A Cédrus képtere a világmindenségévé szélesül. Roppant dinamikával tör fölfelé az ikerfa időtlen monumentalitássá. Ágaiból föltartóztathatatlanul árad szét az energia. Diadalmas életerő. Nagyobb a hegyeknél. Mögéje törpül a Libanon havas hegylánca. Háromszög koronája időn és téren túli rend. Az összeölelkező két törzs a lombban ülő*

madárral a hármasságból fakadó egység. Történet nélküli örök létezés. Ez a cédrus él. Lélegzik. A kozmoszból elének lépő, megelevenedett kinyilatkoztatás. Én vagyok, aki vagyok. Az Abszolútum.”¹

E néhány sor bepillantást enged Prokop Péter művészi hitvallásába. A művész az Abszolútum, az Isten világának megjelenítésére törekszik. A művében az Isten diadalmos életerejét igyekszik megsejtenni... A művész terem! A művészi alkotás étellel teli! Az ábrázolt él a képen, és sugárzik! Erre törekedett Prokop Péter egész életében, minden alkotásán.

A következőkben tekintsük meg Prokop Péter néhány Szent László-ábrázolását, hogy hogyan valósult meg bennük a művész célkitűzése.

Prokop Péter egyik legkorábbi, ma is látható, monumentális Szent László ábrázolása a Komárom megyei Szend – ma Szákszend – községben, az Esterházy József által építtetett jeles barokk templom mennyezetét ékesíti (1. kép). A kép a templom 1955-ben készült boltozati freskó-sorozatának része. A művészt Prokop költő barátja, Tűz Tamás (1916–92) – eredeti nevén Makkó Lajos – hívta meg a Kalocsától távoli, dunántúli községbe, ahol 1949–1957 között ő volt a plébános. Tűz Tamás elragadtatva látta Prokop Péternek az 1950-ben készült freskóit a Baja közeli Sükösdön, amelyeket Prokop egykori tanára, Belon Gellért, az akkori plébános – későbbi püspök – megbízásából készített. Ezt a freskó-együttest a kortárs művészeti kritika tekintélye, Dr. Kopp Jenő, a Fővárosi Képtár igazgatója a legnagyobb elismerésben részesítette. *„Aba Novák Vilmos 1935. évi jázszentandrásai freskója óta nem hangzott fel az egyházművészetünkben ilyen őszinte, új, friss hang”* – írta.²

Prokop Péter művészetének meghatározó vonása az őszinte, mély hit, amely fénylően világít a képeiből! *„A földöntúli lét fenségét és erejét a színek ragyogásával, a kompozíció dinamikus erejével érzékelteti”* – folytatta a jellemzést Kopp Jenő 1951-ben. S ez a meghatározás érvényes Prokop Szent László-ábrázolására is a szendi templomban. A barokk csehsüveg boltozat kerek mezejét hat cikkelyre osztotta, és ezekben jelenítette meg a legkorábbi, legfontosabb magyar szenteket: Istvánt-Imrét, Lászlót, Gellért püspököt és Szent Erzsébetet a Magyarok Nagyasszonya körül. Szent László, a minden csatában győztes hadvezér, István és Imre párosát követi a körlap függőleges tengelyében, kiemelt helyen. Ő diadalmos, országunkat megszilárdító, lehetetlent nem ismerő, igazságos ember, aki tudott megbocsátani, de tudott büntetni is. Példa minden kor embere előtt. A szendi freskón szembefordulva áll előttünk, mint aki éppen hazatért a győztes csatából (2. kép). Jobbjában tartott bárdját a földre támasztja, a lába mellé, míg a baljában magasra tartott pallosa arany markolatával Krisztus keresztjét idézi, amely győzelemre segítette. A pallos pengéje vakító fehéren fénylik. Függőleges vonala megismétli, hangsúlyozza a ruháját ékesítő hatalmas kereszt ugyancsak fénylő fehér vonalát. Ezek a kép biztos szerkezetét képező formák egyúttal László határozott, fénylő, egyenes jellemét sugározzák felénk. Mindezt a piros katonaköpeny dinamikus lobogása emeli ki. László tekintete mélyen emberi, sötét haja és szakálla fiatal korát

¹ Prokop Péter Csontváry: *Zarándoklás a Cédrushoz* című tanulmányát közöltem a *Prokop Péter festőművész (1919–2003)* című monográfiámban. Szeged, 2003, 110–112.

² Dr. Kopp Jenő, Vigilia, 1951. február

jelzi. Páncélsisakját keskeny aranykorona szegélyezi, amelyet vitézségével érdemelt ki.

Prokop Péter 1957. január 6-án, az 56. októberi forradalmat vérbe fojtó szovjet rémuralom kezdeti eseményei láttán, és Belon Gellért biztatására átlépi a magyar–jugoszláv határt. Márciusban már Rómában van, a Magyar Akadémia Via Giulia 1. épületében, amely akkor teljesen a *Pápai Magyar Intézet* használatában volt. Itt szeretettel fogadta Zágon József rektor, a világ menekültjeinek vatikáni megbízottja, és Mester István pápai prelátus, az intézet igazgatóhelyettese. Segítségükkel beiratkozhatott a római Accademia delle Belle Arti festő szakára. Itt Cipriano E. Oppo neves olasz festőművész lett a mestere.

1957-ben Prokop Péter már kiállítással mutatkozott be Rómában a Palazzo Falconieriben. A megnyitót Cipriano E. Oppo tartotta. 1960-ban kitüntetéses diplomával fejezte be tanulmányait a Római Képzőművészeti Akadémián. Prokop művészetének római kibontakozásában biztos technikai alapot jelentett a budapesti és a római képzőművészeti akadémia elvégzése.

1958-ban megbízást kapott a Pápai Magyar Intézet kápolnájának a kifestésére. A Borromini tervezte 6,80×5,90 méter alapterületű terem oldalfalait Prokop Péter mélyen átgondolt teológus program szerint ékesítette remekművű festészeti kompozíciókkal. A két ablak közötti oltárfalon Krisztus kereszthalálát jelenítette meg. A jobb oldalon Krisztus 2000 éves Egyházának főbb egyéniségei jelennek meg Szent Péter főapostol, az első pápa trónoló alakja körül. A bal oldali hosszanti falon három jelenetet látunk: balról a babiloni fogóságban sínylődő, és onnan nagy bizalommal Istenhez fohászkodó ószövetségi választott nép képviselői drámai expresszivitással fogadják a belépőt. Középen az Angyali Üdvözet, az emberiség megváltásának a kezdete, fénylő látomásban tárul elénk. S jobbról a magyar szentek vonulnak fel Szent István vezetésével (3. kép). Szent László király itt szerényen, a képsor szélén tűnik elénk. Alakjára a jobbjobban tartott hatalmas fénylő bárd, a ragyogó arany korona és a hatalmas Árpád-címeres pajzs piros-fehér sávjai hívják fel a figyelmet. Ha figyelmesen összevetjük e képet a három évvel korábban, még itthon festett szendi freskóval, akkor jól látjuk, Prokop Péter művészi fejlődésében bekövetkezett hatalmas változást. A reális ábrázolásból az elvontabb, légiesebb felé törekszik. Esménynt fogalmaz meg a nyújtott, szinte kubisztikusan szerkesztett szigorú felépítéssel.

1961 nyarán az amerikai magyarok lelkésze, Mons. Szabó János az Indiana állambeli South Bendből Rómában járt, és megcsodálta a Via Giulia-i kápolnában Prokop Péter freskóit. Rögvest meghívta South Bendbe, hogy fesse ki az általa vezetett, 1949-ben épült Magyarok Nagyasszonya plébániatemplomot. 1962. november 3-án már nagy ünnepélyességgel fel is avatták az elkészült hatalmas falképeket és oltárképeket. A magyar szentek, köztük Szent László, itt is megjelentek a Magyarok Nagyasszonya két oldalán. A Sunday Morning november 4-i száma több oldalon, színes képekkel mutatta be Prokop Péter pompás alkotásait. Meghívást is kapott a művész a South Bend-i Notre Dame Egyetem képzőművészeti tanszékének professzori állására, de Prokop Péter ragaszkodott Európához, és visszatért Rómába.

Itt látogatta meg Prokop Pétert az egykori osztálytársa, Tóth István mélykúti plébános, aki hozta a mélykútiak szerető üdvözetét egykori káplánjuknak. Elmondta, hogy a község határában, Mélykút-Marshall-telepen az 1950-es évek-

ben sok küzdelem árán templomot épített. E hír hallatára Prokop Péter oltárképet festett a Szent Erzsébetnek szentelt templom számára 1962-ben (4. kép). A háromrészes oltárkép középső tábláján Szent Erzsébet, a szépséges, kék szemű fiatal magyar királylány jelenik meg a szeretet tűzpiros ruhájában és fénylő fehér palástban, ölében a szeretet rózsáival, amint kenyeret ad a hozzá forduló idős, szegény házaspárnak, a wartburgi téli tájat idéző környezetben. Ezt a képet két oldalról három-három kép kíséri, a felebaráti szeretet hőszentjeinek ábrázolásával.

Közöttük az első *Szent László király* (5. kép), aki nagy hittel, erőteljes mozdulattal üt bárdjával a sziklára, hogy a pogányok elleni küzdelemben megszemjázott katonáinak inni adjon. S máris ömlik a sziklából csodálatosan fakadt víz, és a katonák meghiúsultan fogyasztják! E képen Prokop Péter művészetének újabb, további kibontakozásának vagyunk tanúi. A geometrikus tendencia dinamizmussal párosul, amit a színek festőiségével fokoz.

1964-ben, miközben Prokop Péter ismét Amerikában festett, a Magyar Népköztársaság és a Vatikán részleges megegyezést kötött. Ennek értelmében az addig vatikáni vezetés alatt álló Pápai Magyar Intézet a Magyar Népköztársaság egyház-szervezetének kezébe került. Az addig ott lakó magyar papoknak el kellett hagyniuk az épületet. Az USA-ban lévő Prokop Péter dolgait zsákokba rakva elvitték a Viale Quattro Ventin lévő magyar apácák otthonába, ahol a hazatérte után ideiglenes otthont kapott a művész.

A fedél nélkül maradt magyar papok Zágon József vezetésével új otthon megteremtésén fáradoztak. Nemcsak maguknak, hanem a nagyvilágban élő számos magyar számára kívántak *zarándokházat* építeni, akiket az akkori Kádár-kormány megfosztott magyar állampolgárságuktól. 1965-ben Fáy Erzsébet csodálatosan érkező nagy adománya segítségével Zágon József létrehozta a Szent István Alapítványt, és megvette a leendő zarándokház telkét Róma külső, Monteverdi városrészén, a Via del Casalettón. Alig 3 év megfeszített munkájával, amit Prokop Péter vezetett, felépült a ház, és benne a kápolna. 1967. augusztus 20-án, Szent István ünnepén nagy ünnepélyességgel már fel is szentelték a pompás épületet és a Prokop Péter festményeivel és üvegabakkaival ékes kápolnát. Itt, az oltárfreskón jelenik meg *Szent László* (6. kép) a kereszten diadalmasan megjelenő Eucharisztikus Krisztus – vagyis a meghalt és feltámadt Üdvözítő – két oldalán élénk táruló magyar szentek között. László közvetlenül a kereszttel áll. Az 1966-ban készült ábrázolás újabb állomást jelent Prokop Péter művészetében. Valóságos *szintézise* korábbi művészeti törekvéseinek. A Via Giulia-i kápolna légiessé, elvontabb képe emberibb lesz, érezzük a kapcsolatot a hazai szendi képpel is. A képen a lírai vonások kerülnek előtérbe a dekoratív rajzban és a lágyabb színezésben. A szögletes, geometrikus formák halványodnak, a mélykúti Szent László-kép dinamizmusát ünnepélyes nyugalom váltja fel, jóllehet a konstruktív szerkesztés uralkodik az ábrázoláson.

1969-ben készült Prokop legnagyobb itáliai művészeti együttesének festészeti és belsőépítészeti kialakítása a Róma közeli Prima Porta Tiberis-parti településén, a Leuca Szűz Mária leányai kongregáció központi házában 1930-ban épült hatalmas, modern templomban. Az 50 négyzetméteres szentélyfal freskója a lourdes-i jelenés Asszonyát dicsőíti az Ó- és az Újszövetség szentjeinek

hódolatával. Itt is méltó helyet kaptak a magyar szentek, mindenekelőtt az Istenanyát kiemelten is tisztelő Szent László.

1970-ben Prokop Péter Fatimában, az 1956-os magyar emigránsok által emelt Keresztút végén épült Magyar Kápolna 13 színes üvegablakára kapott megbízást a verbita Kondor Lajos atyától, a kegyhely lelkipásztorától. Itt is a magyar szenteket jelenítette meg a 80 x 60 cm-es ablakokon. A 13 magyar szent között természetesen ott van, és ma is ragyog László királyunk képe, a „Csillagok között fényességes csillag”. E képsoron, így a Szent László-ábrázoláson is, Prokop Péter a monumentalitást hangsúlyozza a kis méret keretei között. Érezzük, hogy a monumentalitás független a mérettől. A művész belső tüze, hitének ereje jut kifejezésre kivételes tehetsége és szakmai felkészültsége révén.

1973-ban ismét az USA-ba hívták Prokop Pétert, hogy az Ohio állambeli Toledo magyar templomában Hernádi Márton plébános megbízásából a szentély kupolájában 150 négyzetméteres felületre a magyar szenteket jelenítse meg. Szent László bátorsága, Istenbe vetett hite, az emberek iránti szeretete itt is fénylően sugárzik az ábrázolásról.

1978-ban a hatalmas fizikai igénybevételt jelentő óriási méretű freskók festése következtében szívinfarktust kapott. Le kellett mondania a freskó-festésről. Új szakasz kezdődött az életében és a művészetében egyaránt. Orvosi rendeletre napi két órát kellett sétálnia az addig pihenést nem ismerő, dinamikus embernek. S felfedezte e kényszerhelyzetben is a Gondviselés kegyelmét. Ölbe vehető *táblaképeket* kezdett készíteni. S több időt szentelt a *rajzoknak*, amelyek kivételes művészi tehetségével a leghívebben közvetítik Istenben élő lelkének mély gondolatait. S örömmel tett eleget a Münchenben megjelenő *Életünk* című keresztény lap kérésének, amely írásokat várt tőle. Felfedezte, hogy írni vagy festeni ugyanaz a művészi tevékenység. Így indult útjára Prokop Péter írói tevékenysége, amely 18 esszékötettel ajándékozta meg irodalmunkat, és amelyért a Magyar Írószövetség tagjai sorába fogadta őt. E kötetekben több száz rajza jelent meg.

Prokop Péter táblaképeken megjelenített Szent László-festményei közül emeljük ki az 1978-ban készült *Magyar Szentek* sorozatába tartozó képet (7. kép). Itt a korábbi Szent László-ábrázolásai során összegzett, elmélyült gondolatai új formában tárulnak elénk. Már nem kísérletezik a kortárs művészeti áramlatok nyújtotta formai törekvések alkalmazásával, amelyeket jóllehet kezdettől fogva nyitott érdeklődéssel, de határozott kritikával fogadott. A 20. század első felének művészei közül nagy tisztelettel övezte Paul Klee-t (1879–1940) és Georges Rouault-t (1871–1958).

A *Magyar Szentek* arckép-sorozata Prokop évtizedeken át kiérlelt, önálló, magas színvonalú érett művészi előadásmódját mutatja be. A magyar szentek jelleme, hite és embersége Prokop Péter lelkében formálódott élő személyiséggé, sugárzó példaképpé, amelyet a portréban sűrít össze. Itt már nem a gesztusaival, az attribútumaival, a mozdulataival kíván hatni ránk, hanem a tekintetéből sugárzó életbölcsessel, csendesen szólít meg bennünket. Ha küzdelmes életét kevéssé is ismeri valaki, akkor is e képből erőt meríthet a mindennapok nehézségeinek a legyőzéséhez. S ezt az erőt és szeretetet sugárzó Szent Lászlót Prokop Péter már nem a vonalakkal formálja, hanem tisztán

a tüzes színek egymásba olvadó, egymást átható, egyedülálló szimfóniájával! Tudományosan is foglalkozott a színek adta lehetőségek olajban, pasztellben való művészi alkalmazásával. A színek mesteri alkalmazásával kivételes művészi magaslatra jutott fel. Ezt bizonyítja Prokop Péter munkássága az 1970–2003 közötti évekből (8. kép).

Puskely Mária iskolanővér 1994-ben megjelentette a *„Virágos kert vala híres Pannónia...”* című csodálatos kötetét, amely *Példaképek a magyar múltból X–XVII. század* alcímmel 122 magyar szent életét ismerteti a források, a szakirodalom és a szépirodalom, valamint az ének és a zenei alkotások megjelenésével és részben közlésével. Ezt a kötetet Prokop Péter 60 grafikája kíséri, amelyek életre keltik, emberközelbe hozzák számunkra a forrásokból ismert jeles magyar elődeinket, köztük László királyt. Ez a fekete-fehér alkotás a grafikusművészt mutatja be.

Prokop Péter 1999-ben hazaköltözött a Kalocsai iskolanővérek csepeli otthonába, amelynek szép modern épületét Csaba László építészmérnök, Prokop Péter jó barátja tervezte, és a megvalósításban neki is jelentős szerepe volt. A hazahozott több száz festményét ő rendezte el a falakon, amely ma Magyarországon a legteljesebb Prokop-galéria.

A Csepeli Önkormányzat büszkén őrzi Prokop Péter emlékét, akit a város díszpolgárává is avattak. A csepeli Erdei Éva festőművész-rajztanár, az Erdei Galéria vezetője és tulajdonosa 2006-ban Prokop Péter-díjat alapított, amelyet minden év júniusában, Szent Péter ünnepén adnak át a kuratórium által kiválasztott jeles képzőművésznek vagy irodalmárnak, aki Prokop szellemiségében, magas művészi színvonalon alkot. 2010-ben a csepeli Szent József Otthon falára Prokop Péter-emléktáblát állíttatott Németh Szilárd, Csepel korábbi polgármestere, jelenlegi parlamenti képviselő, amelyet a művész január 6-i születésnapján minden évben ünnepélyesen megkoszorúznak.

Prokopp Mária

1. kép – Szent László király. A magyar szentek a Magyarok Nagyasszonya körül, boltozati freskó, 1955, Szend, Plébániatemplom (Komárom megye), fotó: Dobrova Tibor

2. kép – Szent László,
részlet az 1. képből, fotó: Dombrova Tibor

3. kép – Szent László a Pápai Magyar Intézet kápolnijában a magyar szentek között, freskó, Róma, 1959, teljes és részlet, fotó: Vollnhofer Mária

4. kép – Mélykút, Szent Erzsébet-templom főoltárkép,
1962, táblakép, plébániatemplom, fotó: Vollenhofer Mária

5. kép – Szent László vizet fakaszt a sziklából,
részlet a 4. képből

6. kép – Szent László a Szent István Zarándokház kápolnijában az oltárképen, freskó, részlet, 1966, fotó: Vollnhofer Mária

7. kép – Szent László a Magyar Szentek sorozatban,
táblakép, 1978, Budapest, magántulajdon, fotó: Vollnhofer Mária

8. kép – Szent László, táblakép, 1980, Róma,
Szent István Zarándokház, foto: Vollnhofer Mária

Szelestei N. László

17. századi orációk és prédikációk Szent László királyról

A bécsi egyetemen nemes ifjak által elmondott és nyomtatásban megjelent latin orációk és néhány magyar nyelvű (elsősorban kéziratos) prédikáció együttes vizsgálata alkalmas arra, hogy az orációk és prédikációk műfaji és gyakorlati jellegzetességeiről és összefüggéseiről írjak. Az oráció a retorikai tanultságot bizonyító bemutató beszéd, a prédikáció Isten igéjének közvetítése. A különbségek akkor is feltűnőek, amikor azonos témáról, azonos forrásokból készül az oráció és a prédikáció.

Az orációk az elődök (elsősorban a klasszikus latin auktorok) beszédmódjának felhasználásával, a retorikai eszközök átvételével készültek. Ha a tanuló (gimnáziumban, akadémiai tagozaton, egyetemen) orációt készített, akkor ezen eszközök felhasználása, variálása előírás volt számára. Szent Lászlóról írva orációt: korábbi történeti, irodalmi és más jellegű források szolgáltatják a beszéd tényanyagát, fiktív elemek beépítésére nagyon kevés a lehetőség, a retorikai alakzatokban azonban felvonulhat az antik történeti és mitológiai kellektár. A tények és a magyarázatok összeállítása lehetővé teszi, hogy a beszéd írójának aktuális, egyéni mondandója is megjelenjen benne.

Nézzük a prédikációk sajátosságait. A katolikus egyházi reformokat sürgető zsinatok (trentói, 1545–1563; II. vatikáni, 1962–1965) a prédikáció forrásául a Szentírást és a liturgiát jelölték meg. A 17. századi prédikációs gyakorlatban jellemző (szentekről szóló prédikációk esetében is), hogy a szentmisében elhangzó prédikáció a napi szentírási szakaszhoz kapcsolódik; a szentbeszédek tulajdonképpen Szentírás-magyarázó homíliák. A prédikáló pap feladata Isten igéjének közvetítése. Az arisztotelészi beszélő, a beszéd tárgya és a hallgató hármából a beszéd tárgya a fontos, Isten igéje. Mivel a hallgatókhoz a rendszeresen prédikáló papnak alkalmazkodnia kell, a mondandó adott, csak kevés egyéni tartalmi adalék épülhet be a beszédbe, ahol mindent a perikopa kifejtésének kell alárendelni.

Az orációk minősége az egyéni szónoki képességektől, a felkészülés alaposától függ; a tanítás-megindítás-gyönyörködtetés közül a gyönyörködtetés, a beszélő tehetsége és tudása, a beszéd formai bravúrai a fontosak. Ezzel ellentétben jó prédikációk esetében a tartalomra soha nem telepszene rá a retorikai-stilisztikai elemek. A 17. századi katolikus szónoklatokban a megindítás a fontosabb, a hatás érdekében azonban a gyönyörködtetésnek is szerep jutott, ezt azonban folyamatosan próbálták visszaszorítani.

Szószerűről gyakran prédikáltak szentekről, vagy mondtak temetési beszédeket. Ilyenkor különböző mértékben szüremkedtek be a világi szónoklatnak tekinthető oráció elemei a szentbeszédbe.

A ránk maradt Szent László-orációk esetében általában ismerjük a beszéd elmondóját, de hogy a beszéd szerzője annak elmondója, vagy más írta a be-

szédet, nem mindig tudjuk eldönteni. Csak akkor tekinthető egyértelműen a tanuló (aki lehet gimnazista, seminarista, egyetemista) szerzőnek, auktornak, ha arra a beszéd címében utalás történik. Többnyire a tanár a szerző, vagy legalább kézvezető. Prédikációk esetében az útmutatók előírták a hallgatósághoz való alkalmazkodást, a gyakorlatban azonban az egyházi beszédek többsége mintakövető. Általában korábbi beszéd/beszédek kompilálásából állította össze prédikációját a szónokló pap.

A 17. századból Szent Lászlóról az alábbi bécsi orációk szövegét ismerjük:

Év	A beszéd elmondója	A beszéd címében Szent Lászlóhoz kapcsolt gondolat	A dedikálás címzettje
1634	Zrínyi Miklós	...sanctus inter coelites	III. Ferdinánd
1646	Balassa Bálint	Hungariae olim felicitas	Lippay György
1648	Falusy Miklós	Miles Marianus	Nádasdy Ferenc
1649	Joa. Hier. Slavata	Rex amabilis	Guilelmus Slavata
1651	Bercsényi Miklós	Rex vulgo Pius dictus	III. Ferdinánd
1652	Schleger György László	Rex admirabilis	Pálffy Miklós
1653	Lippay György	Rex dictus vulgo Pius	Lipót főherceg
1654	Kéry János	Rex thaumaturgus	IV. Ferdinánd
1655	Hollovich Pál	Primus	I. Lipót
1656	Vinczi András	... Regni sui anima	I. Lipót
1657	Schmidt, Petrus	Signifer pietatis	Tobias Aug. Schmidt
1658	Hédervári Lőrinc Imre	... invictissimus apostolici Regni Atlas	I. Lipót
1659	Csáky Péter	... invictissimus apostolici Regni Rex pacificus	I. Lipót
1660	Bágyoni Benedek	Rex Gloriosus	Magger Andr. Bened.
1661	Mindszenti János	Pro Regni animi Victor	Pethő Zsigmond
1662	Zichy Pál	Deo charus et populo	?
1663	Pahy László	Bonum omen	Eszterházy György
1664	Ordódi Ferenc	Naturae et Gratiae prodigium	?
1665	Csáky László	Princeps de Reipubl. meritis-simus	I. Lipót
1666	Mikulich Sándor Ignác	Princeps Admirandus	?
1667	Pákay Ferenc	Rex ter maximus	Nádasdy Ferenc
1668	Jagachich Péter Ignác	Rex Marianus	?
1669	Holló Zsigmond Xavér	...magnae Hungariae dominae Magnus et fidelis minister	Pálffy Tamás
1670	Pataky János	Gloria D. Ladislai regis Ungariae, duabus innixa columnis pietatis et fortitudinis	Rottal János
1671	Széchenyi György	Patroni regia virtus per fortuna-ta pericula gloriose coruscans	Széchenyi György
1672	Esterházy Miklós Antal	Principis in Deum pietas et populi in principem amor, prima regnorum felicitas	I. Lipót

1673	Skerlecz Miklós	Sanctitate et martiali trophaeo laudatissimus heros	I. Lipót
1674	Baranyai János György	Divina et martiali a virtute vir	I. Rákóczi Ferenc, Báthory Zsófia
1675	Lippay Miklós Ferd.	Sol Hungariae	I. Lipót
1676	Homonnai Drugeth János	Mirabilia mundi sive D. mirabilium operator	I. Lipót
1677	Nagy Zsigmond	Vera bellici imperatoris imago	Raymundo Montecuccoli
1678	Pálffy János Ferdinánd	David Hungariae... regali fortitudine inclutus	I. Lipót
1679	Sennyey Pankrácius	Princeps pius	I. Lipót
1680	Johann Wolfgang Rabl	Divini amoris studiosus Princeps	Joannes Petrus aVälckeren
1681	Esterházy László Ignác	Arcanum feliciter imperandi consilium in Sacra Hungariae Corona	I. Lipót
1682	Joannes Fridericus Holtz	Genuina regum idea	Sobieski János
1683	Franciscus Carolus de Grimus	Colossus Ungariae	Emericus bécsi püspök
1684	Sauer János Antal	Victrix pietas	Sebastianus bécsi skót apát
1685	Joannes Christophorus Vorster	Christianae reipublicae Hercules	Carolus de Belchamps
1686	Jo. Ant. Car. Strell	Christianorum defensor, terror barbarorum	Maximilianus Guidobaldus
1687	Maholány Ignác	Joseph Pannonius sive sanctus rex Ladislaus salvator	József főherceg
1688	Esterházy Mihály	Regula regum amor et timor	József királynak
1689	Esterházy Gábor	Hungaria triumphans	Esterházy Pál
1690	Csáky Imre	... bis Rex, sive Hungariae et sui moderator	József király
1691	Fr. Wolffg. Plöckner	Gladius Gedeonis	Wolffg. Plöckner
1692	Jo. Sigism. Breiner	Idea Militis Christiani	Johann David Palmb
1693	Cetto, Ign. Franc. Xav.	Victoriosa maiestas in ter primis Hungariae regibus	Kollonitz Lipót
1694	Ad. Ign. Wolffg. Otzenassek	Triumphus regius in magno orbis gigante divo Hungariae rege Ladislao	Franc. Ant. de Buchan
1696	Bellavicz Gábor István	Tribunal bellicum	Kollonitz Ádám
1698	Erdődy György Lipót	Felix bellator pro Deo et populo	

1699	Kálnoki Ádám	Bellator pacificus	I. József király, Wilhelmina Amália királyné
1700	Maholány József	Vindex pacis Hungaricae	I. Lipót király, Eleonóra császárné

Az orációk nyelve az oktatás nyelvével azonos: latin. A bécsi egyetem magyar nációjának egy-egy hallgatója a pártfogó, Szent László ünnepén, június 27-én a Szent István-dómban mondhatott beszédet.¹ Önálló kiadványként megjelentek, az ünnepség résztvevői kaptak a kiadványból. Az 1693-ban beszédet mondó Ignatius Franciscus Xaverius Cetto gyűjteményében sajátjával együtt 39 tizenhetedik századi beszédet kiadott,² azt a 39 éve Szent László napján megkoronázott Lipót királynak dedikálta.

A szakirodalomban immár egy évszázada hangsúlyozzák a Szent László-beszédek aktuális mondandóját. A szerzőség kérdését azonban csak a Zrínyi Miklós által 1634-ben elmondott beszéddel kapcsolatban vallatták.³ Hogy a 14 éves ifjú Zrínyi Miklós vagy „kézvezetője” írta-e az 1634-ben elmondott beszédet, vita tárgyát képezi. Kulcsár Péter okfejtése alapján az újabb szakiro-

¹ Az utóbbi évtizedben e beszédeket gyakran vizsgálták már kutatók. Vö. Madas Edit, *Sermones de Sancto Ladislao rege Hungariae: Középkori prédikációk Szent László királyról* (Két-nyelvű kiadás), Debrecen, Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Klasszika-filológiai Tanszék, 2004 (Αγαθα, XV). – Erdődy György 1695-ben és Erdődy László Ádám 1698-ban elmondott beszédjéről: Bubryák Orsolya, *Az ősök tisztelete az Erdődy grófok mecénási programjában = Idővel paloták... Udvari kultúra a 16–17. századi Magyarországon*, szerk. G. Etényi Nóra, Horn Ildikó, Budapest, Balassi, 2005, 549–581. – Az Esterházy Pál nádor 4 fia által mondott (1672, 1681, 1688, 1689) beszédekről: Szörényi László, *A Bécsi Egyetem magyar nemzetének, azaz a natio Hungaricának a 17. században tartott, Szent László tiszteletére elmondott beszédei = In via eruditionis: Tanulmányok a 70 éves Imre Mihály tiszteletére*, szerk. Bitskey István, Fazakas Gergely Tamás, Luffy Katalin, Száraz Orsolya, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2016, 80–89. – A beszédek retorikai felépítéséről, Ignatius Franciscus Xaverius Cetto gyűjteményes kiadásáról: Zavarský, Svorad, *Some Notes on I. F. X. Cetto's Collection of Thirty-Nine Panegyrics on St. Ladislav (Vienna, 1655–1693) = Slovakia and Croatia, Historical Parallels and Connections (until 1780)*, ed. by Martin Homza, Ján Lukačka, Neven Budak, Bratislava, Zagreb, Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Filozofski fakultet Vseučilišta u Zagrebu, 2013, 372–380. – A beszédek jellemzése, Kálnoki Ádám beszéde: Papp Kinga, *Szent László-napi beszédek a bécsi egyetemen és Kálnoki Ádám Bellator pacificusa = „...sok punctumocskáknak öszveköttött lánca avagy kötele”*: *A Res Litteraria Transylvaniae Vetus Irodalom- és Művelődéstörténeti Műhely fiatal kutatóinak tanulmányai*, szerk. PAPP Kinga, Kolozsvár, Egyetemi Műhely Kiadó, Bolyai Társaság, 2016, 175–185.

² *Virtus coronata Divi Ladislai I. Hungariae Regis, Inclytae Nationis Hungaricae Tutelarior, triginta novem orationibus panegyricis per annos XXXIX. in Basilica Divi Stephani Proto-Martyris Viennae celebrata...*, ed. Ignatius Franciscus Xaverius Cetto, Vindobonae, Andreas Heyinger, 1693, [4] fol., 532 p., [5] fol.

³ Először: Fraknói Vilmos, *Zrínyi Miklós a költő első irodalmi műve*, Magyar Könyvszemle, 1917, 146–150.

dalom Zrínyit tartja szerzőnek.⁴ De például R. Várkonyi Ágnes Pázmány Pétertől származtatható olyan gondolatsort mutat ki a beszédből, amely túlmutat egy mégoly tehetséges 14 éves ifjú gondolatvilágán.⁵ Zrínyi Miklós műveinek újabb kiadásai saját műveként közlik a latin szöveget és annak fordítását, a 17. századi Szent László-beszédsorozat együttes tanulmányozása alapján azonban Zrínyi önálló szerzősége megkérdőjelezhető.

Az 1630-as évektől kezdve a natio Hungarica prokurátora és előjárói tanácsa jelölte ki a beszédet mondó ifjút és tűzte ki a beszéd témáját. 1623-tól a bécsi egyetemen a teológiai és bölcseleti kar a jezsuiták kezében volt. Ha az ifjú „kézvezetőjét” keressük, nem, vagy elsősorban nem a natio Hungarica egy évre választott prokurátorára kell figyelniünk, hanem az ifjú retorikaoktatójára, vagy más, esetleg a családdal kapcsolatban álló rendtagra. Barta István a bécsi Szent László-napi beszédek körüli reprezentációs eseményekről a natio Hungarica könyvére (*Liber Nationis Hungaricae*) támaszkodva alapos tanulmányt készített.⁶

A beszédek jellege korszakonként változott,⁷ azok a jezsuiták történelemfelfogását tükrözik. Közös a beszédekben azok erős retorizáltsága. Gyakoriak a bibliai, antik történeti és mitológiai előképek, a középkori legendából, krónikából és liturgikus szövegekből kiemelt toposzok beszéden belüli halmozása. Ezek bizonyítják a tanultságot, másrészt a jó hangzást, a hatásos elmondhatóságot.

A továbbiakban az 1672-ben Esterházy Miklós Antal által mondott beszédről ejtek néhány szót, majd Skerlecz Miklós 1673-ban elhangzott beszédéről és az azt forrásul fölhasználó Liptay István prédikációjáról.

Szörényi László már felhívta a figyelmet arra, hogy az 1672-ben megjelent beszéd⁸ címlap és ajánlás nélkül jelent meg Ignatius Franciscus Xaverius Cetto 1693-as oráció-gyűjteményében.⁹ Szörényi szerint Esterházy Miklós Antal be-

⁴ Zrínyi Miklós *Prózai munkái*, sajtó alá rend., jegyz. Kulcsár Péter, Budapest, Akadémiai, 2004 (Zrínyi Miklós Összes művei), érvek a szerzőség mellett: 46–47, a beszéd latinul: 248–259, magyar fordításban: 359–372.

⁵ R. Várkonyi Ágnes, A „királyi cédrus”: Zrínyi Miklós beszéde Szent Lászlóról = „Vállal magab mindeneknél”: A Szent László-herma Győrbe érkezésének 400. évfordulóján megtartott tudományos konferencia előadásai, szerk. Medgyesy-Schmikli Norbert, Székely Zoltán, Győr, 2007. június 25–27, Győr, Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok Igazgatósága, 2008 (Arrabona, 46/1; A Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok közleményei), 93–122, i. h. 108–110.

⁶ Barta István, *Ungarn und die Wiener Universität des Jesuitenzeitalters* = A Gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet évkönyve, VII, szerk. Miskolczy Gyula, Budapest, 1937, 113–177.

⁷ Barta, *Ungarn*, (6. j.), 138–140, stb.; R. Várkonyi, „A királyi cédrus”, (5. j.), 103; Papp, *Szent László-napi beszédek*, (1. j.), 178–180.

⁸ *Principis in Deum pietas et populi in principem amor, prima regnorum felicitas annuis honoribus d. Ladislai regis Hungariae, inclytae nationis Hungaricae patroni ... repraesentata ab ... comite Nicolao Antonio Esterhasi de Galantha ... rhetorices studioso, deferente r. p. Sigismundo Rukel e Soc. Iesu ...*, Viennae, Joannes Bapt. Hacque, 1672, [6] fol.

⁹ *Virtus coronata*, (2. j.), 232–242.

szédében az Esterházy család programját, királlyal szembeni elvárását fogalmazta meg.

Vizsgálódásaim során váratlan fordulatot jelentett, hogy az Esterházy Miklós Antal által elmondott beszéd szó szerint megtalálható Johannes Foresius jezsuita atya 1679-ben megjelent azon orációgyűjteményében, melyben különböző vallási, akadémiai és társulati ünnepeken Nagyszombatban és Bécsben elhangzott beszédeit, köztük hat Szent Lászlóról szólót is közölt (1662–1666, 1672), amelyek elhangoztak a natio Hungarica patrónus-ünnepén.¹⁰

Év	önállóan	Az orációk kezdőszavai	
		Cettónál (1693)	Foresiusnál (1679)
...
1655	Quem saepe vos quidem	Quem saepe vos quidem	
1656	Si quae aliquando	Si quae aliquando	
1657	Bene est, beate est	Expugnor pene prius	
1658	Felicissimum dicendi genus	Felicissimum dicendi genus	
1659	Tacete sanguinariae tumultuantis	Tacete sanguinariae tumultuantis	
1660	Nil est quod masculam virtutem	Regale nobis aperitur	
1661	Ad classicum, ad arma, ad certamen	Felicitas prima Regnorum	
1662	√* ¹¹	Salve Austria	Res humanas? Salve Austria
1663	Triumphantem (Pahy László beszéde)	Res humanas (!)	Triumphantem
1664	√*	Quem ad aras	Quem ad aras
1665	Regum de Republica	Regum de Republica	Regum de Republica
1666	√*	Triumphantem (Mikulich Sán- dor Ignác beszédeként közli!)	
1667	Gratulor tibi solennem	Hodie, Magnifice Domine Rector	
1668	√*	Cujus hodie festivos	
1669	Ladislau Hungariae Regem	Ladislau Hungariae Regem	
1670	Quod felicissima Regum	Quod felicissima Regum	
1671	Si felicem nescio quis	Si felicem nescio quis	

¹⁰ Foresius, Joannes, *Allocutiones oratoriae, habitae in solennitatibus Christi, B. Virginis et Sanctorum, aliisque Academicorum, ac Marianorum sodalium congressibus publicis*, Viennae Austriae, Cosmerovius, 1679, [6], 687 p. A Szent Lászlóról szóló orációk: 560–630 (nr. 50–55).

¹¹ A *-gal jelölt években kiadott orációkat nem láttam.

1672	Duae res imperante	Duae res imperante	Duae res imperante
1673	Ut coeli inquilinum	Etsi inter varios	
1674	Vereor ne invanum	Vereor ne invanum	
1675	Quanquam plurima jam olim	Quanquam plurima jam olim	
1676	Si quidquam est inter omnia	Si quidquam est inter omnia	
1677	Si quis perfectam nobis	Si quis perfectam nobis	
1678	Aemula praeclare gestorum virtus	Aemula praeclare gestorum virtus	

Abban nincs okunk kételkedni, hogy tényleg Foresius a szerző. Beszédeinek kinyomtatására Nicolaus Avancinus tartományfőnök adott engedélyt. A rövid, olvasónak szóló köszöntésben orációírási instrukciókat olvashatunk. Például azt, hogy az orációban nem mondunk új dolgot, csak újra elmondjuk a már ismerteket („...non dicimus nova, sed noviter”). Foresius szerzőségének kiderülte megerősíti azt a feltevést, hogy a bécsi Szent István-dómban elmondott Szent László-napi beszédek folyamatosan tükrözik a jezsuiták uralkodóval szembeni elvárásait is. Újra kell gondolnunk a Szent Lászlóról szóló bécsi orációk szerzőségének kérdését, mégpedig nem egyesével vizsgálva a beszédeket, hanem együttesen.

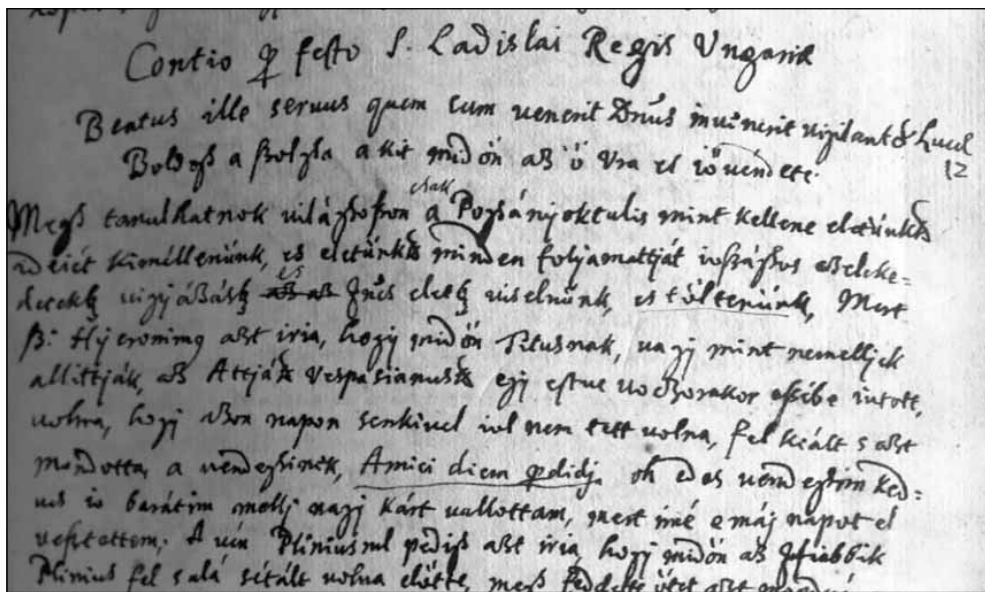
Fokozott óvatosságra int, hogy a Cetto által kiadott 39 beszéd közül több is akad, amelynek szövege és a jelzett évben önállóan megjelent oráció teljesen eltérő, pedig adataik (év, a beszédet mondó személye, az elmondás helyszíne) egyezik. Fokozza a zavart, hogy az 1663-ban Pahy László által elmondott beszédet Cetto 1693-as gyűjteményében 1666-ban Mikulich Sándor Ignác által elmondott beszédként közölte. A natio Hungarica kéziratos könyvéből dolgozó Barta István szerint 1663-ban Pahy László *A Deo datus* témáról mondott beszédet, 1666-ban Mikulich Sándor Ignác pedig *Rex admirandus* címmel. (Az 1666. évből az elmondáskor szétosztott beszédből nem találtam eddig példányt.) Pahy 1663-ban megjelent orációjának címe: *Bonum omen*. A Cetto-kiadás 1663. évre szóló, *Res humanas...* kezdetű orációja megvan Foresiusnál is (52. beszéd), de még nem került kezembe az elmondás évében kinyomtatott szöveg. (1663-ban biztosan nem ez hangzott el.) Ebből a datálni nem tudott, Foresius által írt beszédből idézek egy Szent Lászlóhoz kapcsolt toposz-bokrot, mely látványossá tette a beszédet, segítve annak elmondását: „Dedit Hungariae Ladislaum Dei providentia... Dedit Atlantem... Dedit Herculem... Dedit colossum... Dedit emblema...”¹²

Nemrég egy jó tollú 17. századi szerzővel sikerült növelnem a *Régi magyarországi szerzők* névsorát.¹³ Liptay István az 1680-as évek végén a Nógrád megyei Ecseken volt plébános. Magyar nyelvű prédikációinak hangzatos nyelv-

¹² Foresius, *Allocutiones*, (10. j.), 586 (nr. 52); Cetto, *Virtus coronata*, (2. j.), 92–93 (1663-nál, orator nincs, procurator: Tobias Charchelius)

¹³ Wix Györgyné, P. Vásárhelyi Judit, *Régi magyarországi szerzők, I, A kezdetektől 1700-ig*, Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 2007.

véről nemrég már beszámoltam.¹⁴ Prédikációs kötetében maradt ránk a ma legkorábbról ismert vízkereszti (betlehemes) játék. Szent László-napi prédikációjának¹⁵ forrásai között kimutatható egy Bécsben kiadott oráció.

A prédikálás (néhány kivételes esettől eltekintve) anyanyelven történt. Ha a pap magyarországi szentről, például Szent Lászlóról prédikált, felkészüléskor az általában használt külföldi mintaprédikációs kötetek nem nyújtottak elég támaszt. Ilyenkor a liturgikus könyvekből (miskönyv, breviárium) és a szent típusának megfelelő prédikációkból (pl. szűzről, vértanúról stb.) könnyen található az ünnephez illő nyersanyagot. Felsőbb tanulmányokat végzeteknél krónikáink (Thuróczy János, Antonio Bonfini) Szent Lászlóra vonatkozó történeteinek ismerete is jogosan feltételezhető. A kora újkori prédikációk „tényanyaga” a középkori liturgikus szövegekben, prédikációkban, krónikákban olvashatóval azonos. Szent László király esetében bizonyára az évente nagy nyilvánosság előtt elmondott orációk hatásával is számolhatunk, hiszen a beszéd elmondásakor az akkorra kinyomtatott szöveget a jelenlévők (a szent király ünneplésére meghívottak) megkapták. Bennük a már ismert szónoki fogások mellett új Szent Lászlóra vonatkozó hasonlatok, jelzőbokrok, bibliai és történelmi előképek, allegorikus párhuzamok jelentek meg. A prédikációk által közvetített történeteszemlélet hatásával szintén számolhatunk.¹⁶

¹⁴ Szelestei N. László, *Liptay István prédikációi (1680-as évek – 1694 előtt)*. Elhangzott az I. Scriptorium konferencián, Vác, 2017. május 11–12. (Sajtó alatt.)

¹⁵ Vác, Egyházmegyei Könyvtár, 705.240: pp. 78–87.

¹⁶ A szerteágazó források feltérképezése bizonyára az eddigieknél árnyaltabb megítélést tesz lehetővé. Vö. „A korszak katolikus történelemeszemléletét elsősorban a jezsuita Tarnóczy István (1626–1689) *Rex Admirabilis, sive vita Sancti Ladislai* (Bécs, 1681) című 50 verses elogiuma és a szintén jezsuita Heveneszi Gábor (1656–1715) *Ungariae sanctitatis indicia – Régi*

17. századi prédikációkban több példa akad arra is, hogy a mintakövetés hasonlóság alapján készült, pl. perikopa-azonosság; Szent László esetében a katonaszentekről (Szent Márton, Szent György) szóló beszédekből.¹⁷ Megemlíthetjük, hogy Pázmány Péter Szent Márton-prédikációjából (Szent Lászlóról nem maradt ránk prédikációja) Illyés András három Szent László-beszédet tett közzé.¹⁸ Egy ferences szerző által az 1631-ben leírt beszéd előtt Szent László nevét 1634-ben ezért lehetett Szent Mártonra javítani.¹⁹ Párhuzamos jelenség: a szentek ünnepléséhez a róluk szóló népénekeknek háttérbe szorulása után az ún. közös énekeket használták.²⁰ (Pl. *Egy dicső hitvalló magasztalására* → *Szent Márton püspöknek magasztalására, Szent László királynak magasztalására.*)

Káldi Márton három magyar nyelvű, Szent Lászlóról az 1620-as években leírt beszéde kéziratban maradt,²¹ nem találtam adatot arra, hogy használták volna. 1650 körülről Szent László ünnepére latinul megírt/kompilált perikopa-magyarázat maradt ránk a *Legyenek felövedzve a ti ágyékitok* kezdetű bibliai szakasról, benne Szent Lászlóról név szerint nincsen említés. A beszéd a Pozsony vármegyei Dénesden magyarul hangzott el Szent László napján, elmondásakor bizonyára szó esett a szent királyról is, ez a korban a beszéd végén szokott lenni, illeszkedve a perikopáról elhangzottakhoz, rövid összefoglalás formájában.²² A szentekről szóló prédikálás akkor felelt meg a követelményeknek, ha a tridenti zsinat előírásai szerint nem pusztán a szent életéről volt szó benne, hanem a szent életének eseményeit, jellemző tulajdonságait a prédikáló pap egybeépítette a szentmisében felolvasott szentírási részlet mondandójával.

Ismerkedjünk meg Liptay István Szent László-napra írt prédikációjával. (Az 1680-as években vagyunk.)

A beszéd fejezetei:

Témakijelölés és bevezető fejezet:

Boldog az a szolgál, akit, midőn az ő ura eljövend etc. Lk. 17.

Az idő jó kihasználásáról, ókori és bibliai példák.

magyar szentség (Magyszombat, 1692, 1695) című képes életrajzgyűjteménye határozta meg.” Medgyesy S. Norbert, *Szent László király alakja a magyarországi barokk irodalomban* = *Szent király, lovagkirály: A Szent László-herma és a koponyaereklje vizsgálatai*, szerk. Kristóf Lilla Alida, Lukácsi Zoltán, Patonay Lajos, Győr, Győri Hittudományi Főiskola, 2017, 42–69. i. h.: 67.

¹⁷ Liptay István Szent Györgyről írt prédikációja is példa erre: „Contio pro festo S. Georgii Martyris, et applicari potest pro quocunque Martyre” (II/ p. 14. Liptay prédikációs kötete az eredeti lapszámozás szerint két kötetből állt, erre utal a római szám).

¹⁸ Maczák Ibolya, *Elorzott szavak: Szövegalkotás 17–18. századi prédikációkban*, [Szigetmonostor], WZ Könyvek, 2010 (A források tükrében), 53–63.

¹⁹ Budapesti Egyetemi Könyvtár, A 160, ff. 389–389v: Pro festo <S. adislai Regis Anni> et S. Martini Episcopi 163<1>4. F. B. F.

²⁰ Szelestei N. László, *Barokk prédikációk és népénekek Szent Márton püspökről*, Budapest, MTA-PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2016 (Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiségtörténeti források, 5), 17.

²¹ Budapesti Egyetemi Könyvtár, A 159. „Fuit dilatata in Dienesd in Festo S. Ladislai Regis et Confessoris.”

²² Uo., A 162, Pozsony, 1650, f. 23–24.

„A vigyázás nem egyéb, mint jóságos cselekedetekben való foglalatosság és istenes élet. Világos és fényes tüköre vala e lelki vigyázásnak hazánk édes istápjja, Magyarország istenes királya, dicsőséges Szent László, aki Üdvözítőnk ezen mondását úgy szívébe oltotta, hogy életének minden punctumát, minden folyamatját úgy rendelte...”

1. A bölcs doktorok dicsérik azt a földet, melynek királya erkölcsében és magaviselésében nemes. „...a mai evangéliummal áldottnak és boldognak mondom azt az országot, kinek királya... jó erkölcsű... vigyázó istenes életű... minden ellenségét megrontja...” Bibliai példa az Amaleket legyőző Mózes.

2. „Ilyen vala édes hazánknak, az apostoli Magyar Országnak egyik oszlopa, istápjja, az igaz hitnek győzedelmes bajnoka, dicsőséges Szent László király...” Némely győzedelmi: kunok elfoglalták Erdélyt, majd Magyarország ellen vonultak. „Magyar Ország erős bajnokja” legyőzte őket, de megtiltotta a mézszárlást.

3. „De vajon megszűnt-é ezen csapás után az ellenség?” A Kunság fejedelme támadott, László viadalra hívta, legyőzte... Örült a magyar nemzet, nem így az irigy Salamon, aki László ellen vonult. László legyőzhetett volna, de „Üdvözítőnk szavát eszébe forgatván itt is”, életétől meg nem fosztotta, elbocsátotta. Egyéb viadaljairól a zsákmányolt és felfüggesztett fegyverek szólnak.

„Ő szerencsés vitéz, ó Isten dicsőségének erős bajnokja, Magyar Országnak, az igaz hitnek gyönyörű istápjja, dicsőséges Szent László! De vajon minek tulajdonítsam én ennek az triumfusit, ennyi győzedelmit? Ha erősségének tulajdonítom, nem vétek; ha vitézségének, magok mutatják a triumfusok; ha bölcsességének, igen helyesen mondom; de magadra hagyom, Keresztyén Lélek.

4. Tudom, hogy azt mondod, hogy nem másnak, hanem a lelki vigyázásnak, az istenes életnek – „a mai evangélium szerént Beati sunt servi illi, azt mondod, hogy aki azt tagadná, az eget a naptul, a napot világljátul, a tüzet melegségétül fosztaná meg.”

Csodák bizonyítják ezt, a sorrendre érdemes figyelnünk:

- tűz (a szarvas két szarva közt égő szövétnek)
- víz (kósziklából vízfakasztás: lándzsával, másutt lova lábával)
- földi állatok szolgálatja (seregének élelem)
- kövek (Szent László pénze)
- a levegő ég (kiben felemelkedett)
- a mennyég („győzelmében segedelem és segedelem szemléelő angyalok”)
- a szegények („kik az ő nagy adakozásáért Rex misericordiae, Pater pauperum, sőt nem királynak, hanem édes atyjoknak hitták”)

„De hogy mi üresen és semmi gyümölcscsel ne hallgassuk ezen királynak dicséretét, hozzátok fordítom szavamat, Keresztyének, halljátok, mit mond e mai evangéliomban édes Üdvözítőnk. Vigilate...” Ismét bibliai példák. Szent László, miként Szent Pál, a jó harcot megharcolta, „az ő méltóságos király tisztit Isten dicsőségére viselven istenes életben s lelki vigyázásban foglalván magát...”

5. Ima, kérés: („hogy követőid lehessünk vigyázásban, istenes életben”).

Ha megfigyeljük a beszéd egyes részeiből összeálló egységet, a fejezetek összekapcsolását, a kitűzött téma folytonos visszatérését, a szónok közönséghez fordulását, a nyelvi megfogalmazás minőségét, megállapíthatjuk, hogy jól összeállított, egységes fogalmazású beszéd került a kezünkbe. A bibliai és a

Szent Lászlóra vonatkozó részek összeillesztettek, az élettörténet elemei és a retorikai elemek nem uralkodnak el a beszédben, a prédikáció nem lesz oráció.

E beszédhez nehéz volt a kompiláció alapjául szolgáló forrást találnom. A beszéd egyes elemei legendákban,²³ népekekben,²⁴ világi történeti és költői művekben²⁵ előfordulnak, de azok egyike sem közvetlen forrás. Tarnóczi István 1681-ben 50 elogiumban írta le Szent László életét.²⁶ Nádszegen Liptaynak plébános elődje volt Illyés István, aki 1708-ban két magyar nyelvű prédikációt is közzétett Szent Lászlóról. Ezek a beszédek inkább tudós értekezések, miként azt a címlapon jelezte Illyés, kiadásra előkészítve ellátta azokat idézetekkel, hivatkozásokkal.²⁷ Forrásai között Illyés hivatkozott a bécsi egyetemen a natio Hungarica patrónusünnepén évenként latinul elhangzott és kinyomtatott Szent László-napi orációkra, amelyekről fentebb volt szó.²⁸

1673-ban Bécsben Skerlecz Miklós (a zágrábi káptalan Bécsben tanuló alumna) beszédét a natio Hungarica kéziratos könyve megdicsérte.²⁹ Ez az oráció Liptay számára forrásként szolgálhatott, de önállóságának itt jóval nagyobb szerep jutott, mint más, latin mintaprédikációt követő beszédeiben.³⁰ Az önálló kiadvány, amely Szent Lászlóról 11 jelzős kapcsolatból álló felsorolással (toposzbokorral) kezdődik,³¹ végig az orációk jellegzetességeit viseli magán. Hogy Liptay ezen oráció ismeretében készíthette prédikációját, és nem közös forrásból származnak a világi beszéd és a prédikáció közös részletei, az összefüggések lineáris egymásutánja is erősíti. Egy példa:

²³ *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum*, ed. Emericus Szentpétery, Budapest, 1938, II/507–527; Szelestei N. László, *A Szent László-legenda szövegahagyományozódásáról (Ismeretlen legendaváltozat)*, Magyar Könyvszemle, 1984/3, 176–203.

²⁴ Vö. Medgyesy-Schmikli Norbert, *Szent László király alakja az 1651 és 1845 között keletkezett kéziratos és nyomtatott énekeskönyvekben* = „Vállal magasb mindeneknél”, (5. j.), 193–226.

²⁵ Thuróczy, Johannes, *Chronica Hungarorum*, Augsburg, 1488; Brno, 1488; Frankfurt, 1600. A kunok második betöréséhez, ha nem is közvetlen, de forrás lehetett Thuróczy krónikája. – Bonfini, Antonio, *Rerum Hungaricarum decades...* Dec. II. lib. IV.

²⁶ Tarnóczy, Stephanus, *Rex admirabilis sive vita S. Ladislai regis Hungariae historico-politica ad Christianam eruditionem elogiis theo-politicis illustrata*, Viennae, 1681; 1683². (RMK III 3098, 3239.) Az elogiумok ismertetése: Kónya Franciska, *Tarnóczy István és a kora újkori meditációs irodalom*, Kolozsvár, Egyetemi Műhely, 2015 (Doktori dolgozatok), 60–68.

²⁷ Illyés István, *Sertum sanctorum: A dicsőült szentek dicsőretinek jó illatú virágiból kötött koszorú, I-II*, Nagyszombat, 1708, RMK I. 1755, tom. I. 252–267. A címlapon: „Élő nyelvi prédikálása után rendbe vett, helyesleg bévített és írásban kiadott.”

²⁸ *Uo.*, 252. Illyés így hivatkozik rájuk: In panegyricis annuis Viennensibus.

²⁹ Barta, *Ungarn*, (6. j.), 137. – (A fentebb már említett Cetto-féle, 1693-ban kiadott orációgyűjteményben ettől eltérő szöveg áll Skerlecz neve alatt.)

³⁰ Calamatus prédikációjának tolmácsolásáról lásd a 14. jegyzetben idézett tanulmányt.

³¹ Ut Coeli inquilinum, fidei colossum, commiltonem Angelorum, terrorem hostium, amorem Urbium, orbis miraculum, Oraculum sapientiae, Victorem gloriosissimum, microcosmum sanctitatis, ducem denique tuum (felix Pannonia) Regem et Antesignanum[!] D. inquam Ladislaum...

Skerlecz Miklós, 1673

... Ladislaus satellitibus suis mortem tantum barbaris inferentibus dixisse fertur: Servate has breves hostilium corporum reliquias, fugientem capite multitudinem, ut si forte ad orthodoxam fidem animum advertere voluerit, Dei populum amplificemus. O verba Catholico et sanctissimo Rege digna, quin immo verba dignissima, quae inscribantur non silici, quem gutta cavat, non marmoris, quem aetas proterit, non adamantis, qui cedit sanguini, non ferro, quod igne liquatur, sed caelo ipsi, ex quo pro immortalis Ladislai gloria ab universis creaturis legi possint et celebrari.

Az oráció és a prédikáció felismerhetően közös pontjain az oráció retorikai alakzatai általában megritkulnak, a kivetített szöveg párhuzamai közül csak egy maradt a prédikációban.

Quem video? Regem inter proceres, sanctum in aula, Martem in sago, Divum in toga, terrorem in campo, amorem in Urbe, Davidem in templis, Salomonem in consiliis, Constantinum in acie, Justinianum in foro. Cerno inquam Justinianum in foro... Quem video: Constantinum in acie...

László és Salamon viszályában az orációban megjelenhettek a képzés folyamán bemutató beszédet tartó ifjú retorikai és ókortörténeti, másutt mitológiai ismereteinek bizonyítékaként olyan hasonlítás-sorok, amelyek prédikációba nem férnek bele.

Quis Ladislaus? excedens fidelitate Fabricios, continentia Turnos, fidelitate Pompejos. Quis Ladislaus? Superans frugilitate Pisones, sapientia Laelios, pietate Metellos.

Az ilyenfajta, gyakran ritmikusságot biztosító felsorolások Liptay István magyar nyelvű prédikációjában is megtalálhatóak, de csak az erkölcsi mondanó hangsúlyozása érdekében. Erre a csodafelsorolásnál már említett példát idézem:

„Tudom, hogy azt mondod, hogy nem másnak, hanem a lelki vigyázásnak, az istenes életnek méltó tulajdonítani e máj evangélium szerint: *Beati sunt*

Liptay István

... az istenes életű király megkönyörülven az ellenségén, azt kezdé kiáltani: Szűnjetek a fegyverrel való bajvívástul, hanem fogjátok elevenen az ellenséget, talám Isten kegyelméből a keresztyén igaz hitre megteréhetjük. Ó istenes életű, királyhoz illendő szózat, méltó volna bizonyára ezen szókat nem márványkőre metszeni, melyet az esőcseppek megliggatnak, nem gyémántra, mely a vérnek enged; nem vasra, acélra, melyet a tűz megemész, hanem magára az égre felírni arany betűkkel, melyen olvashatná minden lélek ezen királynak dicsőségét és űtet dicsóíthatné.

Ez volt bizony amaz erős Constantinus Magnus, aki soha úgy a tábora népét ellenség ellen ki nem vitte...

servi illi, azt mondod, hogy aki azt tagadná, az eget a naptul, a napot világjátul, a tüzet melegjéül fosztaná meg. Megbizonyították ezt sok csudák, megbizonyította ezt a tűz, midőn a Boldogságos Szűz Mária templomában ment volna egykor a mezőn éjszaka, hogy el ne tévelyedne, egy szarvasnak a két szarva égő szövétnek gyanánt világosíta neki a templomig. Bizonyította a víz, midőn a szomjú és ellankadt vitézinek, mint régen Moyses az Izrael fiainak a pusztában, nem vesszővel ugyan, hanem kopjával, az erős kősziklából vizet és forráskutat ereszte. Másutt ismég a lova lábával forrás-kutat csinála. Bizonyította a földi élő állatoknak szolgálátja, midőn a hadban lévő népek éhezésekben az ő könnyörgésére sereggel jöttek a vadak és a barmok. Bizonyították a kövek, amidőn a tatártul elhintett pénzt, hogy a táborát megverhesse, kövekké változtatta. Megbizonyította a levegő ég, kiben gyakorta napjában felemeltetett dicső Szent László. Bizonyította a mennyég, aki az ő hadakozásiban segítő és segedelem szemlélő angyalokat ada Szent Lászlónak. Bizonyították a szegények, kik az ő adakozásáért *Rex misericordiae, Pater pauperum*, sőt nem királynak, hanem édes atyjoknak hitták...”

Liptay prédikációjában több olyan elem szerepel (például Szent László két párbaja), amelyek érdekes adalékok a Szent László-hagyomány, a Szent László-tisztelet történetéhez. (Érdemes megjegyeznünk, hogy Palóccországban hangozhatott el az elemzett szentbeszéd.)³²

A korai, Szent Lászlóról szóló liturgikus forrásokról Mezey László megállapítása: bár a szép attributumokat Szent László inkább tetteivel érdemelte ki, mintsem erényeivel, mégis inkább uralkodói egyénisége, erényei és nem cselekedetei jelennek meg irodalmi ábrázolásában.³³ „A harcos és mindig győzedelmes vezér, akinek az alakját a népi emlékezet inkább megőrizte, a szekvenciát kivéve, nagyobb részletes bemutatáshoz nem jut.”³⁴ Liptay prédikációjában a bibliai mondandóval egybeszőve olvashatjuk (néha meghúzva) az oráció Szent László életéből vett eseményeket és erényeket. Erre különösen azért kell felfigyelnünk, mert ez a fajta egybehangoltság nem általános szentekről szóló prédikációinkban.

³² Némethy Lajos szerint Liptay István Ságújfalun lakott, mikor karancssági plébános volt. (*Serries parochiarum et parochorum archidioecesis Strigoniensis ab antiquissimis temporibus usque annum 1894*, Strigonium, 1894, 746, 124, 170, 309.) Bizonyára összefüggésbe hozható Liptay István Szent Lászlóról szóló beszéde és a palóc vidéken máig elterjedt Szent László-tisztelet. Vö. Lengyel Ágnes, Limbacher Gábor, *Szent László-tisztelet a Palócföldön* = „Vállal magasb mindeneknél”, (5. j.), 281–318.

³³ Mezey László, *Athleta patriae: Szent László legkorábbi irodalmi ábrázolásának alakulása* = *Athleta patriae: Tanulmányok Szent László történetéhez*, szerk. Mezey László, Budapest, Szent István Társulat, 1980 (*Hungaria sacra*, 1), 119–55, i. h. 22.

³⁴ Uo., 46.

Szekszárd Szent és nem szent Lászlói

Nem tudni pontosan, hogy a legendás lovagkirály mikor és hogyan lett Szekszárd védőszentje, annyi azonban bizonyos, hogy már a XVIII. század végén találkozhatunk a Béla térről a Felsővárosba vezető László utca régi megnevezésével. Helyi hagyomány szerint barátaival gyakran erre indult vadászatra az akkor még erdős, romantikus Séd-patak völgyében. Mindössze ennyi maradt meg a népi emlékezetben, de ennek valóságában nincs okunk kételkedni.

Az is biztos, hogy a király legalább évente ellátogatott az atyja, I. Béla sírját rejtő monostorba, de ennek nincs nyoma krónikáinkban. Annak már annál inkább, ami az uralkodó halála után tíz évvel történt. Fontos esemény színhelye lett az apátság épülete 1073-ban. Az itt vendégeskedő Salamon királyt e falak között uszította Géza és László herceg ellen az ármányos Vid ispán. Az apátság első embere, Vilmos, az itáliai származású apát azonban, akaratlanul bár, kihallgatta a terveket. Lovas futárt küldött a hírről Gézához, akinek a környezetében levő összeesküvők azt mondták: „Herceg urunk, ne félj, mivel az apát részeges és részegségében küldte hozzátok a hírnökét, azt sem tudja, mit beszél.” Ha meggondoljuk: az összeesküvők az életükkel játszanak, ha nem hihető érvet találnak ki, ráadásul olyasmit, amit Géza rögtön valóságnak vélhet. Ha hozzátesszük, hogy a *Képes Krónika* egyházi személyt másutt soha nem vádol részegséggel, azt az egyértelmű következtetést vonhatjuk le: Vilmos apát korának közismert borisszája volt. Ez azonban nem kisebbíti érdemeit: miután ismét meggyőződött Salamon szándékáról, „levetette rögtön szerzetesi ruháját, világi ruhába öltözött, kardot kötve lóra ült és rohanást a herceghez ment”, megmentve ezzel a monostoralapító, I. Béla fiainak életét. A történetet a krónikák és a szájhagyomány egyaránt őrizték, a Szekszárdon gyakran megforduló Vörösmarty Mihály többek között ezért is írt *Salamon* címmel drámát, benne e híres jelenettel.

A helybeli emlékezet hiánya, és éppen a legdelibb fiúról – akárcsak Arany Jánost az ősmonda elveszése –, bántotta a megyeszékhely költő szülöttét, s romantikus alkotóként gondoskodott a pótlásról. Garay János tudatában olyannyira összekapcsolódott az egykori Szent László és Szekszárd, hogy élete utolsó művét – már súlyos betegen – mintegy jelképként a védőszentről írta. A harmadik énekben ott találjuk a helység érzékletes megfestését: „A Dunának bal partján a város áll / Bortermő magas hegyek lábainál, / A Dunától félórányi járaton; / Róma birta telepéül egykoron. // Mint a gyöngysor szép leány ifju nyakán, / Áll a város a hegyláncnak derekán, / Völgye síkján a kanyargó medrű Sár / Mint a kígyó feketén s tekeregve jár.”

Ugyanitt a költő nem mulasztja el azt sem, hogy – éppen László uralkodóvá kiáltásának előzményeként – saját szótalálmányát is földézzze. „Béla temetése után is tehát / Körülülük az apátnak asztalát... [...] / Nem hiányzik asztalán a vacsora / Fűszerszáma, Szegszárdnak veres bora, / Mely sötéten, sűrűn, mint a bikavér, / A komoly kedv hangzatával összefér.” Ezután az apát kifejti, miért

jogos örökös László. „A csatában Béla Endrét megveré, / Koronáját, királyszékét elnyeré; / Így a trónus Béla király öröke – / Abba most hát joggal ülhet gyermeke.«” Erre aztán ismét előkerül a költőien megnevezett bor. „Kardomat teszem rá – mond a nyers Petur – / Hogy érsekké nem lesz a jó apátúr, / Mert okosb egy káptalannál, de azért / Ráköszöntöm ezt a sűrű *bikavért!*«”

Ennek az alapanyagát, a szőlőt, no meg a jeles nedűvel telt hordókat évről évre az egykor László és barátai járta utcán át szállították a város szívébe. Csak-hogy a patak egyre mélyült, ezért itt építették 1858-ban az első helyi kőhidat. A szemközti házban egy év múlva születik meg majd Hollós László akadémikus – aki talán keresztnevét sem véletlenül kapta! – világhírű mikológus (gombatudós), több száz gomba felfedezője. A szomszéd ifjú költője nemcsak az ő szőlőházának leégéséről írt drámájában, hanem a László hídról is.

Babits Mihály, akiről szólunk, szintén itt látta meg a napvilágot (róla majd 1945-ben nevezik el az utcát), vallomásos műveiben többször említi a hidat mint bátorságpróbái helyszínét. A *golyakalifában* például így: „Milyen boldogok voltak a többi gyerekek, akik egész délután elcsavaroghattak a patakban, gyönyörű robinzoni életet éltek. Nekem mindjárt otthon kellett lennem, mert minden kis elmaradásért kikaptam, akárhogy hazudoztam is. Most nem is mertem lemászni, csak a nagy híd széles téglapárkányán bandukoltam végig, dacolva a halálveszedelemmel, hogy belebukom a mély-mély patakba.”

Képzelnék el játszótársának a későbbi első magyar professzornőt, Dienes Valériát, aki két házzal feljebb született. Más híressége is akadt azonban a László utcának, itt működött Lengyel Pál nyomdász és jeles eszperantista világhírű nyomdája, amelyben az eszperantó világlapját, a *Lingvo Internaciát* készítették fél évtizedig a XX. század elején.

Az utca végén néhány pince emlékeztet arra, hogy a XVIII. század végén a Kadarka utcától idáig mérték ki bortárolóknak a régi kálvinista temető helyét. A közeli Kálvin téren is lakott egy híressé vált László, aki Mészöly Miklós barátja volt: az egykori Kótai-házban szívesen borozgatott gimnazista korában tanárával, Hencze Bélával meg vele. Az 1977-ben született, *Szárnyas lovak* című novella állít neki jelképes emléket.

De hogyan, hiszen abban a történetben egy mustgáztól meghalt, összeölelkezve maradt szerelmespárt találnak egy szüretelőkád alján? Ehhez tudnunk kell, hogy Mészöly egyik legjobb barátja volt a nálánál kilenc évvel fiatalabb Töttös László, aki a legkülönösebben fejezte be a pécsi egyetemet: rádólt a nyolcmázsás vaskapu. Az értelmetlen halál után az író barát látszólag már nem tehet semmit érte, és így gyászát sem tudja megélni. Ezért ajándékozza meg életéhez méltó, szerelmeshez, fiatalemberhez illő romantikus halállal, s még valakivel, a nővel, aki vele hal. Az olvasó gyanútlanul fogadja el – s talán kitűnő névleleménynek gondolja – már az első mondatban: „Tikos Rákhel mondta egyszer a hajnalra, hogy »megjöttek a szárnyas lovak« – de lehet, hogy az egész csak egy álom mérgezése, a Bálint-híd csurgójánál már tegnap ott ült egy varjú.” A balladai kellékekkel előforduló név azonban nem költött, hanem nagyon is valóságos: a Tolnamegyei Hirlap 1936-ban a decsi, nagy tehetségű, 16 éves műkedvelő színésznőt riportban mutatta be.

S bármilyen furcsa is, de a szerzőnek be kell vallania: e ponton önmagához ért vissza. Teljes nevének végén ugyanis ott van a László. Ez pedig úgy történt,

hogy az őt keresztelő református lelkész a családi emlékezet szerint kissé indiszponált volt. Ezért aztán 1954-ben (föltehetően Mészöly fenti, de főleg '28-as születésű édesapám rokonára és barátjára emlékezve) hiába mondták meg neki a László nevet, az kiment a fejéből. Némi kínos csönd és bizonytalanság után a pap így szólt: – Megkeresztellek téged a... Gábor... – ekkor súgják neki: László – László névre... Így lettem én Gábor László. Öcsém pedig négy év múlva László János. Mert hát nemcsak a Szent László nevet kell őriznünk.

Töttös Gábor

Szent László Szekszárd védőszentje. Erről a helytörténész kutató szélesebb horizonttal tudósít. Helyzet-kínálta lehetőség: a város három jeles alkotójának egy-egy munkáját fogja itt most egybe szokatlanabban lapzáró rovatunk.

Töttös Gábor

Gottfried lovag három napja

Én, ki vagyok az Úrnak tökéletlen szolgálója, Péter barát, akit Balognak is hívnak, jó apáturunk, a tiszteletre méltó János kegyes rendelkezéséből, Isten nevében kezdem följegyzéseimet, minden idők jobb emlékeztérére. Monostorunk ifjú lévén, mivel a pogányok által Bikának nevezett, kegyes Béla király alapította a Krisztus születése utáni 1061. esztendőben, s tetszett neki fenntartania eme 1096. esztendeig, különösen fontosnak mutatkozott, hogy boldog emlékű uralkodónk lovagi példáját követő, istenes keresztes vitézeknek szállást és élelmet adjunk, ahogy azt előnkbe tett írásával elrendelék Kálmán királyunk. Hogy pedig ezen nevezetes esemény aprólékai közül semmi veszendőbe ne menjen, méltatlan személyemet bízta meg monostorunk apátja, ki reszkető keze miatt engem szólít éjnek idején az emlékezet szolgálatára. Nehogy valaki mégis rosszra gondoljon jámbor testvéreim rendjéből, adom nekik tudtukra, hogy cselekedetének okát könnyen megértheti, aki csak Krisztus hitében él, mivelhogy nem szülne jó vért, ha az utókor okulásául följegyeztetni kívánt elegy-belegy dolgokat éppen bal kézzel örökíttetné meg a szerető gondoskodás, ezért gyertya halovány fényénél s titokban kelletik azt pergamenre jegyezni.

Intett apáturunk körültekintő gondosságra, mert rövid lévén az emberi emlékezet, az ilyen nevezetesnek ígérkező látogatás minden morzsálékai a később bizonyosan megírandó krónikának tápláló részeivé válhatnak, vagy ha talán a fölöttünk álló másként

akarná is, buzgó fáradozásunk és jó szándékunk tanúiként szavanként álljanak. Mivel azonban az erre az esztendőre kiszámított javaink fogytában voltak, János apáturunk kirendelte a suttyó gyermekeket székhelye külső és belső szegleteibe, hogy hajtának fel s fogdosnák össze amaz istentelen és az éjszakai nyugodalmat amúgy is zavaró kóborló ebeket, mit megcselekedvén, parittyával, botokkal és hurkokkal ügybuzgón forgolódván, egész halomnyi haszontalan állatot hevertettek Mihály arkangyal ünnepeére a szentegyházunk melletti piac laposára. Bölcs apáturunk ekkor sebtiben üzent ama Borzas nevezetű jobbágyának, aki ebbéli ügyességének már számtalanszor tanújelét adta, vele az összehordott állatokat hamarást megnyúzatta, s a készséges szolgáló addig vakargatta szőrüket és bőrüket, hogy a mai napra már ismét elegendő pergamen fogadja nádtollunk fekete percegését. Igaz ugyan, hogy az ebek bőre halovány sejtésünk szerint nem a legmértőbb eszközül jelöltetett ki az oktalan lények korábbi üzekedő életmódja miatt, de ezen meg János apáturunk segített azzal, hogy külön erre a célra formulázott hatékony imájával s szentelt vizével Istennek tetsző állapotúvá fordította a Fennvaló talán jobb sorsra érdemes teremtményeinek eme különös földi maradványait.

Így esett aztán, hogy mivel pergamennek hirtelen nagy bőségében találtattunk lenni, egyben feladat lett ezek legalább egy részét mihamarabb beírunk, ugyanis a jövő esztendőre, ha sok találna maradni belőle, aligha

nem kevesbítenék meg ebbéli járandóságunkat. Ez lőn oka tehát, hogy míg máskor az Úrnak oly igen tetsző szükszavúsággal örökítjük meg a bencés barátok székhelyének jelesebb eseményeit, immár ezzel a sorral is sikerrel kerüljük el az együgyűekre oly bántóan jellemző szófukarságot. Mindemellett megérzésem szerint helyesen vettem eszembe azt a fölmerülő lehetőséget is, amellyel jámbor apáturunk szándékát a lehető legjobban szolgálom, hiszen ha magam igyekezetéből kifejejtek valami csekélységet, az szinte bizonyosnak látszik, hogy ama istentelen pogány igricek, kiket aztán olykor jokulátoroknak is nevezni nem restellnek más krónikák, szóval ezek a lábön járó hírharangok együgyű dalaikban bizonyosan éppen az ilyen kifejejtett részeket énekelnek meg, az általuk hiába remélt nagyobb dicsőségben bizakodván.

Kezdődjék hát! Az egyedüli igaz keresztény Orbán pápa őszentsége, ki e néven a második a halászyúrú viselői közül, de első, kiben a Szent Sír és vidékének méltó oltalomba helyezésének magasztos gondolata megfogant, ezt szívében és fegyverében megerősített sereggel kívánta elérni. S ily módon országunkba fölkent hévvel bebocsáttatni kérte a napnyugati országok e fennkölt célra vállalkozott vitézeit, akik ezer veszedelem, ínség, meg nem értettség ördögi pillanataitól éppúgy üzetvén, mint lelkükben nehéz fogadalmat hordozván, példájaul az istenes lovagi erkölcsöknek, magukat e hatalmas próbára elszánván hozzánk érkeztek.

Adományaiiban bőkezű Urunk végtelen kegyelméből Szent Dömötör vértanú névünnepének napmelegtől áthatott előestéjén pásztorok hozták hírét az embertömeg közeledtének. Belátó apáturunk gondos tervezése

nyomán szintúgy ekkorra vártuk monostorunk szolgálónépei közül azokat a juhászokat, akik ilyenkor adnak számot egész éves fáradozásukról, behajtván rackanyájaikat a monostor sövényfala mellé. Elsőbbben mindig az északi vidékről szoktak beérkezni a számadók, mint ahogy mostan is így esett, ámde egyetlen négylábú állatot sem tereltek örökké vidám puliik. Okát kérdezvén e különös csudának, megtudta véghetetlen türelmű apáturunk, hogy a nyáj idejövet a felszéi mezőn ment veszendőbe, mivel az embertömeg nagy hirtelen körbefogta, s a rackák éktelen sivalkodásától kísérve szabályosan megküzdött a szarvaikat fegyverül használó állatokkal. Azok legyőzetvén, részint a Földvár felől Pakson és Tolnán át idedefelé közeledő, örökké éhes hadfiak táplálékaul szolgáltak hússal, részint a szeleinek erejében már meg-megmutatkozó őszi időjárás viszontagságait enyhítették az évszakok váltakozásáról talán elfeledkezett hadfiak lenge öltözete fölött.

Apáturunk méltósági jelvényül szolgáló sapkáját lassúdan levévén, megfontolt mozdulatokkal kezdé vakarni hajszaalakban ritkás ősz fejét, hiszen ezt a nyájat tervezé ő ünnepi vacsorának ama nagybendőjű, tízezer számmal sereglő hadi népségnek. Így történt, hogy későbbi napra elgondolt tervét előbbre hozatta, s megparancsolá minden épkezláb férfiúnak, hogy a telihold fényében hálót feszítve veselkedjen neki a Duna és a Sárvíz áldásos adományban bővelkedő öntéseinek, s ami rákot, kagylót, halat jó szerencséjével a köz asztalára tehet, gyűjtse mihamarabb egybe monostorunk tágas udvarán. Százak siettek az apáti áldással biztosított munkálatokra, s minekutána a kirendelt társzeke-
rek szakadatlanul öntötték pikkelyes

terhüket, még a szűkös időkben is hús vízzel enyhülést szolgáló ciszternát is megtöltötték. Serénykedő asszonyok fosztották meg csillogó pénzüktől a változatos fajtájú és méretű halakat, dobálták forró vízzel telt üstbe a csípni kész rákokat, feszítették szét a sokszor tenyéryi, főzni szánt kagylókat. Ők maguk ugyan ez utóbival nem éltek, de úgy gondolták, ez is az Úr kegyes adománya, s így éteklél rendeltetett, meg aztán a közelgő siserhadnak éppen elég jó lesz.

Ezenközben megérkezett a daliás termetű, szőkén lengedező haját a simogató nappal süttető Gottfried lovag, aki Isten vidám és belátó bajnokának mutatkozott, amikor az őt megrohanó rajongó nép összefogdozta, és izzadságpatinás köpenyétől vaskesztyűs kezéig, még talán lovát sem kímélve, csókokkal hintette. Jó János apáturunk elébe sietvén átadta neki a monostor kulcsát, amit ugyan még senki soha ki nem próbált, de azért díszes mivoltánál fogva jelképnek nagyon szépen megtette. Előrelátása megóvta őt ama elhamarkodott cselekedettől, hogy a tág öblű pince kulcsát is általadja, ami a későbbiekben igen bölcs döntésnek bizonyult, lévén szüret után a hegy nemes levével megtelt hasas hordóink nagy veszedelemben. Másutt, mint hallánk, tévedésből avagy mohóságból még a káposztás hordókról is leitták a sótól átjárt vizet, sőt egyszer még – a föld termékenységének nagyobb örömeire – a mosóasszonyok lúgos hordóját is kiürítették.

Az október hónap végén szokatlanul meleg napsütés oly derűvel töltötte el a délceg lovagot, hogy már azon gondolkozott, havonta esedékes fürdését a szabad vízben ejti meg, ámde egyik föllekesült csatlósa, aki a monostorunk aljában elterülő se-

kély öntésben hasonlóval próbálkozott, kétségbeesetten rohant ura elé, mutatván ritkás páncélingét, amely – mintegy halászhálólul szolgálva – piócák százait fogta ki, miközben a férgek majd félig, majd egészen megduzzadva könnyítettek a hű fegyverhordozó sűrű vérén. Gottfried úr imígyen mégis inkább úgy döntött, hogyha a szükség úgy hozza, akár Jeruzsálemig is kibírja fürdés nélkül, hiszen a Fennvaló szolgálatában ráta-padt úti por egyben védelmül is szolgálhat életlenebb kardok ellen.

Ennek okáért a keresztes hadak átszellemült vezére inkább lélekbéli felüdülést kívánt, közölvén óhaját, hogy egy gregorián énekkel kísért misét szívesen fogadna. Apáturunk ismételen megfontolva vakargatta fejét, mert jól tudta, hogy a sok évvel előbb idetévedt énekest, aki ilyesmire egyáltalán képes lett volna, annak idején a helybeli igricek véglegesen szoprán szólamra képesítették, mire az szégyenében elbujdosott; kósza hírek szerint Bakonybélben remetének állt, s ott mostanság közkedveltségnek örvend. Ezt tudván, János apátunk az egykor e szégyen elkövetésében részes igriceket maga elé állíttatta, s közölte velük: jámbor pofát vágván igyekezzenek olyan kórusénekekkel maradandóvá tenni a lovag és főbb vezérei tiszteletére tartandó misét, hogy az gyanút ne foghasson, s az ellen-szenves pillantások kereszttüzeiben ne érezze magát kényelmetlenül. Az igricek összenéztek, s azt az ajánlatot tették, hogy a Béla királyról komponált, a kegyes cél érdekében külön ez alkalomra megszelídített hosszú éneküket több részletben – a templomszolga figyelmeztető intésére – készek előadni, de azután az apátúrnak gondja legyen rája, s az évek óta elmaradt, támogatás gyanánt kezdetben adott

füstölt sonkát meg a hozzá járó hordónyi bort el ne mulassza pótlólag és visszamenőleg kiutaltatni. János apát eddig bujkáló arcidegzsábája néhány szemhunyasnyira ugyan erőt vett a derék férfiún, de nem sok idő múlva mosolyt erőltetett arcára, s mindent megígért.

Így esett aztán, hogy a magyar dalt addig még soha nem hallott lovagok, akik Európa megannyi szegletéből sereglettek szent elszánással a keresztes had zászlai alá, oly áhítattal hallgatták az isteni szolgálatot kísérő éneket, amilyet gregorián esetén semmiképpen sem remélhattünk volna. Kisebb baj csupán abból lett, hogy az egyik buzgóságában elpilledt dalia, aki cizellált kardját markolatával a föld felé állította a Géza király bűnbánatát is látott kőpadlóra, maga pedig ültéből félrecsúszván lefordult, elhamarkodottan előre élezett pengéjébe siklott, s az ádámcsutkája alatt beléje szaladt kard a hátán kijöve, köpenyét szép piros vérével elborítva, idő előtt a Szent Sír vértanújává tette őt. Apáturunk megragadván az alkalmat, felajánlotta, hogy a várhatóan hamarosan bekövetkezendő boldoggá avatásig is szívesen ad helyet a furcsa véget ért lovag földi maradványainak az egyelőre még igen bőséges számban kínálkozó díszsírhelyek egyikében, de ezt a hirtelen elhervadt ifjú barátai nem tartották helyénvalónak, még kevésbé illendőnek, ezért inkább szorosán ökörbőrbe varrva útnak indították távoli szerettei immáron hiába reménykedő körébe. Gottfried vezér ezt nem tekintette rossz előjelnek, pedig ha ezt tette volna, bizonyosan elkerülheti az idegen tájon reá még várakozó meglepő megpróbáltatásokat.

Történt pedig, amint az néhanapján megért templomi zsúfoltság esetén máskor is előadta már magát,

hogy a fehérszemélyek balról csoportosuló sokasága és a jobb oldalon szorongó hadinép férfijai a homályosabb, tömjénillatú fülkékben összeérven, az előbbieket ájtatos testtartású az utóbbiak közül a vérmesebbek kihasználván, nem elégedtek meg sóvár szemük legettetésével, hanem a gömbölyded formákról kézzelfogható bizonyítékot akartak. Asszonyaink és leányaink dicséretes többsége örvendett e baráti közeledésnek, s nem is lett volna talán semmi említendő esemény, ha a fegyveres bajnokok egyike el nem mulasztotta volna lehúzni amúgy igen míves ötvösmunkára valló, azonban mégiscsak vasból remekelt kesztyűjét, s ezt eszébe nem vévén, meglehetősen hideg alkalmatlanságával a kedveskedőnek szánt alanti simogatás igen hatásosra sikeredett. S mivel ez a próbálkozás a piruló menyecskét szintoly gyorsan, mint váratlanul érte, önkéntelenül és ártatlanul felsikoltott a kezüket tízével visszakapott jövevények, a szoknyájukat hirtelen illedelmességgel lesimitó helybéliek és egyéb jámbor népek teljes megdöbbenésére. A templomszolga helyesen állapítván meg Panka asszony, hiszen így hívták ama fehércselédet, s a kutyaképű Hubert lovag rövidre sikeredett csintalankodását, két ittenit és két seregbélit magához vévén az apátúr és a vezér elé kísértette az illetlenkedőket.

Bölcs elhatározásból azok úgy döntöttek, ki-ki ítéljen a maga embere fölött, de Gottfried lovag már jó előre János apátunk tudtára adta, hogy mivel alig akad e szerény helységben legényeinek megfelelő tanulságos szórakozás, nem lenne ellenére egy másnapi nyilvános kalodázás és megveszszőzés, már ami a helybeli asszonykát illeti. Jámbor és istenfélő apáturunk ama ellenvetésére, hogy mifelénk bi-

zony a menyecskék lenvászon ing-szoknyája alatt már közvetlenül ők maguk találhatóak, s e veszedelmes látvány esetleg fölöslegesen tüzelné fel a nagyra hivatott, messzi útra vállalkozott férfiakat, a lovag úr megjegyzte, hogy küldetésük remélhető folyamán még veszedelmesebb látványban s nagyobb csudákban is bőszéggel részük lehet. Eme jó szándékú befolyás alatt apáturunk a kicsapongónak mondott fehérszemélyt a piactéren másnap felállítandó kalodára kárhoztatta, mellék-büntetésként pedig húsz vesszőcsapással óhajtotta megdorgáltatni. Erre a nagylelkű lovagvezér kijelentette, hogy a büntetés mértékében ő sem kívánna elmaradni, minek okáért rendetlenkedő lovagját istenítélettel sújtja, mégpedig a rangjához és helyzetéhez illő párviadalra szólítja föl – bármely ilyen megmérettetésre vállalkozó helybélivel szemben. Szerénységem ugyan – kellő módot választván – Gottfried lovag fülébe súgta, hogy alighanem bajos lesz ez a próba, hiszen a büntetéssel sújtandó asszonyka hitese ura az a Márton nevű kovács, akit a nép a maga száján csak Taglónak hív, mivel egy alkalommal, midőn a mézárósnak meghasadott az ökor taglózására alkalmas szerszámja, őt hívták segítségül, ki egyetlen kalapácsütéssel végzett a meglehetősen súlyú állattal. A lovag utánozhatatlan fanyar mosolyával tudtomra adta, hogy lebecsülöm a technika jelentőségét, s ha a nevezett férfiú vállalkoznék is e vakmerő viadalra, amiben ő egy pillanatilag sem hisz, érdemes lenne jó előre gondoskodnunk a környék híres javasszonyainak egyikéről-másikáról, továbbá elegendő mennyiségű timsóról és gyógyfűről a sebek beforrasztását célzandó.

Gottfried, a bölcs vezér meglepetésére, de nem a mienkre, másnap

aztán valóban megjelent a piactéren kijelölt küzdőporondon Márton, aki némi meglepéssel nyugtázhatta, hogy a fegyvereiben bízó lovag páncélostul sem érheti el az ő bőrköténnyel kiegészített súlyát. Miután a menyecskét a környékbeli sihederek dévaj mulatozásai között kalodába zárták, és szemérmét sem fődözte egyéb, mint amit a fölöttünk valótól földi útjára kölcsönözhetett, s becsülettel kimérték a frissen vágott mogyoróvesszőkkel mind a húsz csapást, bikához hasonlatos bömböléssel megjelent Márton kovács, aki hordónyi mellét döngetve párviadalra szólította a magabízó, ám-bár ugyancsak megszeppent ifjút. Az anélkül, hogy csillogó vértzetű lováról leszállt volna, sarkantyúba kapta a paripát, s mindegyre sebesen közeledett kinyújtott dárdájával a szálfaként álló kovácsához. Jól irányzott döfésével örök idők tanúságául kívánta a pórnép tudtára adni, hogy sem vele, sem a hozzá hasonló daliákkal becsületbeli ügyekben nem ajánlatos incselkedni, ráadásul okafogyottan ujjat húzni.

A kétszemélyes ütközet, amely mindössze néhány szempillantást vett igénybe, ekkor nem várt fordulatot hozott, amit sajnálatosan sem apáturunk, sem pedig a mellette kitüntetett érdeklődését mutató Gottfried nem láthatott, hiszen az elmélázó János kezéből a földre csúszott addig ott szorongatott keresztje, amiért az előzékeny vezérrel egyszerre hajoltak le, nagyra hivatott fejüket fájdalmasan összeütvén. Ezenközben a puszta kézzel ellenfelét bevaró kovács a felé csörömpölő ló és elszánt lovasa elől hirtelen félrelépett, a kötőféket megragadta, minek következtében a nemes lovag félkörívet leírva előbb a levegőbe emelkedett, majd a napok óta esőt remélő vastag porba hullott. Pompás ménje oly erős rántást

szenvedett, hogy a feszes zablától amúgy ép fogai párosával röpködtek ki pofájából, de ami még ennél is végzetesebb fejleménynek számított, nyakcsigolyája kiugrott, s ezután leginkább csak kellően megfőzve, bőre pedig mesterien kikészítve ígérkezett hasznosnak, s így leginkább egy halom vonagló húsnak mutatkozott az ámulatba esett nagyszámú közönség előtt. A röptét időközben befejezett lovag – mert ilyen ott nem volt – fűbe nem harapott, de az áldott anyaföldből taknyával, nyálával és ajka vérével szennyezett maroknyi elegyet igyekezett éppúgy lenyelni, mint kiköpni, azonban ebben megakadályozta őt a hozzálépett kovács. Az öntudatát talán éppen visszanyerni szerencsételtett ifjú sisakját két tenyere közé fogta, és vasmarka szorításai nyomán csaknem kétdimenzióssá tette az addig pulykatojást és agarat egyaránt formázó fejet. Az időközben keresztjét áldó kezébe vevő apát és Gottfried lovag főlegyenesedve szinte egyszerre kiáltotta a maga nyelvén, hogy vissza!, de ezt már Márton kovács viszonylag későn, az ellapult lovag pedig egyáltalán nem hallotta.

Másnap a sereg, miután vendéglátóival egymást kölcsönös jó szándékukról kellően biztosították, útra kelt. Előtte, már csak apáturunk nevére való tekintettel is, számos János-áldást ittak a mesebeli bőséggel termett hegy levéből, melyet tömlőkben magukkal vittek, ha nem is a Szentföldig, de bizonyosan az egy napi járásra fekvő Bátaszék vagy a két napra elterülő Bába határáig. Az izgalmaktól megfáradt apátnak csak ekkor jutott eszébe vétkes feledékenység, hogy hiszen megmutathatta volna a monostort alapító király gondosan elrejtett sírját is, de hírvívóit ebből a célból hasztalan szalasztotta már a sereg vezérei után

helysége határába. Megígérték viszont erős fogadalommal, hogy visszafelé nem mulasztják el ama híres lovag örök nyughelyét felkeresni, hacsak időközben ők maguk nem fölözik meg annak dicsőségét, akár vértanúként, akár a Szent Sír visszahódítóiként.

Én, aki vagyok Istennek legkisebb szolgálója, itten rekesztettem be a János apát rendeléséből írt kisdéd krónikámat, amelynek azonban nem mulaszthatom el további szomorú sorsát sem tudatni. Midőn a keresztesek után maradt romokat és hulladékokat napok múltán eltakarította a serénykedő sokaság, s János, jámbor apátunk gondjai szemlátomást kevesbedtek, elejébe hívatván meghallgatta följegyzéseimet. Tekintete előbb borúsra, majd komorra, utóbb elkeseredette változott, s szigorú szóval meghagyta, hogy senkinek ezt az írást meg ne mutassam, eszem ágába se jusson abból a legcsekélyebb részt is az apátság krónikájába másolni, hanem inkább vessem a monostor palánkja mellett tátongó árok fenekére, mert soraimat, noha kétségtelenül igyekezett vezethette, úgy látszik, mégis átütötte az áldással és szentelt vízzel hasztalan szelídített istentelen életű kutyák természete. Megcselekedtem ezt, de úgy, hogy egy ászokfának szánt tölgy levágott maradékát gondos munkával üregesre vájtam, összehengerített pergamenjeimet beléjük helyezve, hasonlóan tölgyből, szoros illesztékűre faragott dugasszal elláttam, rábízván így a jövődre, hogyha megtalálja, azt cselekedjék vele, ami csak Istennek vagy neki tetsző lehet. Már csak abban reménykedem, hogy a kései unokák sietséges munkával sem szét nem zúzzák, sem porrá nem égetik ezt az én első művem, mellyel méltó emléket igyekeztem állítani jelen korunk hihetőleg legnagyobb eseményének.

Erdélyi Z. János

A szolga*

Nos, érdekes történetecske, mondhatom!*
Nem is terem akármely ég alatt ilyen.
Ehhez görög hon antik lelkületje kell.

Nem is tudom, melyik részlettel kezdjem el.
Tulajdonképpen nagy Kreonról szólanék,
habár vele másokra is emlékezem.

Oedipuszról, az elődjéről legkivált,
hisz ővele kezdődött minden szörnyüség.

Lássuk tehát! Az volt mindennek ős-oka,
hogy Théba városát megtámadá a Szfinx,
és Oedipusz volt képes csak legyőzni őt.
Így lett királyunk, és királynénk új ura.

Négy gyermekük lett: két fiú és két leány.
Polüneikész és Eteoklész egyfelől,
Antigoné s vele Iszméné másfelől.
Én láttam őket itt az oszlopok között
királyi sarjként szép sorjában nőni fel.

A két fiú megölte egymást vad csatán:
az apjuk átka ily módon beteljesült.

Na ja, én már igen régóta élek itt
a palotában. Akkortájt voltam gyerek,
hogy idehoztak szolgálni a nagy királyt
mint szabad ember és nem rabszolgák fia.
Még Oedipusz volt akkor az uralkodó.

Először voltam mindenés uram körül.
Aztán szolgáltam Iokaszté úrnőmet is.
S közben tanultam mindent, amit csak lehet.
Még elképzelni is sok, mennyi érdekes
dolgot tapasztalhatni egy ilyen helyen.

* Egy „rejtőzködő irodalmi szereplő” rajza a 30 közül – a szerző *Halhatatlan villanások – halhatatlan rejtőzködők* című megjelenés előtt álló kötetéből (Napkút Kiadó)

Mi, szolganép, itt láthatatlanok vagyunk.
 Vagy mondjuk inkább úgy, hogy észrevétlenek.
 Mint megszokott és használt régi bútorok,
 mikkel törődni nem kell, hisz nincs életük,
 így lelkük sincs. Tehát csak holt tárgyak vagyunk.
 Előttünk nem kell rejtőzködni senkinek.
 Ezért felőlük minden titkot megtudunk,
 amit gondolnak, mondanak, cselekszenek.
 A legféltettebb érzésekről is tudunk:
 ki kit szeret, kíván, akar, kiért eped
 reménytelenül avagy viszonzva épp;
 testvér testvére párját hogy gyalázza meg;
 testvére testvért bűnös ágyban mint ölel;
 vagy gyilkosként ki kinek életére tör.

De pont mert észrevétlenül vagyok jelen,
 mindent kileshetek és kihallgathatok,
 s mit látok-hallok, abból válogathatok,
 belőlük mi a fontos, mi lényegtelen.
 Hogyan használható fel e tudásanyag?
 Miből lehet erőre – pénzre! – tenni szert?

Minden titoknak ára van, jól tudjuk ezt.
 A kérdés mindig az csupán, mi mennyit ér.
 S a győztes váltig az, ki legtöbbet kínál.

Egy szolga akkor jó, ha néma, mint a sír.
 Ha gazdájának minden szándékát lesi.
 Ha gazdájának minden vágyát ismeri.
 S beteljesíti ezt a vágyat szolgamód.
 Ha úrnőjét ölelni képes férfiként,
 mit annak férje már megadni képtelen.
 Vagy kis szüzeknek megmutatni, hogy lehet
 változatossá színeznit az életük.

Seközben mennyi minden meg nem tudható
 az állam Első Emberéről kéz alatt!
 Mert hát az ágyban legbeszédesebb a szájj,
 s olyasmit is kivall, mit másképpen soha.
 Így tudni ki királyunk intim dolgait,
 s a többi nagynak titkolandó stiklijét.
 Mindeme információk idő után
 csengő zenéjű aranypénzre válthatók.

Kreon király – köztünk maradjon – ostoba!
 Hatalmát oly ügyért használja fel, mi becstelen.
 Elmondanám neki, de szolgaként hogyan
 merhetnék én tanácsot adni? Lányait
 rábízta Oedipusz, viselje gondjukat,
 s ne hagyja őket koldusokként tengeni.
 De ő régen feledte már ígérését.
 Antigoné fejére azért mért halált,
 mert holt fivérét méltó mód temette el,
 nem hagyva, hogy vadak szaggasák tetemét.
 Szerelme, Haimon, Kreon egyetlen fia
 leszúrta önmagát, követve kedvesét
 a megváltó halálba.
 Eurüdiké királyné sem élte túl
 fia halálát. Mint beszélük, tört döfött
 keblébe, ám előbb megátkozta Kreont.

Csak én tudom, valós halála mint esett.
 Amint Haimon halála hozzá eljutott,
 az egyik őrtől elragadta fegyverét,
 belső szobáin jajgatón általfutott,
 s a házi oltár lépcsőjére rogyva le,
 a tört próbálta kebelébe mártani.
 Hanem kezében nem maradt elég erő,
 s a bátorsága is tán megfogyatkozott.

És akkor észrevett, amint követtem őt.
 Magához intett és könyörgőn nézve rám
 kezembe adta sorsfordító vad vasát,
 és kényszerített siettetni végzetét.
 Én szúrtam át a szívét és nem önmaga,
 habár a látszat ömellette szólt bizony,
 és soha senki nem kérdőjelezte meg.

Úgy tudja ezt Kreon is, hogy a hitvese
 maga okozta vesztét, és ez, amig él,
 rabláncon tartja elméjét, s véletlenül
 se jut eszébe, hogy a tettes én vagyok,
 pedig de boldogan juttatna engem is
 halálra, hogy a lelkét béke szállja meg.

Makacs számár Kreon, nem hallgat senkire.
 Theiresziásznak bölcs szavára rá se ránt,
 pedig a vén jós épp elégszer róttá meg.

Tévedhetetlen! Annak tartja önmagát,
és észre sem veszi, hogy rossz előjelek
kísérik útját már régóta mindenütt.
Vélt nagyszerűségének téves képzete
a józanságát felemészti teljesen.

Az emberek hullnak körötte, mint a légy;
azok, kik hozzá közel álltak valaha.
Nem gyászolta Oedipusz lányát s két fiát.
Haimon halála közelebről rázta meg,
s csak Eurüdiké tragédiája szült
lelkében meghasonlást, túl későn ugyan.

Kreon azóta pusztá, elhagyott sziget,
ahol csak ő él mint király s alattvaló,
mint legfőbb bíró és mint kegyetlen bakó.
Alattvalóként gyilkosság bűnébe hullt,
királya hát törvény kezébe adta őt,
s a legfőbb bíró szerint halált érdemel.
A kegyetlen bakón van most tehát a sor,
hogy a király s a bíró bűsz ítéletét
beteljesítse végül az alattvalón.

És ezzel végleg be is zárul, ím, a kör.

A nagyok így pusztulnak el egymás után,
amíg legvégül már írmagjuk sem marad...

És bármi történt, mindig rajtam volt a sor,
hogy tudtul adjam urunknak a szörnyü hírt.
És lett belőlem idővel halálmadár,
ki mást se tud, mint pusztulást jelenteni.

És mégis, mégis úgy rendelkezett a Sors:
egyetlen ember az, ki túlél mindeket,
és ez az ember: én, a szolga – senki más!

Szekszárd, 2017. július 1–4.

Kis Pál István
 Szekszárdi harangok

...Lám...

azt hittem, már végképp árvaságra vagyok,
 elhagytak az egek, s elhagytak a végső
 fohással hitüket felhőkbe vetelő,
 feketékbe hulló, fehérló angyalok...

Csorgatták az árnyat sötét szurdokokból
 felém kapaszkodó álnok polip-rémek,
 fázó tenyerekbe dermed így a lélek,
 kékül, ha az ujja jéggyöngyöket morzsol...

S míg a decemberi zúzmarás fehérre
 káprázata múltán ráébredne végre,
 azt súgja az Álom: Ne kételkedj! Remélj!

Jön, a csillagpárát égboltjára hintve,
 jön, hogy vacogásod dallá melegítse,
 harangok szavával velem üzen az Éj!

...rám...

rám lelnek és körbetáncolnak a fények,
 ingecskékbe bújva dalolnak a hangok,
 úgy emelik égre zengve a harangot,
 csillagfény-jászolba dajkálja az ének...

Bársony lett a kertek kabátja a dérrrel,
 minden kicsi házon fényével az ablak
 jégrózsákat árul remélt holnapoknak,
 tudva, hogy derűje hálakönnyet érlel...

Hószín lepedőjét körbeteregetve
 pihepuhaságot kereng az este,
 s miközben integet: Itt vagyok! Itt! Hahó!

pillámra leheli csókját a hópehely,
 szellőhintőjáról leszállva társra lel;
 választottja lettem – ámít a kis csaló...

...már...

minden torony felől égi zsongást hallok,
körülttem a zúgás csengve-bongva árad,
szólítják a mennyből mind a harsonákat,
angyalok szaván a szekszárdi harangok...

Felragyogó fények rajongják a várost,
dajka lelkű gyámja hermelinpalástja,
s míg a lámpák sorát tejút fénye járja,
mosolyogva int az Ünnepe asztalához.

...nem áltatom magam, mulandó e csoda,
nem ülhetünk mindig, nem ülhetünk oda...
mégis, ha az Álom néha elcsatangol,

csillagporba lépő vándor lesz az égen,
olyankor majd mindig hallani remélem,
mennyei dalát, ha szekszárdi harang szól!

Szekszárd, a kedves

Magas már néha a Bartina,
fülemben a szívem
sértetten zakatol,
szusszanok néhányat,
de nem hagyom annyiba',
majd fenn megpihenek
a dombtetőn valahol...
Még csábít lentről a felfele,
ahogy a megszokott
kedves, az ölelés,
megyek, hogy lássam,
a város ott van-e,
szépnek látja-e még
szemem, ha körbenéz?
Árnyékba bújik a régi pad,
reccsen, ha ráülök
az időn merengve,
a görgő kavicsból
ijedő gyík szalad,
s egy bátor katica
rászáll a kezemre...
Az árnyam elindul keletnek,

vele tart a szem s a hír:
közeleg az alkony,
míg ott lenn a házak
fényből fürdőt vesznek,
hagyom, hogy az emlék
elibém szaladjon...

Nem szülöm e város, de nem is mostohám,
szerelmem, ki titkait fülembé sugdosta,
s ha esténként forró ölére vont,
úgy csókolt meg, ahogy
anya nem csókolna...
Hogy szolgáljam, soha, s eskümet se kérte,
meghagyott büszkének minden ölelésben,
a régi szenvedélyt, ahogy megidézem;
látom, a termő gondolat
érte volt, s nem értem.

Merthogy a város nem csak kő, homok,
vasbeton, acél meg tükröző síküveg,
komoly arcú férfiak lakják,
dallal ölelő asszonyok,
és persze sok maszatos gyerek.
A város, az a százados platánsor,
a Séd-parti sétákon melázó Babits,
az úttesten pattogó gesztenyékre
vállá felett visszánéző Mészöly,
na és az angyalokban hívő Baka,
ki úgy *volt*, hogy van is...
És körbe, mind a dombok,
a lágy, asszonyos keblek,
a borral vemhes hordók,
a kéjjel csapra vertek,
a borról s a pohárról
hírré zengett ének;
bizony, hogy ez Szekszárd –
mondják is a vének...

Bennem van e város,
mint teremtő akarat,
s tán a városban én...
néhány lenyomattal,
közöttük a legtöbb
már csak pusztá adat,
a „hol volt, hol nem volt”
már csak mese habbal.
Ha a kedves ölel,
csak a jelen fontos,
a múlt s a jövőendő
buta képtelenség,
hisz az ölelkezés
múltunktól eloldoz,
s nem tudjuk, a jövő
lesz-e arra mentség.

Magas már néha a Bartina,
de lefelé könnyebb,
egyre könnyebb menni,
most, hogy láttam a kedvest,
csitul a szív zaja,
ám azt a szenvedélyt
nem csitítja semmi.
Elköszön a Nap is,
alkony-óbort töltve,
már ő se marasztal,
tudja, randevúsom...
Megyek, hogy a várost
lámpafénykörömbe
öleljem, ha enged
köntöséhez nyúlnom.

Tolna-táji körkép

a Bati-kereszt kilátóról

Mintha csak tenyerén hordaná az Isten,
hadd lássam: íme, a csoda, a teremtés,
 úgy terül itt a táj körém heverészve,
 mint a lecsengő dallam, a zengés,
 a szerető pillahunyt szemérme,
 s ölére von megejtő-szelíden.

Mintha csak szerelmét becézne a kedves,
látom már tárulni a rejtett völgyeket,
 ölé a bőségnak, termékeny igéknek,
 s kábán hallgat a hitvány képzelet,
 mert ahol így költ nektárt az ének,
 vigaszt lel a máshol talán vesztés.

Mintha csak az idő várna itt szemtanút,
 láthatom Bonyhádon Vörösmartyt, Perczelt,
 a törökre készülni – Ozorán – Pipót,
 Kömlőd várában Bottyánt, ki felkelt,
 s Borjádön Petőfit, a lázadót,
 Rácegresen Illyést, a halk szavút.

Mintha csak teret tágulna körém a kék,
 nem kell itt messze néző, nagyító üveg!
 Látni a Gemencet, dámjárta Gyulajt,
 elég a lélek, csak az érti meg,
 mért hallja a fül ily távol is a zajt,
 s a harangszót a messzi-messzi Ég?

Mintha csak háznépét számlálná a gazda,
 sort állnak a falvak s városok tornyai,
 odalenn a Sárköz: Ócsény, Decs vidéke,
 fentebb Zomba s a tetőn Udvari.
 Tolna és Paks a Duna-part éke,
 pártáját a víz ezüstje varrta.

Itt bizonyság az Úr boldogisten volta,
 a kegy, hogy kenyerem javát ide tette,
 ahonnan látom a szőke búzamezőt,
 s hogy fürtökkel roskad szőlőskertje;
 hol úgy adott borral dalos időt,
 legyen honom s derűm e táj, Tolna!

E számunk szerzői

- Bogdan Adamczyk** (1965) – minorita szerzetes, Rychwald (Lengyelország)
- Balázs Géza** (1959) – nyelvész, néprajzkutató, egyetemi tanár, Budapest
- Berecz Ágnes Gabriella** (1958) – köztisztviselő, író, Budapest
- Dobos Marienne** (1942) – közíró, Budapest
- Dobrova Tibor** (1940) – mérnök, Budapest
- Erdélyi Z. János** (1947) – költő, műfordító, Szekszárd
- Frankovics György** (1945–2016) – író, újságíró, néprajzkutató
- Jankovics Marcell** (1941) – rajzfilmrendező, kultúrtörténész, író, Budapest
- Kis Pál István** (1951) – költő, tanár, Szekszárd
- Kovács István** (1945) – költő, történész, műfordító, Budapest
- Miklóssy Endre** (1942) – urbanista, esztéta, író, Budapest
- Móser Zoltán** (1946) – irodalomtörténész, fotóművész, Bonyhád
- Nádorfi Lajos** (1951) – operatőr, Budapest
- Németh István Péter** (1960) – könyvtáros, költő, irodalomtörténész, Tapolca
- Prokop Péter** (1919–2003) – katolikus pap, festőművész, író
- Prokop Mária** (1939) – művészettörténész, egyetemi tanár, Budapest
- Stanczik-Starecz Ervin** (1955) – író, műfordító, antropológus, tanár, Budapestény
- Surján László** (1941) – orvos, politikus, Budapest
- Szappanos Gábor** (1962) – író, műfordító, szerkesztő, Budapest
- Szelestei N. László** (1947) – irodalomtörténész, Budapest
- Szentmártoni Szabó Géza** (1950) – irodalomtörténész, Budapest
- Szócs Géza** (1953) – költő, író, Piliscsaba
- Tamási Orosz János** (1953) – költő, újságíró, Budapest
- Tompa Mihály** (1817–1868)
- Toót-Holló Tamás** (1966) – író, szerkesztő, Budapest
- Tóth Sándor** (1939) – író, költő, újságíró, Budapest
- Töttös Gábor** (1954) helytörténész, író, főiskolai docens, Szekszárd
- Virágh László** (1939) – zeneszerző, művészeti vezető, költő, Budapest
- Vollnhofer Mária** (1940) – ikonfestő, art-stúdió-tulajdonos, Budapest
- Vörösmarty Mihály** (1800–1855)
- Zalán Tibor** (1954) – költő, író, drámaíró, Budapest

Stanczik-Starecz Ervin

Virágunk, Szent László

Bizon mondhatná valaki kívánatus szívvel, akarnám megtanulni és tudni,
Minémű lelki jószágokkal egyesülhet ember Úr Istenhez.

Szép illatú patikába mennék én bűneim lehányása miatt, hol drágalátus,
Ídes golycsok s kenetök tartatnak az beteg, hánykódó lelkek gyógyulására.
De figyelmeze két jó kerub is. Oda bé nem mehetek fölkészültség nélkül.
„Jézusunk szíve tisztaság, szeretet, gyógyulás, megszentelt idvesség helye.

Virágnak virága vagy, hallgass reánk!”

Tanúságot tétettél néped védelmire, jó hit és erkölcsös lét terjedésiben,
Egyenes, szűkös út parancsolatjának megtartására, jóakaratan való maradásra.
Nem szabom utadat túl hosszúságra, mert olybá teremtélek, ki röviden vág,
Keményen, mégis szeretettség felhője vészen téged körbe,
Míg a földi világ nem porlad magába, s a lelkek – fénylők és pisláklók – föltámadának.

Virágnak virága vagy, hallgass reánk!

Halálod óráján tudod, melléd ülék, virágom voltál keresztet tövinél.
Ne féj hát az elporladt haláltól, hisz itt vagyok szívednél olthatatlan fényben.
Szép virágod fusson szét e világon, s túlvilági réten.

ISMERETLEN MESTER (?) FESTMÉNYE

A szent és a lovag

„Szentként való tiszteletének sajátos fényt kölcsönöz, hogy sok-sok legendája voltaképpen megkeresztelt pogány és bibliai mítosz, csillagmonda.” (Jankovics Marcell)

„Hallottuk, hogy amint útnak eredünk, a kun vitéz teste fej nélkül is csak-csak feltápáskodik. – *Megvárnátok?* – szólalt meg kissé kásás hangon, de azért vidáman a fej Ribike hóna alatt. Így mentünk hát a göcsörtös úton. Egy királyi próbát kiálló, a világ legszebbik lányát aranyos gyíkből szépséges asszonnyá visszaváltoztató királyfi a szerelmével és a lenyakazott vitézével. A középben ballagó lány hóna alatt egy frissen levágott, beszélő fejjel.” (Toót-Holló Tamás)

„Kardjához kap mostan Szent László vaskeze. / Szívén az alvóknak átalát sasszeme. // Suttog a szent király: így tedd rá, úgy tedd rá – / másnap a fél város ordítva ébred rá, // ordítva ébred rá: előző éjféltájt – / eladott lelkén nyert pénze mind kővé vált.” (Szócs Géza)

„E középkori falfestményeket nagyrészt a történeti Magyarország peremvidékein, határőr területein találjuk, ritkábban az ország belsőjében is felbukkannak. Középkori művészetünkben ez az egyetlen ábrázolás, melynek párját nem találjuk sem a nyugati, sem a bizánci művészetben, legközelebbi párhuzamai az egykorú mohamedán miniatúrák közé vezetnek, időben pedig a szkíta időkig.” (Móser Zoltán)

„A XI. században Magyarországon trónharcok és a külső ellenséggel való háborúk bőségesen zajlottak, ám Szent László minden vitézkedése ellenére sem volt a szó igazi értelmében lovagkirály. Az ő idejében még Nyugat-Európában sem alakult ki a lovagkor szellemisége.” (Szentmártoni Szabó Géza)

Ára: 800 Ft. Előfizetés: 6000 Ft.

Előfizethető személyesen valamennyi postán és a kézbesítőknél, a Magyar Posta Zrt.

(1) 303-3440-es faxszámán, a hirlapelofizetes@posta.hu e-mail-címen, valamint a szerkesztőségben.

A Napút elérhető az interneten: <http://www.naputonline.hu>

Számlaszám: OTP 11713005-20381185

A folyóirat támogatói:

